

FRANC TERSEGLAV

NOVO POGANSTVO

Razmišljanje o postanku, nazoru in psihologiji fašizma

I

Tudi povprečni dandanašnji človek, ki je v borbi za vsakdanji kruh otopel od neprestano tekočega strojnega dela ali pa se goni za čutno slo in nima ne časa ne možnosti ne razpoloženja, da bi sledil struje, ki porajajo v vrtincu najskrajnejših, med seboj se borečih nasprotij nov in brez dvoma lepši duhovni in materialni red, vsaj sluti, da smo sredi velike revolucije. Ta revolucija se ne omejuje na ta ali oni prostor, ampak pretresa ves svet, ne maje samo političnih temeljev držav in socialnega reda človeštva, temveč prevrača ves naš nazor o svetu, našo moralo in kulturo ter tudi našo religijo postavlja na trdo izkušnjo. Ta preobrat je izbruhnil po minuli vojni; ta postavlja skoroda matematično točno zarezo, toda po svojih daljnih in najdaljnejših povzročilnih ali sproščujočih činiteljih je bil zarojen že za časa humanizma oziroma renesanse in lutrovske reformacije. Pojdimo takoj stvari do jedra in recimo: ta revolucija se nam po zelo točni opredelitvi filozofa Keyserlinga¹ danes razodeva kot predor zemeljskih, nagonskih, prvinskih sil naše narave skozi skorjo večstoletne kulture porazumljenja, postrojenja in razosebljenja našega življenja, ki ga je zakrivil naš duh — duh, ki je zamoril našo telesnost in dušo. Ta siloviti vzvrat,² naperjen proti razumarstvu prošlih stoletij, ki se je politično izdejstilo v sodobni demokraciji in socializmu, nosi nazunaj politično lice v podobi različnih fašizmov (da jih ločimo od svobodnjakarskega nacionalizma 18. in 19. stoletja), ima pa duhovne korenine in tudi globoke duhovne učinke; ti so se že uveljavili in se bodo še bolj, čeprav se bodo politične oblike novodobnega nacionalizma menjale ali se prelile in prebistvile v docela druge, ki pa si bodo prisvojile njegove pozitivne vrednote, kar jih ima.

Kratkogleda polemika marksizma,³ ki se zadovoljuje s tem, da

¹ La révolution mondiale et la responsabilité de l'esprit; uvod od Paula Valéry. Keyserling je eklektik brez šolsko določene opredelitve, pa močno duhovno usmerjen.

² Tako imenujem »reakcijo«.

³ S tem seveda nočemo reči, da bi kritika fašizma od strani marksističnih mislecev ne bila pravilna v drugih pogledih.

se ustavi pri priložnostnih vzrokih in slučajnem ujemanju dveh različnih stvari, mesto da išče pravega ontološkega vzroka, predstavlja, seveda v najboljši veri, fašistični pokret kot »golo reakcijo« kapitalizma in kapitalističnega reda na socializem; taka enostavna razlaga po znani shemi »idejnega nadstroja« čisto ekonomskih dogajanj služi seveda dobro v namene politične agitacije. Toda tisti, ki skušajo ta novodobni nacionalizem stvarno zajeti in nepristransko razložiti, prav zato, ker se z njim kot časovnim pojavom v vsej njegovi dejanski obliki in celotnosti ne istovetijo in ne morejo istovetiti, dasi niso slepi za nekatere njegove pozitivne in plodovite strani, morejo zase zelo jasno ugotoviti, da sta kapitalizem in fašizem po svojem, rekli bi metafizičnem bitu, po svojem duhovnem izvoru in usmeritvi, vsaj kot teoriji, dve polarni nasprotji. Ne smejo nas namreč motiti neke zgolj zunanje analogije, na primer med hitlerjanstvom in sovjetstvom v režimu in metodah, ne to, da imamo na obeh straneh diktaturi in da gre za dve čisto množični gibanji, ki delujeta s sredstvi najumetnejše sugestije in omamljanja ogromnega števila — kakor nas ne sme zavajati k napačnim zaključkom dejstvo, da velekapitalizem fašistični pokret izrablja in ga skuša uslužbiti svojim namenom zato, ker značilni duhovni konservatizem tega pokreta lahko dobro služi težnji kapitalizma po lastni ohranitvi in ji tudi res služi. V glavni bitni smeri in izvoru pa kaže kapitalizem kot proizvod razumarske postrojitve in razosebujoče postvaritve življenja, ki mu je sama igra gospodarskih in strojskih sil, veliko več tendence k socializmu nego k fašizmu. Gotovo kapitalizem in marksistični socializem pojmujeta življenje enako, s stališča koristi, gmotnega blagostanja in civilizacije, vedoč v svojih zadnjih logičnih, seveda dejansko v celoti neuresničljivih in nemožnih posledkih iz materialističnega gledanja in metod k neki čudni brezkrvni, brezrazlični, čisto abstraktno misleči in mehansko delujoči skupnosti internacionalnega kupa. Nasprotno pa je v jedru vseh fašističnih in mnogih njemu sorodnih pokretov težnja po povratku h krvi, zemlji, k prirodni mnogoličnosti vesoljstva, k rodu in osebni odgovornosti; je poudarek kvalitete, duhovne in moralne kakovosti, srca, temperamenta, čuvstva; je zahteva po avtoriteti, ki se opira na hierarhično uredbo družbe pod vodstvom krvne in duhovne aristokracije; je misel imperija, v katerem bo vodja kot svetni in duhovski vladar obenem telesnost in duhovnost zopet izmiril in narode zedinil v smislu vse njihove osobitosti usoglašujočega vesoljništva. Kapitalizem pa je zrastel iz tal enolično izenačujočega internacionalizma; ta je postavil za vrhovno vrednoto kolikor mogoče največje gmotno blagostanje čim večjega števila ljudi, zapustil izporočeno moralno kakovost, prirodno različnost, rasno tradicijo in načelo prvenstva in vodstva duha v prid golega števila, kvalitete, računskega intelekta ter tako zvane večinske volje, na katero predvsem in najmočneje vplivajo sile gmote, to je denarja, fizične moči in časnih blag. Kapitalizem skuša življenje na osnovi čisto intelektualne prosvete in nekega etosa splošne

blaginje kolikor mogoče zmehanizirati, tako da se na tej črti v osnovnih načelih — seveda v praksi obrnjeno v korist enega razreda — popolnoma stika z marksizmom, kjer se samó namesto vladajočega razreda postavlja vládani razred, se »buržujska« morala zamenja s »proletarsko«, vodstvo pa je v rokah maloštevilne elite, ki vsemogočno in edinoodločujoče vlada v imenu kupa ali kolektiva, skrivnostnega demona, ki po njej uresničuje cilje zemeljskega evdajmonizma. Čisto drug je cilj in smisel fašizma, čeprav skuša svoj stanovski imperij istotako doseči po eliti tako zvanih vodij, ki načeloma ne priznavajo svobode in enakosti vseh niti kritike, zakaj tudi sile narave, zemeljskih elementov, prvobitnih telesnoduševnih gonov ne poznajo svobode, enakosti in kritike razkrajajočega duha...

Po svojem vsebinskem smislu je sodobni nacionalizem torej zelo določno opredeljen kot revolucija več stoletij tlačene nagonske strani človekovega občestvenega življenja in ima v tem svojo življenjsko upravičenost. Tudi kot državnopolitičen nauk nima samo svojega etičnega temelja v prastarem zahtevku po vzajemnosti stanov v nasprotju z razrednim svetovnim nazorom Marksa, kjer končna brezrazredna družba pomeni samo utopično, protinaravno izenačeno »človeško kašo« — marveč je v korporativnem redu tudi podrobno načrtan. (Koliko se da uresničiti, to je isto vprašanje, kakor pri kolektivizmu.) Pač pa kažejo fašizmi, ki vsi izvirajo iz upoštevanja realnega, skrajno mnogoličnega, v večni borbi sebe uničujočega in zopet nanovo ustvarjajočega življenja »preko dobrega in zla«, razliko med seboj v tem, da eni prenapenjajo pomen krvi ali rase in tako duha skoroda izločajo iz življenja, dočim drugi tudi pri oblikovanju človeka, rase, naroda, države pripisujejo duhu prvenstveno vlogo. Če se prvi približujejo materializmu, pa popolni materialisti v smislu Marksove dogmatike le še niso, ker njihova kri ali rasa vendarle tudi razodeva nekega določujočega »duha zemlje«, kar bi vsak socialist odločno zavrnil v področje mističnega bajstva. Razlika med zgolj rasnimi fašističnimi misleci in onimi, ki postavljajo duha na prvo mesto, je v tem, da pri drugih duh ne pomeni kakšne magično oduševljene gmote, ampak to, kar res je: vseskozi imaterialno in izvennagonsko počelo, ki telesnoduševno življenje človeka ravna, vodi, ga nad sebe samo dviga in samooblastnosvobodno oblikuje v likih, ki imajo svoj duhovni smisel. Te vrste nacionalizem ali nacionalna filozofija ima na sebi nek znak religioznosti, je neka religija, sicer ne krščanska, ampak p o g a n s k a, kakor se imenuje sama, naj je ta pojem še tako neopredeljen in tekoč, medtem ko je marksizem brezverski, protibožji in čisto posveten tudi s stališča pogana. Preden to za naš način gledanja zelo značilno stran sodobnega nacionalizma podrobno razčlenimo, naj zarišemo nekatere njene glavne črte.

To novopoganstvo, kakor mu pravijo, se ne obrača proti religiji, v kolikor pomeni bitno zvezo vsakega posameznika z vesoljstvom in ki na kakršenkoli že način razodeva v sebi božestvenost, svetost, »tisto,

kar je popolnoma drugačno od vsega, kar v prostoru ali času je«, ampak je naperjeno proti krščanstvu, tam namreč, kjer gre fašizem v miselni doslednosti do konca in ne išče idejnih in političnih kompromisov s katolicizmom, ki krščanstvo kot nauk, organizacijo in cerkev pa kot poseben tip kulture v zgodovinski kontinuiteti najpristneje predstavlja. Ker ne govorimo o političnih oblikah fašizma, nima pomena, da bi se mudili pri vprašanju, kje, zakaj in kako se taki kompromisi iščejo ali so se že našli in kakšni so bistveni stiki, ki jih je mogoče zaslediti med nekaterimi naturnimi vrednotami, katere fašizem poudarja, in katolicizmom kot kulturnim činiteljem predvsem belega sveta, ki je zahteve in dejstva narurne morale vedno najkrepkeje poudarjal in odločno branil. V smislu našega predmeta se moremo baviti samo s pogansko versko miselnostjo sodobnega nacionalizma, kolikor pomeni več ali manj popolen preobrat stran od krščanstva kot povratek k čisto prirodnemu verstvu, kolikor se po dvajset, deset ali pettisoč letih kulturnega razvoja sploh more o kaj takem govoriti. Zakaj treba vedeti, da je obnova poganstva v vseh svojih različnih oblikah v okviru sodobnih nacionalnih pokretov vse kaj drugega kot upostavitve prvobitnih religioznih pojmov, bajstva, obredarstva in morale — to je po sebi nemogoče — ampak da so vsi »neopoganizmi« več ali manj umetne postrojbe, ki ne morejo zatajiti prav vsega dosedanjega razvoja človeštva na področju religije. In ker se vsako verstvo, ki se okoli »neizrekljivega, nedoumljivega in neobjemljivega« suče, izraža najbolj dojemljivo v simbolih, zato so vsi simboli nacionalističnega religioznega nastrojenja zbrani iz starega poganstva zato, ker le-to približno, pa res le približno najbolj odgovarja veri v kri, raso, zemljo in nagonске sile, kar je tudi bistvena oznaka za fašizem. So nacionalistični misleci kakor Rosenberg, ki z germansko trdovratnostjo meni, da krščanstvo kot »proizvod prednjeazijske ljudske godlje«, kot »semitski strup v arijskem telesu« bistveno nasprotuje edino pravilnemu vrednotenju krvi, rodovine, prirode, erosa, prirodnih nagonov, so pa tudi taki »novi pogani«, kakor angleški pisatelj Lawrence, ki sicer naravnost nima ničesar opraviti s fašizmom, pa po pravici hvali katoliško cerkev, da je svojega nadnaravnega duha, svoj onostranski milostni svet zgradila ali vcepila na zdravo in kleno človekovo prirodo, ki jo je le prosvetlila in očistila zle prvine in da je zato marsikateri na sebi pravilen nazor ali obred ljudske narurne vere ohranila, seveda v svitu krščanske nadnaravne luči. Gotovo pa so vsi fašizmi, tudi tisti, ki zlasti katolištvu ne odrekajo velike vrednosti, bistveno v opreki s cerkvijo, v kolikor obožujejo prirodnost eni bolj, drugi manj, v kolikor jo ovekovečujejo in kot samoustvarjajočo, absolutno silo smatrajo, podobno kakor že staro vesoljstveno vseboštvo. Tako opazujemo, da imajo vsi fašizmi tendenco, da oživijo tako zvano solnčno religijo, za katero eni vidijo pravzor v starem arijskem verstvu, drugi v egiptovskem bajeslovstvu, drugi zopet v solnčnem kultu Ink in mehikanskih Aztekov. V tej obnovljeni nacionalistični religiji je solnce

brez dvoma le simbol moškega junaštva, viteštva, zvestobe, moči, velikodušnosti na eni in brezobzirne odločnosti na drugi strani, discipline, požrtvovalnosti in gospostva, slonečega na duševnem odličju (virtus, nemško Vornehmheit, rusko blagorodstvo, srbohrv. otmenost). »Solarni« človek doživlja sebe in ves svet kot del vesoljstva, njegova življenjska modrost ga veže z vsemirom, z raso, družino in njihovimi skritimi silami, ki so sile vesoljstva. Kakor prabitna priroda priznava v družbi hierarhijo sil in ker je človek tudi in celó v najodličnejšem smislu duhovno bitje, mora v človeškem sožitju vladati hierarhija kvalitete, duhovnega odličja in avtoritete, ki ne sloni na službi, ampak na dejanskem prvenstvu kreposti, dostojanstva, notranje vrednosti. Etos take družbe je »solnčen«, moški, junaški; zavrača lažnivi humanizem in sentimentalnost, hinavsko moraliteto in bratovstvo demokracije, ki je »vera slabičev, sužnjev in iz zemlje, doma ter tradicije izkoreninjenih, kojih 'plemenita' čuvstva samo zakrinkujejo zavist, pohlep in oblastiželjnost požrešnežev, podlecev in stremuhov«. Državni vzor solnčne družbe je popolno nasprotje sodobnemu: država mora biti zasnovana na načelu, da se mora, kar je nižje, določevati in urejati po višjem, da se red in zakon morata graditi na kakovosti, na stopnjah moralnega odličja, na hierarhiji stanov, vrednotenih po krvnih, rodnih tradicijah in duhovnih vidikih, ne pa narobe, kakor je v demokratični državi, kjer red, zakon, avtoriteta nastajata iz večinske volje, iz zmesi nasilnih gospodarjev in njihovih maščevanja željnih sužnjev, iz izravnave interesov pohlepne množice profitarjev in demoraliziranih izkoriščencev, iz vsote »kupa«, ki stremi k popolnemu izenačenju vseh. Dočim liberalni meščan in marksistični proletarec stremita k mednarodni državi ali državni zvezi, ki zbira okoli sebe ali tako zvane »nacije«, ki so združene samo po denarnih, gospodarskih in industrijskih koristih, ali pa tako zvani kolektiv, ki ni nič drugega ko stroj, ki se bo končal v anarhični komuni — vidi človek nove »vrednostne« države ali »svetega imperija« vrhunec stanovske hierarhije v v o d j i, ki je cesar in velesvečenik v eni osebi, ne izvršilni organ »trusta kramarjev in hlapcev«, v katerem je odločitev, kaj je blagor države, prepuščena množici, to je »vsoti onih, ki so za tako sodbo najmanj sposobni in poklicani«, ker množica nujno vedno najvišje vrednoti le to, kar ugaja nižjim potrebam telesnega in duševnega življenja. Vodja je del vesoljstva, nekaj odsvit božestva, posvečen po svoji bitni kakovosti, službi in narodnem izročilu; ne vodi samo posvetnih zadev, ampak tudi duhovne, zakaj politika in religija, gmotne koristi in duhovne vrednote se ne dajo ločiti, država mora biti obenem cerkev, država ima tako rekoč tudi nadnaraven smisel, pomeni zmago solnca nad teminami zmede, je nadkosmičnega izvora in brani vesoljno pravo; je torej *sacrum imperium* ter zato ne more trpeti zraven sebe še kakršnekoli cerkve.⁴ — Kako zelo se ta nazor, ki se nam tu predstavlja

⁴ Vse to po Giulio Evola: *Imperialismo pagano*, Roma, 1928. Podobne misli razvija v »*Rivolta contra il mondo moderno*«, Milano 1935.

pretežno s svoje politične strani, sklada s kozmično vero Lawrenceja, ki je do njega prišel neodvisno od vsakega političnega nacionalnega pokreta iz svojega hrepenenja po prvobitni lepoti, moči in pristnosti od sodobne humanitarne lažikulture čisto izprijenega življenja, to bomo videli pozneje.

II

Kakor vsi potoki velerečja izvirajo iz enega velikega podtalnega hranišča, tako nas vsi sodobni poganski nacionalizmi vedejo nazaj k Frideriku Nietzscheju (1844—1900), najvplivnejšemu preroku nove dobe, ki je prvi najjasneje videl in s kladivom svoje gromovite besede rušil lažihumanizem, razumarsko učenjaštvo, trinoštvo strojev in stroje posnemajočih organizacij, ko so šele začele osvajati ves svet. Ker ni naš namen, da bi nazor tega velikana, ki je z ljuto jezo zažgal ogenj pod kup gnilobe tristoletne racionalistične civilizacije, podali v podrobni analizi, se bomo omejili na to, kar je potrebno, da razumemo bistveno zvezo med njegovo idejo in nacionalističnim valom dvajsetega veka ter njegovih vodij. Nietzscheja ne more razumeti, kdor se opira samo na njegove divje, nebrzdane in časih blazno bogokletne besede in vidi v njem edinole nepomirljivega nasprotnika Križanega samega, njegovega ljudomilega nauka in cerkve, kakršna nam je ohranila nauk večnega življenja. Udrihajoč večkrat v popolnoma slepi jezi po krščanstvu, je Nietzsche v resnici meril bolj na izprijeno in lažno krščanstvo malomeščanske in veledenarske družbe, na njeno licemersko moralo, ki si je zdaj nadela krinko Jezusovega evangelija, zdaj se našemila v svobodomiselstvo, da tlači slabейše in ohranja svoje krivične pridobitve, na leno, uživajočo in za vsak idealni podvig otopelo družbo, ki je dejavno, svet priznavajoče in življenje izpopolnjujoče krščanstvo najlepših moških čednosti izkvarila v osladen, votel in strahopeten spiritualizem. (Govorim več ali manj z besedami njegovega slovarja.) S studom je Nietzsche bičal te vrste »vzvišeni« zvođeneli »Christentum«, ki se ga oklepajo otroci propadajoče plasti, da bi mogli brez tveganja, brez zanosa in žrtev brezskrbno in udobno živeti pa plačevati Bogu svoj dolg s praznim klepetanjem in hinavskim plazenjem, namesto z odločnimi deli. Da je Nietzsche pri tem tolikrat po krivici zadel katolicizem sam, da se je večkrat dvignil proti Križanemu v doslej neverjetnih psovkah in se sam ponašal, da hoče krščanske moralne vrednote s koreninami vred iz evropske duše izruvati, moramo razlagati deloma iz njegove vse meje prestopajoče narave in iz kljubovanja, še bolj pa iz tega, ker kot otrok protestantske rodovine katoličanstva ni prav poznal in mu, ne da bi se tega zavedal, po krivici podtikal duha svetomrznje, napačnega mrtvičenja in preziranja naravnih etičnih vrednot, lepe telesnosti, plemenitega moškega hotenja in junaštva ter volje po moči, krepkem vladstvu in naturni izpopolnitvi samega sebe. Dostikrat velja to, kar očita krščanstvu kot takemu, njegovi protestantski, pietistični, puritanski spaki.

Značilno je v tej zvezi, da se srd vseh Nietzschejevih učencev v fašističnih vrstah vseh barv, vrst in krvi z vso silo obrača ravno proti Luthrovi reformaciji. Nietzschejev poganizem, kakor je svojo religijo sam imenoval, skriva pod svojo večkrat blasfemsko obliko več pristnega krščanstva, nego je sam priznaval in nego ga moremo iz njegovih strašnih besed in prispodob razbrati, in za njegovimi izbruhi, ki se zdijo naravnost proti Bogu naperjeni, drhti pretresujoče iskanje pravega Boga.⁵ Pristno krščanska je njegova uničujoča sodba o pretiranem intelektualizmu devetnajstega stoletja, ki malikuje golo koristno smotrenost, obožuje razum, zanemarjajoč kulturo srca, in je denarstvo posadil na prestol, ki ga skušajo omajati sužnji, pahnjeni v bedo in oropani človeškega dostojanstva. To razumarstvo meščanskega sloja in njemu usužnjene inteligence je okužilo človeštvo z velikim krivoverstvom, da gmota in zakoni gospodarskega proizvodjanja gospodujejo duhu, ustvarjajo ideje, nazore, socialne in državne oblike in da je gonilo vsega dogajanja živalska borba razredov.

Proti liberalnemu razumarstvu postavlja Nietzsche svojo religijo, to je re-ligijo, zvezanost človeka z vesoljstvom zemeljskih, narodnih in duhovnih vrednot; v imenu te vere preganja v času, ko je doba strojev in strojske civilizacije zatemnila velike filozofe prave grške humanitete in krščanske šole, plitko in puhlo lažiinteligenco, ki je zrastle na tleh racionalistične državne katedrske filozofije, ki jo je do dna duše sovražil, smešil in pobijal; potuhnjenje, suženjske nature, pobožnjake, ki so nasprotje prave krščanske pobožnosti; računarje, ki jim je razum razjedel srce; nasladneže, strahopetce, zaničevalce življenja, ki zavoljo svojega izrodstva preklinjajo telo in nagone poguma, junaštva in žrtve; čmerneže, razdvojence, zlomljene in pobeljene duše pa vse kramarje, grabežljivce, lenuhe ter malikovavce množice, ki se ji laskajo in jo tepejo. Krivo je, če Nietzsche in nepregledni trop njegovih učencev in občudovalcev za to pokvarjenost družbe mečejo krivdo na vzvišeni nauk križanega Nazarenčana, ker je učil ljubezen do najmanjših, do ponižanih in tlačanih — saj je Kristus to storil baš iz ljubezni do neizmerne dostojanstva in plemstva duše, ki je tudi Nietzscheju najvišja človeška vrednota. Razumljivo pa je to prena-glašenje zemeljskih, nagonskih in rodnihsil, če je razumemo kot reakcijo na prena-glašanje golega intelekta, ki se je popolnoma oddaljil od naravnih življenjskih izvorov človeka. To je vitalno upravičen odpor zoper vero enostranskega, samó na prosveto razuma gradečega naprednjaštva, ki je zdrave prirodne človekove sile potlačila in izrinila v oblast nezavestnosti, iz katere so sedaj izbruhnile s potisočerjeno notranjo močjo. Kaj čuda potem, če je človek v tej reakciji duše proti malikovanju golega in samega duhá zašel sedaj v svojem zagonu, ki vedno daleč zaniha čez pravo mejo, v malikovanjega samega telesa in živalskih gonov in se izdivjuje časih v naravnost brezumnem pretiravanju animalič-

⁵ Herderjeva katoliška enciklopedija, VIII, Nietzsche Friedrich Wilhelm.

nosti; kaj čuda, če vidimo, kako razni politični fašizmi temu dajejo duška v sovraštvu in brutalnosti, ki odbija od sebe vsakega kulturnega človeka, in brani, da bi mogli pravično oceniti, kar je v tej reakciji življenjsko upravičenega in vrednega in kar bo preživelo začasne politične zamisle in poizkuse novega nacionalizma. Nietzsche sam, ki je politične oblike bodočnosti zarisal samo po njihovih metafizičnih temeljih (najbolj v »Wille zur Macht«, 1894), je predvsem videl novega človeka in v svojem nedosegljivem jeziku neusmiljeno bičal starega: »Povsod mi smrdi po plazečih se pobožnjakih, ki pravijo, da bodimo kakor otroci in kličimo: ljubi Bogek, ki imajo pokvarjene želodce od laži-pobožnih slaščičarjev in so v resnici požrešni volkovi ali pa se cmerijo in razširjajo otožnost in mrkost. Pa tudi po učenjakih mi smrdi, sedečih v hladni senci, ki analizirajo probleme naše dobe pa se skrbno varujejo, da se ne bi usedli na žareče stopnice, kamor sije solnce. Njihova modrost je kakor iz mla kuže in resnično že čujem iz nje regati žabo; dobre ure so, samo treba jih je vedno pravilno navijati. Pa tudi po pesnikih mi smrdi, ki mešajo strup v svoje vino, meneč, da so odgonetili naravo, če se razneži njihovo srce; v resnici pa je v njihovi čuvstvenosti nekaj pohotnosti in nekaj dolgočasje — niso mi zadosti čisti in vodo kalijo, da bi se zdela globoka, toda namesto duše sem često našel v nji samó osoljeno sluz... Jaz pa vas rotim, bratje, ostanite zvesti zemlji, ne verujte tistim, ki jo obrekujejo: umirajoči in zastrupljeni so: naj poginejo!«⁶

Nietzschejev nazor ni ostal na površju, na periferiji, kakor to vidimo na mnogih njegovih učencih, ki v tem filozofu iščejo opravičbe bodisi za svojo nagonsko razbrzdanost, za oboževanje erosa ali celó nizkega seksusa, za svojo obsedenost po zemeljskih silah, bodisi za svojo politiko brezobzirnega nasilja, ki pod močnim, kateremu gre vlada, razumejo sirovega, amoralnega »führerja«, »duceja«, »kondotjera«. Nietzsche je umoval iz globine, kjer je »podtalni svet duše«⁷, kjer snuje v telesnosti »pošastna moč« življenjske volje, kjer je človek v neposrednem stiku z zemljo, kjer »demonске«, »dionizične« sile nepretrgoma grade in uničujejo, kjer gospoduje »volja po moči«. Toda on zato ni preziral duha, »apolinske« težnje po meri, obliki in soglasju, ni zavoljo nagona zametal misli, ni, naj njegove besede zvenijo navidez še takó drugače, duha podrejal neduhovni prirodi, marveč je duhu priznaval prvenstveno vlogo. Nietzsche se je boril

⁶ To prozo v verzih citiram nekoliko krajšano in svobodno, ker je za Nietzscheja prav posebno značilna, iz zelo zanimive knjižice švicarskega univ. profesorja Spoerrija, *Die Götter des Abendlandes*, 1932, ki sicer Nietzscheju odmerja premalo mesta v svojem eseju, pa me je opozoril na Whitmana in Lawrencejevo delo o »ženi, ki je odjahala«.

⁷ Po pravici velja Nietzsche, ta nekdanji od diplomiranih filozofov univerzitetnih stolic toli prezirani modrec, ki ni bil »njihove« stroke, za spočetnika eksistencialne in vrednostne filozofije ter sodobne, v podzavestni oblasti duše iščoče psihologije.

le proti duhu, izprijenemu po »moralni sužnjem«, ki ponižujejo vse, kar je močno; hlinijo ponižnost, da bi po povzdigovanju takih čednosti po ovinkih zavladali nad svojimi gospodarji, in ko se sami polastijo vlade, pokažejo, da niso nič manj kruti, grabežljivi in hinavski tlačitelji. Nietzsche išče »nadčloveka«, ki mu je vodilo spoštovanje, »spoštljivi sram«, junaško velikodušje, volja po plemeniti dobroti, ki pa ne sme biti slabičevstvo. Njegovo sovraštvo pa velja vsemu, kar izvira iz zavisti, te temeljne lastnosti povprečnežev, naj vodijo »čredo« kot inteligenti ali pa so njena igrača. Te misli so, če jih dopolnimo z resnicami božjega razodetja, življenjsko resnične, plodovite in odgovarjajo najbolj tvornemu kulturnemu principu krščanstva, da je namreč nadnaravo treba navezati na naravo, nebeško na zemeljsko, duhovno ustvarjanje in urejanje na nagonsko. Postanejo pa najusodnejše zmote, če se odtrgajo od svojega božanskega izvora in usmeritve in se v svoji pretiranosti vračajo v demonično nebrzdanih strasti in uničujočih protiduhovnih sil, česar se je Nietzsche sam zavedal, ko je iskal sinteze med počeloma prirode in duha v »Cezarju, ki naj bi imel dušo Kristusa...« Nacionalno poganstvo našega veka je zmota prav po tem, da potrebe te sinteze ne čuti, da je daleč pljusknilo čez bregove in se nam danes predstavlja kot nauk in politična praksa pa kot religija, ki je naravnost sovražna v evropsko dušo neizbrisno vtisnjeni krščanski tradiciji. Filozof, ki je iz njega črpal ves sodobni nacionalizem, je težil kljub zmotnemu tavanju in tipanju ter kljub svojim skrajnostim po zdravju telesa, bodrosti duše in njenem oplemenitenju, po povratku iz materializma, gospodarskega in razrednega gledanja na kulturo v idealističen nazor, po močnem razgibanju sveta in zdravem vrednotenju vsega, kar nam je priroda sama v srce položila. V tem se popolnoma ujema s krščanstvom, ki je dejavno, ki hoče okrepitve nature po lastnih nagonskih silah in po nadnaravnih resnicah božjega duha ter nikakor ni vera strahopetnih sužnjem, krmežljivih slabičev in zavistnih prekucuhov. Kdor pa pretirava v stran, koder delujejo samo demonične moči prirode, **k r i b r e z d u h a**, ta mora zapasti v skrajnost, ki je dobila ime poganškega fašizma — Cezar brez duše Kristusa...

III

S krajnost sodobnega nacionalnega poganstva — ki ga, kakor smo že snaznačili, nikakor ne smemo kar povprek istovetiti s poganstvom predkrščanskih narodov, saj je le-to po besedah znanega cerkvenega očeta v dobi preloma naravnost »vodilo h Kristusu«, dočim novo od njega zopet odvaja — se očituje najbolj v onih mislecih, ki so fašizem pripravljali politično in ga še dalje oblikujejo v prvi vrsti kot politično tvorbo. Mi se bomo omejili samo na nekaj najznačilnejših piscev, ki so gradili in grade fašistično družbo in državo na neki poganski religiji. Njih število je legijon. Med družboslovci in kultur-

nimi zgodovinarji, ki so pripravljali sodobni nacionalni pokret, ne da bi slutili njegovo konkretno uresničenje v današnji obliki, hočemo predvsem omeniti pokojnega Chamberlaina⁸, ki je svoje »Grundlagen des 19. Jahrhunderts« izdal že leta 1899 in tudi že umrlega, v resnici globokega duha, Moellerja van den Bruck, ki je izdal svoja dela »Der preussische Stil« 1915, »Konservativ« 1922 in »Das dritte Reich« 1923; poslednja knjiga je nekak politični evangelij nemškega narodnega socializma. Miselnost obeh je krščanstvu neprijazna, posebno Chamberlainova, ki je že, čeprav samo v nastavku, izrekel one trditve o »vesoljni rimski cerkvi kot proizvodu mešanice brez števila manjvrednih azijskih pasem ob začetku krščanske dobe«, katere je pobral današnji nemški »Reichsschulungsleiter« Alfred Rosenberg in jih razkuhal v svojem senzačnem, a vseskozi neznanstvenem »Mytos des XX. Jahrhunderts«⁹. Ogromen vpliv imajo na razvoj fašistične miselnosti tudi dela Oswalda Spenglerja, predvsem znani »Untergang des Abendlandes« (1918), ki je, kolikor se namena te naše razprave tiče, za nas pomembno z ozirom na pisateljevo stališče nasproti krščanstvu. Spengler krščanstva niti oddaleč ne vrednoti tako negativno kakor sodobni nemški politični fašizem. Vendar pa je tudi ta kulturni zgodovinar, ki v politični tok neposredno ne posega, veliko pripomogel k temu, da se je bistvo in vrednost krščanstva, ki ga skuša doumeti kot religijo tako zvanega »magičnega kulturnega kroga«, nastalega na vzhodu, začela relativizirati. Med Romani, ki so praktično usmerjeni, kakšnega načelnega utemeljevanja nacionalizma naravnost iz poganstva na splošno ni, dejansko pa je tudi romanski nacionalizem po večini potekel iz virov, ki so izven krščanstva. V tem oziru je zanimivo, da je vodja italijanskega fašizma zajemal svojo miselnost veliko iz švicarskega nacionalnega ekonoma Viljema Pareto, iz Le Bona, ki je napisal »Psihologijo množic« ter socialista Sorela, ki je potem socializmu odolel ter v svojih globokih razglabljanjih (Les illusions du progrès 1900, Reflexions sur la violence 1908, La decomposition du marxisme 1908) postavil temelje čisto protimarksističnemu gledanju družbe. Da ti misleci niso katoliški oziroma krščanski, ni treba še poudarjati. Ima pa Italija enega najdoslednejših poganskih filozofov fašizma, ki zasluži tem več pozornosti, čim bolj je kot tak v svoji domovini osamljen, to je že uvodoma omenjeni Giulio Evola. Med Španci ima fašizem še najmenj antikatoliškega značaja. Duhoviti Gimenez Caballero (Genio de España, 1933) skuša celó utemeljevati

⁸ Chamberlain se bistveno opira na znanega Gobineaua, ki je svoje delo »Essai sur l'inégalité des races humaines« izdal l. 1853—1855; ta knjiga je začetek sodobnih plemenskih nauk, ki tudi vero izvajajo celotno iz rase ter gradijo plemenske vere, ki da so edino prikladne za to oziroma ono pleme. Gobineau sam uči, da le čistokrvna rasa ustvarja največje vrednote in on je tudi prvi, ki je za najvišjo raso proglasil germansko (nordijsko).

⁹ Knjiga vprvič izdana 1918, je danes dosegla že naklado nad 233.000! Zanimivo je, da se v zadnjem času zanjo tudi pri nas najširši krogi zanimajo, kakor sem izvedel iz Knjižnice ljubljanske Delavske zbornice.

nekak »katoliški imperializem« in tudi Francija ima nekaj mislecev, pisateljev in praktičnih politikov, ki zavestno ali instinktivno iščejo sinteze med sodobnim nacionalizmom in katolištvom; očitno na vse kakorkoli že, bolj ali manj zavestno, vpliva podmena, da je r i m s k i katolicizem nekaj drugega ko v »palestino-sirskem območju zarojeno napol semitsko« krščanstvo. Med Slovani, ki so izrazito demokratična rasa, fašizma zaenkrat ni ne kot politične doktrine ne kot poganske filozofije v tej smeri; so pa nekateri nastavki za to posebno pri Poljaki, o čemer bomo še govorili.

V nekem oziru je med navedenimi obnavljalci nacionalnega poganstva za nas najvažnejši Italijan Evola. Njegov pomen nikakor ni na znanstvenem področju. Vsi poganski misleci naše dobe, naj izrecno pripadajo fašističnemu političnemu krogu, ali naj so le po logiki idejnega razvoja, ali po svojem življenjskem občutju posredno v zvezi z njim, so glede primerjalnega veroslovja in narodoslovja diletanti. Evola, ki se je k političnemu fašizmu izpreobrnil primeroma pozno, je pa tudi kot filozof malo globok, težko opredeljiv oboževalec »jaza«, pobožene osebe v nasprotju z močno razvitim čuvstvom skupnosti, ki označuje italijanski oficialni fašizem. Zato le-ta Evola odklanja. Evola je nacionalist s stališča najskrajnejšega osebništva in ga je v tem oziru treba prištevati k onim sledilcem Nietzscheja, ki so njegov nauk zvedenili, zato ga pa tem bolj z blestečimi besedami naglašajo. Pač pa nam ta Italijan, ki po mnogih črtah kljub odklonilnemu stališču stranke predstavlja pravega fašista v idejnem pogledu, zelo služi, ker po svoji pravilni polemiki z nemškim fašistom Rosenbergom odkriva osnovno hibo sodobnega nemškega poganskega nacionalizma. Le-ta, ki postavlja od zemeljskih vrednot na prvo mesto kri in raso, je iz krvi in roda napravil malika, fetiša, m y t h o s. Rosenberg hoče sodobnega človeka iz sovraštva do prosvetljenskega internacionalizma, humanizma in demokratizma prošle dobe potisniti nazaj na stopnjo primitivnega človeka, ki bi ga vodili sami krvni in rasni nagoni. Nasproti temu pa Evola pravilno naglaša, da tisti, ki vidi preporod naroda samo v preporodu rase, narod gleda enako kakor psa ali mačko. Pač je za narodov preporod nujno potrebno, da se pozitivne narurne osobine njegove telesno-duševne biti, torej njegove rasne lastnosti gojijo in izboljšujejo, toda činitelj rase še ne predstavlja vsega človeka in zato tako zvana kultura ali pa kult rase nikakor ni zadostni pogoj za obnovo naroda. Treba je, pravi Evola, višje, metafizične, duhovne sile, ki raso poviša, oplemeniti in oblikuje v oseben, večvreden, duhoven tip elite, ki vlada nad krvjo in ki sile zemlje in živalskosti prav usmerja. Če narod propade, ni tega krivo mešanje krvi oziroma rase (kar Nemci kot pravo dogmo naglašajo), ampak predvsem propadanje njegovega gospodujočega duha, njegovih vodij, njegove duhovne aristokracije in tradicije. Razlike med rasami niso zgolj ali v prvi vrsti biološke, ampak duhovne, to je: tisti narodi so več vredni, ki jih loči od drugih počelo, ki vlada

nad krvjo, ki so svojo kri požlahtnili po odlikah duhovne, etične kakovosti, dočim so manjvredni narodi tisti, v katerih prevladuje gola zemeljska, samokrvna, živalska prvina.¹⁰ Pravilno izvaja Evola dalje, da Rosenbergovo čisto pasemsko naziranje o človeku in narodu izhaja iz materializma in k materializmu vodi, dočim sodobni nacionalizem obenem kliče na dan idealistična načela in pobude, kar gotovo ni med seboj združljivo. Evola torej zameta pobožanstvenje oziroma malikovanje rase, naroda pa tudi države. Po pravici označuje tak nacionalizem in etatizem kot preostanek prošle prosvetljenske dobe; znana Mussolinijeva krilatica: »tutto per lo stato, nulla fuori dello stato, nulla contra lo stato« mu je naturalistična, saj je vodivno načelo tudi boljševizmu in je bilo svojsko človeštvu, ko je životarilo pod despoti v prvobitnem »napol živalskem« kolektivizmu; vse je država, pridiguje tudi velekapitalizem. Malikovanje države zaradi rase ni vredno duhovnega bitja človeka; sodobna nacionalna država mora biti vzvišena nad raso in krvjo (ne da bi ju tajila in omalovaževala), kakor mora biti vzvišena nad oblastjo denarja, večinske volje in kolektiva. Oboževanje države ni razumno, oblačeno in človeka dostojno, zavestno priznanje, ampak je brezduhovna obsedenost, pijanost, temen, neobvladan pritisk. — V tem se Evola strinja z vsemi kritiki običajnega fašizma, ki obsojajo bogoslužje državi, ker posameznika in množico z neodoljivo silo oropa razumnega premisleka in lastne volje, naj bo z govorom, godbo, maršom ali z radiozvočnikom.

Toda Evola, ki pogansko češčenje načela skupnosti, organizirane v državo, odklanja, to češčenje prenaša na posameznika. Prav sodi, če poudarja, da bodi »imperij« nekaj transcendentnega, kar ima odnos do božjega počela — v pravilnem smislu tudi katoličanstvo za takim imperijem stremi in je vedno stremilo — torej ne osnovanega samo na krvi in nacionalnem napuhu. Tudi človek sam se ne more preroditi zgolj iz krvi in mesa, ampak predvsem iz duha. Pravilno Evola razume in visoko vrednoti srednjeveški vzor države, kjer viteštvo ni pomenilo samo krvnega plemstva, ampak predvsem plemenitost duha. Pravilno poudarja, da bi pobožjenje nacionalnega nagona in malikovanje države privedlo do tega, da bi končno zamrknila naša kultura, in da bi zapad resnično propadel. Resnična je tudi misel, da mora zemeljske sile krotiti, usmerjati in preobraževati duh, resnica je, da vodstvo države pripada *τοις ἀρίστοις*, etično najboljšim, duhovno najprosvetlenejšim, aristokratom po duši — to je že Platonov ideal in gotovo tudi v duhu Kristusa, ki je v najodličnejšem smislu proglasil plemstvo duše. Vendar pa je Evola, izhajajoč iz

¹⁰ Takozvani »htonični element«, kakor pravijo danes po zgledu Nietzscheja, ki je ločil med grškimi božanstvi božanstva svetlobe, reda, soglasja (v prvi vrsti Apollona) v nasprotju z božanstvi podzemlja, kaosa, sle, sploh nagonov, ki življenje porajajo, pa ga, če sami vladajo, tudi obenem rušijo. (Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik, 1870/71, prvo pomembnejše delo Nietzscheja, iz katerega je izšla cela šola raziskovalcev antične kulture.)

nasprotnega stališča ko Rosenberg — iz posameznika — zašel v še hujše poganstvo, on je namreč povzdignil na mesto krvne, narodne in državne skupnosti v božanstvo posameznika, in njegov imperializem se končuje v kultu vodje kot včlovečenega Boga na zemlji. To je pač najhujša izmed modernih poganskih zablod. Evolin vodja ali imperator, ki bi državo v sebi posebej, ki bi bil vrh hierarhično-stanovske stavbe družbe, o kateri smo že uvodoma govorili, ki bi absolutno vladal kot manifestacija božeske vesoljstvene sile, obenem kot pontifex, ki posvetnost in duhovnost združuje v neločljivo enoto — ta božanski 'jaz' bi pomenil hujšo diktaturo nego je bil cezaropapizem, hujšo nego je bila popolna hierokracija, ki je pogoltnila vso posvetno oblast (stari Egipt), hujšo nego je diktatura proletariata, ker bi človekovo svobodo v njeni korenini uničila, saj ne gre proti izgredom svobode, ampak proti nji sami. Vodja je človek-Bog! V luči tega pač najizrazitejšega poganstva, ki je tik na meji med priznavanjem transcendentnega božanstva in popolnim ateizmom, se razgalja »solarna religija« Evole, naj še tako gradi občestvo na vodstvu duha, avtoriteti najboljših in kvaliteti moralnih vrlin, kot najskrajnejše poganstvo naše dobe, kot škodljiva utopija, ki bi kljub svojemu »duhovskemu« videzu kulturo zapada še prej in temeljiteje razkrojila nego sirovi rasizem.

IV

Poganstvo Evole je preveč literarna posebnost, ako smemo ta izraz rabiti, da bi imelo privlačno moč na široke kroge. Solnčna religija, ki bi vezala človeka na utelešeno božanstvo svetle vesoljske sile, imperatorja, je bajna utopija. Toda treba je vedeti, da imajo vse te domišljajske religije sodobnega nacionalizma tudi za njihove avtorje predvsem le simbolni pomen; samó poet more verovati v uresničljivost kakšnega poganskega kulta in v samih religioznih obredih in misterijih razvijajočega se zasebnega in javnega življenja. Obnova poganske religije je sploh nemogoča; človeštvo ne more prehoditi več tisoč let poti nazaj, da bi se zopet znašlo v starem poganstvu, ki je po vseh svojih pozitivnih naravnih vrednotah sólo težilo h krščanstvu; novodobna poganstva pa so umetni izmisleki, podobe, ki jih poraja gola želja brez podlag v dejanskem življenju in narodni duši, naj se še tako utemeljujejo v »bitu in potrebah rase«. Povprečni človek našega časa nima smisla za tako panteistično poduhovljeno pojmovanje družbe, človeka, rase, za solnčno državo, o kateri baja Italijan. Povprečni fašist kljub velikemu prizadevanju svojih ideologov, da bi nacionalizem kakorkoli že religiozno zasidrali, ostane versko brezbrizen, kakor je bil v dobi liberalizma¹¹; tuja mu ostane tudi stara poganska pietas, njegov etos je čisto posveten, profanski, kakršen antični in prvobitni

¹¹ To se kaže prav posebno v italijanskem fašizmu, kakor realno je, zlasti v njegovi inteligenčni plasti, ki je šla vsa skozi laično sólo in se sedaj katolicizmu uklanja le kot »tradicionalni sili italijanske rimske kulture«.

ni bil. To je čisto nujno, zakaj izkušnja uči, da oddaljitev od krščanske religije in kulture dejansko vodi ne nazaj v staro pogansko vero v numen ali v kakšno drugo izmišljeno religijo, ki le količkaj to ime zasluži, ampak ima za posledico vedno le praktični ateizem in laicizem. Le na osnovi krščanskega kulturnega nazora je mogoče ustvariti družbo, v kateri se — kakor fašizem pravi — posameznik ne bo več kot gola stvar podrejal gospodarskemu ustroju, kakor ga je ustvarila kasta kramarjev, se ne bo izogibal, ako gre za obrambo najvišjih dobrin rodu, možate borbe za to, kar je dobro, zdravo in vredno, ne bo težil za poenačenjem v meglenem in topem lažipobratimstvu, kjer se ubija osebna svoboda in razmah, ampak bo uredil svoje življenje pod hierarhičnim vodstvom najboljših ali najboljšega, ki vsebuje v sebi in uresničuje duha in izročilo naroda. Naj vodje novega nacionalizma še tako oznanjajo boj ateizmu kot najhujšemu izrodku razumarske »prosvetljenosti«, njihova množica se ne bo dvignila nad materialistično gledanje življenja, ako se bo razdirala krščanska religija, ki edina nosi stavbo onih vrednot, ki jih fašizem skuša ohraniti in okrepiti.

Da taka materialistična usmerjenost ni ostala samo razpoloženje množice, ki jo je novi nacionalizem razgibal, ampak da snuje nezavestno tudi na dnu nekaterih vplivnih nacionalističnih ideologij, je opazil tudi Evola, ki se obrača zlasti zoper sirovi plemenski nacionalizem Rosenberga. Videli smo že, kako je Rosenbergovo naziranje o rasi čisto živalsko. Evola opozarja tudi na druge pojave nemškega narodnega socializma, ki pričajo o njegovi blodni usmerjenosti: kako je na njegovi osnovi nemogoč vsak organski univerzalizem, ki narode združuje in mora združevati mimo njihovih plemenskih razlik v kulturne in državne enote, ker bi sicer človeštvo razpadlo v sovražne »klane«; kako korporativna ideja na osnovi takega zgolj plemenskega nacionalizma zaradi svoje materialistične osnove zopet vede v socialistično podržavljenje gospodarstva, v državni kapitalizem, ker uničuje avtonomijo in duhovnost; kako mesto hierarhičnega vodstva izroča množico vodjem brez duhovne tradicije; kako centralistična smer nemškega nacionalizma v svoji pretiranosti razodeva isto težnjo po izenačenju ko liberalizem kapitalistične dobe in socializem, ki so mu nekatere struje nemškega fašizma v marsičem idejno in čuvstveno v resnici precej blizu. Ostanek iz svobodomiselne dobe pa je tudi do viška dognano sovraštvo, ki ga novi nemški nacionalizem kaže do krščanstva, kar pa velja tudi za Evolo, ki se prizadeva, kako bi svojo »religijo luči« predstavljal kot religijo »višjega reda« nego je krščanska, dočim se Nemec zadovoljuje z nekim skoroda čisto materialističnim »mythom krvi«.

Rosenbergov »Mythos XX. stoletja«, ki se skuša uveljaviti kot službena religija nove Nemčije, prav tako malo gradi novo vero, kakor Evolov »solarni kult«; poizkusi raznih zanesencev, da bi se zopet častili stari nemški bogovi, so jalove blodnje. Rosenbergov »mythos krvi«

samo razdira in v tem je njegova velika nevarnost za krščansko omiko. Zelo zanimivo in značilno je, kako vpliv tega mythosa na množico prav nič ne odgovarja njegovi dejanski vrednosti, zakaj znanstveno ne zdrži Rosenbergovo delo najdobrohotnejše kritike, saj se opira v najznatnejši meri na krive in pristranske vire, na potvorbe in tendenčna zmašila pa celó na čisto krivo razumljene in po njem izkrivljene »podatke« ter na stvari, ki so že davno od zgodovine in veroslovja izkazane kot neresnične. Njegovi privrženci seveda ugovarjajo, da ne gre za podrobnosti znanstvene gradbe, za sestav, ki bi moral biti do najmanjšega člena logično sklenjen, ampak da imamo pred seboj »genialen pogled na celoto in instinktivno sigurno razložitev in osmislitev zgodovine.« Toda vsaka razložitev in osmislitev mora biti stvarno utemeljena, če razum sploh še kaj velja in če se nočemo zopet pogrezniti v bajeslovno gledanje vesoljstva, ki smo ga menda že premagali; sicer se pa Rosenberg sam odeva z avtoriteto »znanstvenih« izsledkov. Njegova podmena ni izvirna, ampak se v vseh bistvenih pogledih upira na Chamberlaina, ki pa za svoj nazor o rasah tudi ni podal nobenih dokazov, ampak govori bolj iz nekega »nepogrešljivega instinkta«, kar je vsekakor premalo. Ni rešil vprašanja, kaj je prav za prav rasa, na kaj se opira njegovo vrednotenje ras, katera je več, katera manj vredna; čisto neznan nam ostane kriterij »boljše in slabše krvi«, kateri narod je »čistokrven«, kateri ne, in zakaj je domnevna čistokrvnost istovetna z moralno in kulturno polnovrednostjo; ne izvemo, do kam sme iti mešanje ras, da le-ta ne postane manjvredna ali, kakor danes radi pravijo, »pankrtška«, predvsem pa manjka osnov za dognanje, v kakšnem odnosu je toli obsovraženo krščanstvo do rase. Zakaj kar Rosenbergov mythos na podlagi Chamberlaina smatra za dogmo, da je namreč krščanska cerkev »religiozna usedlina« mešanice najrazličnejših ras srednjemorskega ozemlja za časa propadanja rimskega cesarstva, je gola domneva, ki se ne sklada z dejstvi. Iz mešanice ras za tistega časa, kolikor to res nekaj določenega pomeni in kolikor je sploh bilo dejanski vzrok religioznega in moralnega propadanja imperija (v marsikaterem oziru je namreč po mojem prepričanju celó vedla do verskega preporoda!), je nastal tako zvani verski sinkretizem tistega časa, ne pa krščanstvo, o katerem vemo, da se je proti temu sinkretizmu ali neorganski umetni mešanici verstev ves tisti čas z vsemi svojimi silami kot samoroden in od tega azijskega sinkretizma bistveno neodvisen pojav ljuto borilo, dokler mu ni popolnoma odolelo. Da so druga verstva tiste dobe vplivala v tem in onem oziru na krščanstvo in krščanstvo nanje, je samo po sebi umevno, vendar pa ti vplivi, kolikor so zadevali v krščanstvo, niso ne rodili ne menjali bistva njegovega samoniklega božanskega nauka, ampak so predstavljali le naravno medsebojno izmenjavo, prilikovanje in dopolnjevanje mnogoličnih in raznorasnih prirodnih etičnih in kulturnih vrednot. Krščanstvo samo je pri tem spolnilo prevažno poslanstvo, da je ustvarilo iz te »mešanice ver in ras« kulturno enoto ter porodilo

zapad, ki je postal in do danes ostal nosivec vesoljne omike, dočim je »nordijska« ali »arijska« rasna omika morala skozi izčiščevalni ogenj krščanstva, da more fašizem danes govoriti o odlikah nordijskega duha in etosa, o katerih po sebi v tem pravem smislu nihče ne dvomi. Če je krščanska kultura organsko spojila »nordijske« prvine z »mediteranskimi«, kakor pravijo eni, ali s »sirskoafriškimi«, kakor pravijo drugi, s tem ni rečeno, da bi te poslednje bile nujno manjvredne od nordijskih, niti nimamo osnove, da bi krščanstvo dolžili, da je uvedlo v »zdravo območje evropskih narodov« pretežno semitskega duha. To so zelo samovoljne konstrukcije! V semitstvu so prav tako ko v arijevstvu brezdvomne naravne religiozne in kulturne vrednote, vrh tega pa, kakor je zgodovina pokazala, še neka prav odlična dovzetnost za višjo, duhovnejšo religijo nego je bilo na primer naturalistično in sirovo poganstvo Germanov.

Po pravici odklanja sodobni nacionalizem pretirani spiritualizem, svetomrznost in zgolj pasivno askezo, ki od sveta beži, toda ta poteza ni last semitske rase, marveč je v drugih morda še bolj razvita (pomislimo n. pr. na budizem); krščanstvo samo po duhu svojega Ustanovnika in po svoji harmonični kulturi tak spiritualizem odklanja. Oznaka krščanstva je, kakor njegova zgodovina priča, sodelovanje s prirodnimi silami, rasnimi osobitostmi, zdravimi nagoni, ki jih prosvetljuje in povišuje in tako svet in njegovo naravno kulturo po svojih dobrih in vrednih straneh izpopolnjuje, da premaga zlo, ne pa da svetnost izmrtviči in izničuje. Mrzko preziranje lepote, bolesta brez-pogojna negacija zemeljskih vrednot, poniževanje erosa, čista trpnost, ki se sili v nobenem slučaju ne upira in trpljenja ne umeva kot sredstvo — kraljevsko pot, kakor jo imenuje avtor »Hoje za Kristusom« — ki vodi do zmage po oplemenitenju nature, ampak ga veliča kot namen v sebi, kot popolno izničenje ustvarjene nature — to so v resnici nevrednote, prenapeto spiritualistično gledanje, ki zla na svetu ni moglo preprečiti, ampak ga je le pospeševalo in pospešuje. V tem ima sodobni nacionalizem prav. Toda krščanska kultura prav tako zameta tak spiritualizem, ki je razdril harmonijo med oduševljenim telesom in duhom, naravo in nadnaravo; krščanstvo le naglaša, da je duša več vredna ko ves svet in njegova gmotna ter civilizatorična bogastva, da nas obvaruje precenjevanja naravnih dobrin in tako vsa stremljenja po pokulturjenju, obogatitvi in okrepitvi naravnih vrlin rase pravilno uravnovešuje po principu krščanske duhovnosti. Istovetenje krščanstva s semitstvom je prav tako samovoljna in tendenčna konstrukcija kakor istovetenje semitstva ali prednjeazijskih ras sploh z nujno rasno in kulturno manjvrednostjo. Judovstvo je bilo za časa vrhunca rimskega imperija gotovo po suženjstvu že zelo izkvarjeno, je zaradi reakcije zoper svojo zaslužnjenost zašlo v škodljive utopije, ki so imele svoj izvor v njegovi zagrenjenosti zoper fizično moč poganškega cesarstva, je deloma iz tega sveta zbežalo v umišljeno mesijansko carstvo, ki bo slabim, oropanim in tlačnim prineslo zadoščenje

že na zemlji. Toda to resentimentsko razpoloženje (ta izraz je menda prvi skoval Nietzsche) judom ni bilo raso bistveno, ampak je zgodovinsko nastalo. Krščanstvo, ki je pojem o Bogu vseh »puščavskih primesi« izčistilo in ga popolnoma poduhovilo, pa teh resimentov ni sprejelo vase, naj so mogoče psihološko še delovali v judovsko-krščanski občini, ampak se je, kakor zgodovina priča, izdejsstvovalo kot vesoljna, nadrasna religija — sicer pa vse kulturne religije po taki vesoljnosti težé. Zaradi tega so visokovredni duhovni preobrati in pobude v krščanskem občestvu izhajali iz raznih narodov, in uprav to, kar danes nemški rasni filozofi imenujejo zmešanje ras, oploditev germanske omike po mediteranski krvi in kulturi, slovanske po germanski, je imelo po večini za posledico najbolj plodovite pokrete in preokrete v območju naše kulture. Rosenbergov mythos krvi je zato res mythos in sicer v slabem pomenu te besede. To je čisto materialističen mythos, ki sicer uporablja te in one Nietzschejeve misli in fraze o višjih in nižjih rasah, ne pomisli pa, da je ravno Nietzsche nemško raso bičal, kakor nihče drugi. Rosenbergoва oficialna vera »novega nemštva« je manjvreden proizvod nacionalizma, ki v borbi zoper lažni humanizem prošlosti zanikuje pravi krščanski vesoljni humanizem, brez katerega ni in ne more biti kulture in kulturnega napredka, ampak le povratek v barbarstvo.

V

Prihajam do one točke problema, ki se nam po teh izvajanjih sama razodeva kot osnovna. Rosenbergov poizkus, kako bi moderni nacionalizem razvil v nauk, ki naj bi kot logična sinteza dajal osnovo konkretni družabni, stanovski in državni zgradbi, se mi zdi, kakor vsi taki poizkusi sploh, močan dokaz za to, da fašističnega pokreta sploh ni mogoče dograditi v sostav. Ta pokret je namreč v svojem bistvu čisto emocionalnega značaja, to je, kakor sem že ugodoma naglašal, v prvi vrsti reakcija proti civilizaciji, ki jo je izpridilo razumarstvo, proti omiki, ki je pretrgalo zvezo s prirodnostjo, z zdravim elementom zemlje, z življenjem in njegovimi nagonskimi silami. Fašizem je nekak elementaren regulativ, ki učinkuje kot učinkuje vihar v prirodi, ne pa kakor dela harmonizujoč razum. Zato ima pretežno aracionalen značaj in v prvi vrsti ruši; gradile ali graditi pomagale bodo druge sile, ki se bodo po izkušnji fašizma obogatile. Radi tega fašizem, vsaj kakršen danes v svoji neposredni pristnosti je, po mojem prepričanju sploh ne more postati filozofski, religiozen ali družaben sostav v pravem pomenu besede, ampak bo vihral, dokler ne spolni svoje prirodne naloge, in zato ga je treba vrednotiti samó kot tako prirodno silo urejajočega se kaosa. Fašizem je revolucionaren pokret, ki ga ni mogoče z nobenim modrovanjem ustaviti in z nobeno kritiko usmeriti na srednjo smer, dokler se ne uresniči do konca; upira se pa tudi poizkusom svojih lastnih ideologov, da bi

ga uklenili v sistem. Je življenjska nujnost, usoden pojav, kakor danes pravimo, ki je v zgodovinskem trenutku moral nastopiti v višji namen. *Oportet et haereses esse*. Iz tega njegovega značaja se dajo tudi razložiti protislovja, ki se pojavijo, ko ga skušaš razumeti iz njegove metafizične korenine. Zdaj se ti prikaže kot vsaj v širšem pomenu religiozno ali recimo kozmično utemeljen pokret, ki priznava vsaj instinktivno nekaj, kar biva samo iz sebe neodvisno od vsega prigodnega bitja — zdaj se ti razblinja v goli naturalizem brez absolutnega duhovnega počela, kar tem bolj preseneča, čim bolj na drugi strani pravilno vrednoti svetost družine, posvečenost avtoritete, neskončno vrednost osebnosti pa tudi potrebo, da je v skladu z občestvom, ki je povzdignjeno v vrednoto čisto metafizičnega in numinoznega značaja. Ta protislovnost izvira iz tega, ker je poganstvo fašizma *iskanje*, prav tipično za našo dobo, tavajoče med resnico in blodnjo. Zdaj se najvišjemu približuje, zdaj zopet oddaljuje od njega, težko obremenjeno po preteklosti, ki jo skuša premagati. Zdaj išče kompromisa s katolištvom kot zgodovinsko, po narodni tradiciji posvečeno graditeljsko silo, zdaj se z njim bori za življenje in smrt. Ljuto pobija kolektivizem, pa sam zagovarja najhujši etatizem.

Še bolj bomo proniknili v bistvo fašističnega poganstva, če ga gledamo iz celote vsega duhovnega dogajanja našega kulturnega sveta, ki se je v odporu zoper preracionalizirano, tehnično in brezdušno civilizacijo razgibal in začel vreti že davno pred izbruhom sodobnega političnega nacionalizma, časovno in bitno neodvisno od njegovega »novega poganstva«. Pač pa je fašizem porojen iz tal, iz katerih so z njim vred, bodisi pred njim, bodisi vzporedno z njim, bodisi v popolni vsebinski neodvisnosti od njega, bodisi v vzajemni naravnostni ali nenaravnostni medsebojni odvisnosti, zrastle in rastejo v teku 19. in 20. stoletja najrazličnejša gibanja in smeri, ki jim je vsem skupno eno: težnja nazaj k prirodnim izvorom življenja, iskanje transcendentnega počela, v katerem vsa vrednost, lepota in resnica tostranskega bujnega, bogatega, vseprevzemajočega in vsezmagujočega življenja biva in je v njem upravičena; želja po telesnem in duševnem zdravju, ki je v harmoničnem soglasju duha z vsem vesoljstvom, z zemljo in njenimi prvinskimi silami; potreba po skladu med umom in srcem, duhovnim prosvetljenjem vsega stvarstva in človeka ter prirodnimi nagoni duše. Ker je bila usmerjenost humanističnega liberalizma in marksističnega kolektivizma, ki je vsako transcendenco bitja končno zavrnil, enostransko racionalistična, je razumljivo, da je reakcija proti temu usmerjena enostransko v nagonsko stran, ki nas v nebrzdani prenapetosti zavaja v blodne demonije strasti.

Zarodišče sodobnega nacionalizma, kjer so najprej bruhnile na dan sile, ki kličejo po preroditvi in obnovi človeka v vedno mladem naročju matere zemlje, po skrivnostnem nedoumnem nečem ali nekom, ki je življenju izvor in smisel, je bila literatura prošlega in sedanjega stoletja. To je že na sebi kaj značilno. Kaže namreč, da so

v globino življenjske problematike šli predvsem umetniki lepe besede, lepega lika in glasbe in da je zato moderni človek predvsem v tem viru iskal in išče odgovora na svoja najbolj pereča, bolesta in usodna vprašanja, ki mu jih strokovna filozofija ni mogla rešiti, ker je tudi ona zašla daleč proč od tvornega življenja v golo razumkovanje. Koliko je bilo globlje razmišljanje one dobe, ko je sholastika bila bitno zvezana z mistiko, razum z vero, intuicijo in ono »najvišjo modrostjo srca, ki nas na nevidnih krilih dviga k božjim rečem!« (Ruysbroeck, srednjeveški menih, »doctor ecstaticus«, 14. stoletje). Ta modrost se je iz suhoparnega, površino stvari analizujočega ostroumarstva filozofskih šol umaknila v duše, ki so za skrivnost življenja in njeno tenkočutno, do središča prodirajoče dožemanje ostala do-
vzeta: v poezijo, v veliki roman, v simfonije, v esej pa v religiozno iskanje umetniškega genija, kamor je naposled šla prisluškovat tudi filozofija stolic, da ujame pravo modrost. Tudi Nietzsche, ki pomeni najmočnejši preobrat v tem oziru, je bil umetnik v polnem pomenu besede. Pa tudi čisto neodvisno od njega, seveda vzniklo na istih vzročnih podlagah, vidimo, kako se v času največje racionalistične suše razbohoti umetniško tvorstvo, išče pomladitve človeka in družbe v studencu narurne pristinosti in na njej zgrajenega plemstva duha. Iščejo iz najrazličnejših izhodišč in v najrazličnejših smereh eno in isto, mnogi nagonsko, mnogi obenem tudi reflektivno, in prihajajo do najrazličnejših rezultatov. Dostojevskij, prvi, ki mu je po neodoljivi moči besede uspelo, da je s svojo kritiko blodnosti zapadne razumarske kulture potegnil za seboj tudi tiste plemenitejše duhove, ki so po svoji nereligiozni vzgoji bili še vkovani vanjo, je zase našel rešitev v krščanskem bratstvu ljubezni, v krščanski demokraciji, ki jo, kakor smo videli, drugi antiracionalisti naše dobe popolnoma zametajo. Znano je, da je Nietzsche Dostojevskega visoko cenil in prvi opozoril nanj kot na največjega »psihologa človeških globin«; sicer pa sta to dva duhovno čisto različna tipa. Vendar jima je skupno eno, kar ruskega mojstra veže z vsem protiracionalističnim tokom devetnajstega stoletja sploh: temeljito poznanje tako ustvarjajočih kakor demonskih sil prirode in človeka, iskanje novega človeka in družbe, ki bi se na zdravo prirodo naslanjala, prepričanje, da goli intelektualizem vede do izrodstva. Ta skupnost se ne sme pozabiti spričo dejstva, da Rus modruje na temelju krščanske duhovnosti in tradicije, Nemec pa na svojem »poganskem aristokratizmu«, kakor sam pravi. Za Dostojevskim je treba imenovati Tolstega, ki je tudi rušil meščansko lažikrščansko civilizacijo, licemerstvo in lažimoralo, pa je končal v nekem istotako potrjeno krščanskem racionalističnem kolektivizmu ali bolje rečeno, idealnem nihilizmu v popolnem nasprotju z nemško pogansko-nacionalistično miselnostjo. Toda Gogolj nas je v svoji znani analizi Tolstega opozoril na to, kako je Tolstoj, kadar skuša graditi svojo filozofijo, v popolnem protislovju s svojo prirodo in instinktom, ki je čisto zemeljski in pristno poganski, kar

tudi njega veže s tokom novega vitalizma; nihče ni tako doumeval animalične strani našega bitja kakor ta ruski modrec. Ker bi nas vedlo predaleč izven danih meja teh razmišljanj, če bi zasledovali to stran naše teme dalje, naj omenim samo še »Pana« Knuta Hamsuna in naj še na to opozorim, da to gledanje najvišjih vprašanj iz prirode in življenja¹² najdemo, seveda poduhovljeno po krščanski nadnaravni perspektivi, tudi v katoliškem slovstvu, tako pri Durychu in Timmermansu kakor pri Undsetovi in v nekem pogledu tudi pri Rilkeju, ki se v njegovih pesmih večna lepota čudovito zrcali v zemski, zemski eros podreja нравstvenemu zakonu, ne da bi količkaj izgubil na svoji prasili in naravni pristnosti, božje bitje odkriva v naturnem, ne da bi se le-to količkaj okrnjevalo v svoji elementarnosti. Pozabiti tudi ne smemo mogočnega dela Poljaka Reymonta, »Kmete«. To je v preobratu iz prosvitljenske dobe utemeljen tok, ki iz njega izhaja tudi sodobni nacionalizem, ki se je pa razdelil v najrazličnejše struje: ena v krščansko tradicijo ali v prirodni, prvobitni demokratizem, druga v neke vrste »novi liberalizem«, v neko »apolinstvo« (Valery, nemški pesnik George), druga v nacionalno poganstvo, kakor se nam pokaže za politično obliko sodobnih fašizmov.

Čisto zavestno pa se je to poganstvo (kolikor je ta izraz sploh točen) izkristaliziralo v angleškem pisatelju Lawrenceju († 1930). Ta veliki pisatelj-pesnik ima v anglosaškem literarnem tvorstvu veliko predhodnikov in najugodnejše okolje, saj je anglosaški svet že tri stoletja zastrupljen po ozkosrčnem, svetohlinskem in nepristnem asketizmu, ki se druži z največjim egoizmom. Že slavni Dickens ga je mrzil, razgaljal in smešil v svojih romanih. V obliki sirovega, a pesniško krepko in pristno izraženega naturalizma najdemo tega duha (pa na drugi čisto individualni podlagi) že v prvi polovici devetnajstega stoletja pri ameriškem poetu-klatežu Walt Whitmanu. Tako poje med drugim: »Jaz sem Walt Whitman, puntar, mesenež, pohotnik, ki rad žrem, pijem in rodim — noben sramežljivec, ki bi se bal moških ali žensk ali bi se poviševal nad nje. Skozi mene zvenijo prepovedani glasovi o spolnosti in o pohotah, zastrti glasovi, s katerih strgam kopreno, hotniški glasovi, ki jih jaz očiščam in preobražam. Ne zapiram svojih ust in drobovje ljubim prav tako ko možgane in srce. Verujem v meso in v pohote — videti, slišati, prijemati, to so čudeži in vsak košček mojega telesa je čudež. Božanski sem znotraj in zunaj in vse posvetim, karkoli primem ali vsakogar, ki se z mano spaja; vonj mesa je finejši od molitve in Jaz več ko vse cerkve, biblije in apostolske vere. Sam vase sem zaljubljen in vsak hip, ki ga uživam, me od radosti pretresa; jaz sem pesnik telesa in pesnik duše, dobrega in slabega, vzvišenega in podlega. Potem ko sem preromal ves svet, spraševal vse učenjake in sam vse analiziral, sem

¹² V našem slovstvu se je ta tok dozdej najmočneje in najizraziteje pojavil v Majcenu (cikel »Zemlja«), Bevku, Mišku Kranjcu, Jušu Kozaku, zlasti pa pri Kocbeku (pesmi »Zemlje«).

našel, da ni slajše masti ko ta, ki je pod mojo kožo. Plodovitim ženam rodim močne in urne otroke, kakor jih potrebujejo Združene države. Vem, da sem nesmrten in se rogam temu, kar imenujete konec — živim z bujnoprsto nočjo, s spancem in zvezdami, s katerimi vzhajam in zahajam. Pa tudi nobene religije ne sovražim in nobenih duhovnikov ne sovražim, naj so lame ali bramani ali oznanjajo evangelij Križanega. Povsod vidim lepoto in spadam k tistim, ki zaokrožujejo krog vseh krogov...» (citirano nekoliko svobodno in zgoščeno iz več njegovih »himnov« po Spöerriju, *Götter des Abendlandes*). Lawrence pa je svoje pisateljstvo postavil zavestno v službo ideje, ki jo je tudi v esejistični obliki utemeljil v dveh delih, zelo duhoviti kritiki sodobne materialistične civilizacije »*Fantasia of the Unconscious*« (Razmišljanja o podzavestnem) in v »*Apokalipsi*«. Nasproti možnosti, da bi se Lawrencejevo poveljevanje krvi, spolnosti in zvezanosti človeka s prabitnimi kozmičnimi silami, narodom in družino, ki ima svojo opravičbo v reakciji zoper našo potvorjeno, po refleksiji življenjsko oslajeno, perverzno, utilitaristično in kramarsko, vse prirodne vezi razvezujočo kulturo in moralo, ne vrednotilo napak, namreč kot vseskozi graditeljski element, je treba opozoriti obenem na negativne, rušeče strani njegovega pisateljskega dela, zlasti na njegov eros, ki ni podrejen etosu¹³ in o čemer v zvezi s sodobniki Lawrenceja najbolj objektivno razpravlja eden najboljših sodobnih angleških kulturnih kritikov T. S. Eliot v knjižici »*After strange gods*« (Za tujimi [čudnimi] bogovi, London, Faber, 1934). Iz njegovih del se morejo s koristjo črpati mogočne pobude za ozdravljenje in poglobljenje našega življenja v sozvočju s prirodnimi silami, za povratak v pristnost in nepotvorjenost, za ponaravljenje naše po racionalističnem materializmu izprijene omike, ki je tudi njemu posledica protestantovske lažireformacije. Njegova obnova nekega poganskega misterijskega kulta, ki naj bi nas spojil z »žariščem temin« onkraj nas, med nami in v nas, kakor pravi, pa ni samo neuresničljiva blodnja, ampak tudi bolna na neprosvetljenem in neizčiščenem panseksualizmu, v katerega ga zanaša njegova domišljija. Nedosežen mojster je, ko na primer v svoji najlepši noveli »*The woman that rode away*« — Žena, ki je odjezdila — opisuje mlado belo ženo, ki zapusti moža, da se poda k Indijancem, ki jo odneso v planine, kjer jo žrtvujejo božanskemu solncu — nihče še ni tako kakor on opisal, kako človeka nehote prevzame čuvstvo skupnosti z naravo, kako se osebnost razosebi in razblini v zavest kozmične vseenote, kako žena rada izkrvavi v lepoto in harmonijo stvarstva. Toda to more ostati samo simbolskega pomena; filozofija in etos iz tega pa bi bil nesmiseln in kvaren, ker prihaja v opreko z duhovnostjo, po kateri je beli človek postal kulturni v najboljšem smislu. — Za fašistični »neopoganizem« ima Lawrence,

¹³ Pri nas so letos prevedli njegov roman »*Sinovi in ljubimci*« (založba »*Modre ptice*«, 1934), v »*Ljubljanskem Zvonu*«, 1934, 12, pa je izšla poučna, dosti izčrpna in bistvo njegovega dela dobro opredeljujoča študija Mirana Jarca.

ki politično ni bil opredeljen v to, angleški mentaliteti neprikladno obliko, čeprav je morda simpatiziral z njo, pomen toliko, da tudi on mrzi moderno demokracijo kot proizvod in orodje veledenarstva in njegove pohlepnosti; ta mržnja je v smeri njegovega umetniškega in idejnega tvorstva tudi utemeljena. To je treba zato poudariti, ker imamo podobne naturalizme (kakor je na primer delo Tolstega, Dostojevskega, Whitmana in nešteto drugih), ki v političnem in družabnem pogledu prihajajo do ravno nasprotnih rezultatov kot Lawrence; oni so vsi, da se tako izrazimo, zagrizeni demokrati.¹⁴ To je dokaz, da »htonična«, zemeljska, v povratek k zdravi prvobitni prirodi stremeča miselnost sama po sebi ne vodi nujno k političnim in družabnim zamislim, kakršen je fašizem, ampak da so za to potrebni in odločivni še drugi momenti: osebna usmerjenost, osebitosti rase in zgodovinsko nastale okoliščine ter neka politična diferenciacija, ki se je pojavila že v začetkih človeške kulture. Eni menijo, da je ena »ženska«, druga »moška«; seveda sta to samo neadekvatna analogična izraza za to brez dvoma obstoječo diferenciranost v demokracijo na eni in avtokracijo na drugi strani.

Ker smo podali kritiko tako zvanega novega poganstva obenem, ko smo razlagali njegove vzroke, ideje in usmerjenost, pa ugotovili njegov odnos do sodobnega nacionalizma, moremo te misli zaključiti. Poganstvo naše dobe, kolikor služi za idejno podlago raznim fašizmom, ki hočejo na njem graditi novo družbo, je prehodni pojav. Deloma prihajajo v tej revoluciji, ki je vzvalovila ob prelomu vekov v močnem pogonu z dna evropske duše, do izraza gradeče sile, katere smo v teku naših razmišljanj označili — deloma pa rušeče, ki že delj časa razjedajo naš kulturni organizem: razpuščeni seksus, oboževanje mesa, razdiranje družine in podobni pojavi čisto negativnega značaja, ki si dajejo videz, kakor da bi vršili funkcijo obnavljanja. Te sile obenem z gradečimi le pospešujejo končni razpad tistega, kar mora razpasti, da vzklije resnično novo življenje. Zato vsega tega ne smemo gledati s pesimizmom, naj v svojih skrajnostih še tako žali naše dobre tradicije ali pa bolno zadeva naše interese ali pa drami iz spanca in otopelosti, ki ji je naša družba zapadla po posledicah manjvrednih napak in navad ter gnilobe racionalistične materialistične civilizacije. Čim bolj gre revolucija rasizma z vsem, kar jo v vihnem pišu spremlja, v skrajnost, tem bolj se okreplja opozicija duha in se pripravlja njegova končna zmaga. Novi svet se poraja v temnem, skrivnostnem materinskem naročju zemeljskih, rodni, erotičnih sil,

¹⁴ O slovstvu, ki je nastalo šele na podlagi in v direktni interesni sferi političnega fašizma kot njegova opravičba v umetniški obliki, nima pomena govoriti. Predvsem mislim tu na Poljake, ki imajo le v Przybyszewskem († 1927) tvorca, ki po svojem nietzschejanstvu v rani dobi spada v nekem oziru tudi v vrsto onih, ki smo jih kot najvidnejše zastopnike vitalnega gledanja (zavedam se netočnosti tega izraza) omenili. Kaden-Bandrowski (»General Barcz«) in drugi so samo tendenčni poveljevalci poljske diktature.

toda oblikovalo ga bo očetovstvo duha, ki ga je osvobodila spon intelektualistične lažikulture revolucija prirodnih nagonov. Tako se tudi po poganskem nacionalizmu pripravlja in pospešuje zopetni in še mogočnejši razcvit plemenitega krščanskega humanizma s poglobljenimi pogledi na življenje. Vsako revolucijo je treba razumeti, ločevati njene dobre strani od manjvrednih in čisto negativnih in jo tako doumeti, da nas njena enostranost ne preseneča in njen bes ne zlomi ali da nas odpor proti njej ne zavede v napačno taktiko, v nasprotno skrajnost, v trmasto slepo odklanjanje in neizrabljanje tistega, kar je dobro in upravičeno, ali pa nasprotno v napačno prilagodevanje iz strahopetnosti in notranje slabosti. Predvsem v takih viharjih dobah ni na mestu manjvreden pesimizem, tožarjenje in pričakovanje »popolnega propada«. V nasprotju s številnimi preroki skorajšnjega »propada zapada« sem trdno prepričan, da zapad slejkoprej napreduje in dograja kulturno dedščino, ki jo bo nekoč zapustil drugim, da še davno ni izčrpal sil, ki mu vro iz krščanstva in zakladnice antike in da razvoj na tej osnovi v še prosvetljenejšo humaniteto še daleč ni zaključen. »Azijski misterij«, ki mnoge tako zelo bega in hipnotizira, se bo izpolnil na zapadu, ko bo tu prečiščen, preoblikovan in počlovečen v pravcu smernic, ki so izhajale iz prvega in drugega Rima. Revolucija sil po minuli vojni pa nam je dragocen nauk: da ne smemo nikoli pozabiti, da so priroda s svojimi instinkti, narod in narodova dedna tradicija neusahljiv vir moči, pomlajenja in novega zagona, h kateremu se moramo vračati, kadar naša duša usiha in se duh od življenja oddaljuje v jalove abstrakcije in problematiko ali v neprirodne utopije. V tem je življenjska upravičenost nacionalizma. Toda nacionalizem se izprevrže v nekulturen naturalizem, če pozabi, da mora kaotično gmoto urejevati duh: če je zemlja vir moči, je duh njen nujen urejevalec, ki ga življenje samo terja in kliče. Sklad med obema, kakor so ga učili grški modreci, in povišanje naše prirode po načelu nadnaravnega življenja, kakor ga oznanja krščanstvo, je osnoven princip naše kulture. Tretje: Ne ekonomski ne rasni činitelji ne smejo človeka voditi, ampak morajo biti podrejeni svobodnemu duhu in moralnemu zakonu. Etatizem fašizma in marksizma pa kakršnakoli že avtokracija bodisi posameznikov bodisi enega razreda ali pa množice se protivi našemu vrednotenju neskončne vrednosti osebe, vesti in svobode. Zato je plemenita liberalnost kot kakovost duše, ki je ne smemo zamenjati z liberalizmom indifference nasproti objektivnim resnicam duhovnega sveta in moralnega reda, nujen regulativ proti neizmernemu pohlepu po izključni in neomejeni politični oblasti, ki je svojsk vsakemu človeškemu pokretu. Natura, gratia, libertas — narava, milost in svoboda, vezana na božji red, to so trije stebri resnično kulturne družbe, če noče razpasti.

DVE SAMOTNI

1

Kolikokrat sem se že pognal za vami, družna bitja,
in vas med rokami zadržal, glejte, nič ne pomaga,
znova se borim z vašim tujstvom. Pijanci pojo pod
noč, pes gre samcat po cesti, ajda dehti v temino.
Na meji stojim in ne morem čez.

Podobe, podobe, ne vem, kam z vami, vedno daljša je vrsta
posrednikov, vedno vrtooglavejša je igra na obodu. Za
obzorji so mesta in glasovi po dvoranah, ljudje gredo v
majhen in razdrobljen svet, zavrgel sem jih in odšel, nikogar
več ne vidim in ne slišim.

Luč ugaša, tišina zveni, ni več niti dreves, niti njiv
in v daljavi dvignjenega sveta. Kamenčki mi padajo iz
rok, globoko nočno nebo me srka, počasi se ravnam
iz ogromne poševnosti, diham hitro in ostro, nekaj mi
silo dela, težko je ne razpasti.

2

Sam sem, vse drugo je medlo splahnelo, omamljen
kljubujem tišini, en sam praokus me prepaja. Tudi
žalosti in veselja ni več, znašel sem se v samem sebi,
zaprl sem svoje stene in napolnil sredino, osamljen in gol.

To, kar je ostalo, je moja edinost, svojo razsežnost
čutim in svojo težo, svojo kri slišim in svoj dih, svoje
misli zadržujem in bolečine. Ne vem več
čakati, le misel na najbližje še ni tiha.

Čuj, tedaj v najmirnejšem zraku nekaj zadene
obme, da zazvenim kakor tenka čaša v mili sapi.
Zvenim čudno mehko in spominsko, drhtim kakor
jutranje nebo. Zdaj se je odprlo, za izmučeno stvarnostjo
se začena resničnost.

VSAKDANJE BALADE

1. Okna v jutro

Okna v jutro... O, to je posebna sreča, imeti okna v jutro. Zbudiš se, spregledaš na mah in imaš solnce in dan. Takó se prebujajo otroci naravnost iz sanje v igro veselega dne. Zakaj le se zapiramo, ko smo stárejši, v zatohli mrak zastrte dnevne luči? Odprimo zopet okna v jutro!

Saj sem jih! Za deset mesecev po dolгих štiridesetih letih. Poslej jih morda ne bom nič več. Zavidali so mi razgled...

Leta 1892. v Gorici, v prvotnem Alojzijšču, ki je stalo v Ključarski ulici, v trikotu med Svetim Antonom, Werdenbergovim deškim semeniščem in javno hišo. Soba v prvem nadstropju z okni v jutro. Ob polu šestih zjutraj meseca oktobra. Dolga miza, za mizo nekako petnajst šolarjev: nekaj Kraševcev, dva Brica, štirje Vipavci, trije gorjani s Tolminskega, eden iz Čekovana, Lojze iz Solkana pa Jernej Božič z Banjšic ali Bat, ki je še večji siromak, kakor sem jaz. Jaz sem namreč duhovno top, on pa je bebast...

Sedimo in buljimo v bukve. Izza Čavna in Trnovskega gozda vstaja novi dan. Lojze iz Solkana zdeha in smrka, s konca mize praska zarjavelo pero. Sicer smo vsi tihi kakor pri molitvi.

Zdajci vstane Božič, zija široko, stegne rokó proti oknu in vikne na ves glas:

»Lejte, solnce!« — — —

Imam fotografijo iz tistih dni; vsi smo lepo gori: Kraševci, Vipavci, Brica in Gorjani, Čepovanec, Lojze iz Solkana in jaz sam. In le Jerneja Božiča ni nič...

2. Modrejce

Dobro leto bo, kar sem dobil zadnjo novico z onstran. To je onkraj Petrovega brda Pod Brdom, nato po dolini tri ure hodá mimo Hude južne, Grahovega in Podmelca do Bače, pa še pol ure na Most, kjer sem bil nekoč domá.

Povem naravnost, da sem že do grla sit jalove naše sentimentalnosti v pesmi, članku, sliki in dijaški nalogi, kjer se dan za dnevom jadikuje o naši izgubljeni zemlji, o neosvobojenih bratih, o krivici in trpljenju, ki ga prenaša pol milijona naših ljudi tam onstran. Besede so, ki samó dražijo, pomagajo pa nič. Ne utešijo, le vznejemirjajo. Besede so, od t u o bolesi, ki je o n s t r a n. Bolest z onstran pa molči. Zató takó porredko izvem, kakó je tam, zató bo že dobro leto, odkar sem prejel zadnjo novico od tam...

— Živeli, profesor!

— A! Vi ste? Pa tu?
 — Na obisku pri sinu.
 — A tam? Kako?
 — Saj čitate.
 — Modrejčani? (Skoraj vsa moja žlahta je niz Modrejce doma.)
 — Modrejčani! Ti so pa prav taki, kot so bilí. Enkrat vsak teden jih vidimo na Mostu. V nedeljo, kadar pridejo v cerkev pa se molče vračajo.

Modrejce, Modrejčani!

Evo vam, tolminska vasica! Pol ure hodá od župnije in fare. V topli prisojnosti pod Bučenico nad poljem nekako dvajset kmetov: Kreguljčevi, Mohorajevi, Tomaževi, Testenovi, Štefajevi, Valjavčevi... Pred dobrimi dve sto leti so bili med najbolj odličnimi tolminskimi uporniki. Poslej so tihi, trezni, skromni in pobožni. Rastejo in živijo od mleka, koruze, ajde in debele ječmenove kaše. Sadje sušijo in stiskajo za mošt, žganja še niso kuhali nikoli.

Modrejčani! Kakó dobro je slišati, da so ostali, kakršni so bilí in kakršnih se spominjam. Pa daj, potujči človeka, če ti na pesem in kletev molči! Pregarjaj ga in muči, če ga ne boli! Strahuj ga, če se te ne boji! Če je vse svoje, svojo živino in svojo dušo položil vdano na božjo dlan...

Takó živim že leto dni ob blagoslovljeni vesti z onstran Petrovega brda, Pod Brdom in dalje dobre tri ure hodá in še pol ure in še pol in se jadim ob naši sentimentalnosti v pesmi, članku, sliki in nezreli dijaški nalogi.

Modrejce! Skoraj vsa moja žlahta je niz Modrejce domá. Ali bom še kdaj tam? Ne verjamem. Sem tostran in tudi po meni sega jalova sentimentalnost naših življenj. Ne morem prenesti, nisem položil ne svojega ne svoje duše na božjo dlan. Jočem se ne, a sovražim vsak dan bolj...

3. Sprehodi

Hodim rad, hodim še v pesmi in povesti in če bom kdaj pisal spomine, bom naslovil eno poglavje »Pogovori s palico«. Takole bi začel:

»Brice, Meja in Laze! Brice so polje. Pa ne zato, ker so bilé tudi naše. Zató, ker sem tam kot bajtarska Ruta Moabka pri premožnejših sosedih klasje pobiral in dobil povrhu še snop, kakor sem si ga sam izbral. Meja je bil bukov gozdič. Pa ne zató, ker sem s starim očetom iz njega drva vlačil. Zato, ker mi je nekoč v trhljem panju gadje gnezdo na golo kožo zadel, a sem vendar prišel zdrav in cel domov. Laze pa so senožet. Pa ne zató, ker sem tam pastirčil. Zató, ker sem tam iz šumejčka živega raka izvlekel in spekel, da mi poslej ta gosposka jed prav nič ne tekne. Brice, Meja in Laze na Mostu...«

»Iz Gorice. Panovec, Grojna in Rojce! V Panovcu je bilo vojaško strelišče, na Rojcah so ekzercirali rekrutje. V Grojni

smo ekzercirali šolarji. Vsak po svoje. Jaz sem tam prvega kuščarja ubil. Meseca maja smo se nekoč tam potepali v štirih. Pa so me tovariši pustili kar na lepem samega in se izgubili v zeleni goščavi. Saj bi se tega sploh ne spomnil več. Pa sem jih slišal, kako so se zmenili, da me pusté samega, ki da še nič ne vem...«

»Dunaj, Pazin, Idrija, Kranj: Kahlenberg, Lindar, Kobalove planine, Udin boršt... Gobe in brusnice, solnce, sneg in dež in noč. A za nameček: gostilna, pijanost in krok...«

4. S pošto

Zbožičnih počitnic nazaj v šole v letu 1896. V Ušniku sem čakal na Ztolminsko pošto in prisedel. Vzela sta me medse zajeten krčmar in obilen kontrolor. Krčmar me je takoj izprašal, odkod in čegav sem, kontrolor pa me je že do Pod Seli dobrohotno in hudomušno že v tretje silil, naj povem, če kaj znam, ki se nemški učim.

»Riba?«

»Fisch.«

»Miza?«

»Tisch.«

»Kaša?«

»Prein.«

»Lustig sein!« je potrdil, se zasmeljal, izvlekel cilarico, pil in ponudil krčmarju. Nató sta hvalila pijačo, prižgala cigari in name pozabila.

Zagozden med njima ne sedim, le visim s koncem na sedežu in trpim, zlasti ker tudi cesta venomer visi. Nasproti mi sedite dve ženski, trgovka iz Kobarida in postarna učiteljica. Kakor mene krčmar in kontrolor, imate mojih let dekletce na sredi. Nimam še pameti, da bi presodil, ali je lepa. A mojih let da je, vidim, in privoščil bi ji, da bi sedela udobneje in da bi jo pustila učiteljica pri miru. Venomer sili vanjo z vprašanji, zdaj po naše, zdaj po nemško: kako je v šoli, ali so častite sestre stroge, ali je hrana dobra, koliko je gojenk v samostanu...

»Und wieviel zahlt der Herr Papa?« Vidim muko na dekličjem obrazu. Ustnice drhté, mrko strmijo oči naravnost vame. Zdi se mi, da prosijo in vpijejo:

»Pomagaj!«

»Riba?« jame kontrolor znova in moram odgovoriti:

»Fisch.«

»Miza?«

»Tisch.«

Učiteljica je ponovila svoje vprašanje. Deklica molči. Zmigne zamerljivo z rameni. Potem pa z vsem obličjem negibno vame.

»Kaša?« vprašuje kontrolor in se delam, da nisem slišal.

»Kaša?« hoče dobrodušni gospod posili, da moram povedati.

»Prein. Lustig sein,« ponovi za menoj, se smeje, pije in nudi sosedu krčmarju.

Dvignem oči, iščem onstran sočutja in umevanja. Pa najdem posmehljivo spačen obraz in rdim od sramote...

Zdajci vrže jarek voz kvišku.

»Hop, hop,« vzklikneta krčmar in uradnik. Mene pa je sunilo naprej, da zadenem s koleni dekletu v noge. Slišim jo, da je vzkliknila, vidim jo, da je zbledela, da sili kvišku in ne more in se upokoji, a da me gleda brezmejno ošabno, posmehljivo, pomilovalno in užaljeno...

Vso pot do Gorice nisem več dvignil oči...

Zato pa! Še dandanes ne morem ne samostanskih šolark ne drugih podobnih reči...

5. Da je le nekaj

Malo delam zadnje čase. Nič ne de, pišejo pa drugi. Čisto brez pesniškega posla pa le nisem. Tako sem dva meseca trudoma prevajal Mascagnijevo Cavalerijo rusticano in še pred kratkim sem zložil prigodnico, ko so v Trnovem v Ljubljani vsadili spominsko lipo. Nisem prevzeten, a prav mi je, zlasti, ker mislim, da se mi je vsaj konec tiste pesmi posrečil. Naj se zató še tu zabeleži tista »modrost naših dni«, kakor pravim tam,

»da je tudi narod drevó,
za solnce in svobodo vsajêno,
a da mu za rast je potrebno êno:
pogon iz zemljé v — nebó.«

NARTE VELIKONJA

NA KLINIKI

I

Na kliniki smo ležali. Stepli smo se, bolje rečeno, privlekli so nas iz vseh vetrov. Nekatere z vlakom na postelji, druge na vozu in avtomobilu. Bil je med nami Djuro, ki je preklečal pot iz Banja Luke. Drugi so zopet morali iti, da so napravili prostor; vsak je vzel svoj kovčeg ali svojo vrečo, se poslovil in šel. Mate je imel samo praznično torbo in česna, ko se je poslavljajal. Trdili so, da je prvič v življenju spal na postelji in da mu je šele v Zagrebu posodil Celestin obleko za na ulico. Zato pa jo je nosil na praznik procesij do večera in trdil, da pokajo puške v Zagrebu prav tako kakor pri njih doma. Motil bi se, kdor bi ga imel za omejenega; bil je zvit, kakor je dalmatinski kmet z Velebita, ki gleda morje. On ni bil na morju, toda morje je videl in je Celestina, lepega mornarja z otoka Molata, tako

spoštoval, da ga je prosil za obleko. Celestin jo mu je posodil in se zvečer jezil, da je umazana od prahu in blata. Njemu pa ni rekel nič.

Na tretji postelji pa je ležal Dušan. Edinec v družini! Dušan, trpljenje in ponos, up in obup matere in očeta in Ružice, zdravnikov in sestre Hortenzije in nas. Tam je ležal Dušan in še Djuro se je pritožil, da mora biti v njegovi družbi.

Dušan je napravil izpite za živinozdravnika in smo mu rekli gospod Dušan. Ko bi se moral vrniti domov in so bili vsi prepričani, da bo Ružico pozabil za prvim ovinkom, je zbolel. Živci. Moral je leči. Gospodinja ga je spravila na kliniko.

Dušan je ležal na tretji postelji poleg mene in zmerom imel drugačno mnenje od drugih. Povedal ga je in ni molčal. Če je zunaj lilo, da je vse bežalo, je trdil, da je vse to mimogrede in malo. Čez uro je že ugovarjal Martinu, da to ni mimogrede in dokazal. Nikoli ni samo trdil! To se zdravniku ne spodobi. On pa je zdravnik! Zdravnik da mora vedeti, kaj zdravi, zato si mora dokazati! Natančno! Zato pa sam tudi ve, kaj ga boli in ni takšen kakor tisti dež, ki ga čujemo; škropi po ulicah in ne ve, kam pade. Zdravnik se je zaradi tega natančno 'pogovoril' z njim, kako ga mora zdraviti, in sestra Kaja je natančno 'pripravila', kakor je sam določil.

»Ker natančno vem!«

Samo zdravnik ni znal pisati. V spisu je bila njegova bolezen drugačna in tudi sestra Kaja se je hudo motila. Zmerom je imela napačno tekočino. V bolnišnici je itak vse narobe! Bog ve, kaj so rekli in pisali o meni!

Samo kadar je prišla vročina, so morali le povedati resnico! Dušan je sam zahteval vročino. Vročina zdravi. Sam je to predpisal in nadziral.

Zlezel je iz postelje in omahoval po sobi. Mora se gibati! Dvakrat! Potem je zlezel nazaj. Da ga zebe in da mu koristi samo solnce, ki ga pa danes ni.

»Le pogledjte! Dež škropi in veter maje drevored! Pa kako ga maje! Dobro, da ste zaprli vrata! Kako piha!«

Nihče ne misli na prepih. In Ivan ga ni čutil, ki mu je doma pljuskalo morje na kraj in mu je burja dvignila valove višje, kakor so vrata. »Ta vrata tam so za tretjino nižja!« je pokazal ves hrom na bolniška vrata. Ko so mu noge opešale, mu je zrasla domišljija. »Samo zapirajte jih! Danes sem bil spet v vroči vodi, sicer mi veter nič ne škodi! Pa jih le niste zaprli!« O, doma je bilo vse večje! Ivan je imel dalmatinsko kočjo! V naši sobi bi shranil najmanj dve.

»Zmerom to praviš!« mu je dejal Dušan. »Nam pa lahko piha, pa nič ne rečemo! Saj vemo, kdor je bolan, mu prepih škoduje. Toda bolnika je težko prepričati. Težko ga spraviš na drugo misel, zmerom tuhta svojo bolezen. Še nerodno mu je, če pomisli, da ga utegnejo ozdraviti!«

»Ali nisi sam trdil, da je prepih!« je vprašal Ivan. »Sam si trdil!«

»Nikoli!« je glasno trdil Dušan. »Zdaj ne more biti prepiha. Zunaj je takšna vročina, da bi se voda skuhala. Še meni je vroče! Ali ne čutiš tudi ti, Šime, kako je v sobi vroče! Morda delaš sam preprih, zapri usta, da ga ne bo!« je pristavil.

»Čutim!« je dejal Šime in ni čakal Ivana, ki je bil hud radi zadnje Dušanove besede. Šime je videl samo obrise in ga je Urban glušec držal za roko. »Kako bi ne čutil!«

»Vidiš!« je dejal Dušan. »Dajo pa kar dve odeji! Ali je to kakšen red?«

»Saj si prosil!« je dejal Ivan jezno. »Sam si prosil, prosil!«

»Kako prosil! Sestra jo je vrgla meni, da je ni bilo treba spravljati!«

»Oh, ko pa je tu takšen nered!« je vzdihnil Luka, ki je bil pri železnici in se je zmerom podpisal: spremljevalec salonskega voza!

»Takšnega reda še nisem videl!« je dejal Dušan. »Vse je točno; prineso in dado, če prosiš. Kaj prosiš! Če zahtevaš! Kako pa so postrežljivi! Na očeh bero, kaj bi bilo treba! Še strežaj Stevo, ki je najbolj težak in počasen, pomaga, če le more.«

Zdaj se je Dušanu zdelo potrebno, da hvali. In je hvalil! Tako je hvalil, da je Šime ubežal. »Kar v krsto z njim in ga zabijemo!« je dejal Urban, ki je bil mizar in tudi odšel.

Ko sta zaprla za seboj, se je Dušan vzpel na postelji.

»Za tem dežjem bo solnce, to vemo! Samo Šime ga ne bo nikoli videl! Urbana boš lahko izstrelil iz topa, pa ne bo slišal! Nikoli se to ne da ozdraviti. Vem, saj sem sam zdravnik!«

»Zakaj ju pa zdravijo, a?« je dejal Ivan, ki ni mogel pozabiti prepiha! »Ti nisi še vsega videl. S težavo si stisnil izpite, pa še tu so gledali skozi prste! Videli so, da si bolan in da ne boš nikoli v službi!«

Dušan se je dvignil brez besed. Samo dvignil. Taval je po sobi s stisnjenimi ustnami in v strahu smo pričakovali dejanja. Pričakovali, ker se nihče ni mogel dvigniti.

Še hip, še dva! Dušan se je lovil ob posteljah in videli smo razločno, kako je razjarjen. Nihče ni upal črhiniti! Skoraj da smo Ivanu privoščili! Naj ga sklesti, zakaj zmerom besediči? A Dušan bi tudi moral vedeti, da ima pred seboj bolnika, ki je padel z oljke in si zlomil križ. Ivan ni ničesar čutil in si je nogo celo opeknel z elektriko. Ko so zavohali smrad po pečenem mesu, so prihiteli; Ivan ni ničesar čutil. Vse to je Dušan vedel in povrhu je bil še 'zdravnik'. Kakor tiger je šel nadenj! Ranjen tiger! Mižali smo! Potem se je nekdo spomnil in pritisnil gumb. Oglasil se je zvonec na hodniku, toda zdi se, da je pred glasom prišla v sobo sestra Hortenzija.

Dušan se je ozrl in postal.

»Ali popravim odejo, Ivan?« je vprašal in dvignil rjuho s tal.

»Da, popravi!« je dejal Ivan.

»Vas pa zelo zebe!« je rekla sestra. »Zdaj je zunaj zelo vroče!«

»Zelo!« je odvrnil.

»Zato je prosil mene!« je dejal Dušan.

»In je popravil!«

Ivanov pogled je bil vdan in ponižen. Kakor jagnje je ležal pod odejo.

»Vidiš!« mu je dejal Dušan. »Zmerom me lahko prosiš!«

»Bom!« je dejal Ivan.

II

Prišla je Ružica. Sedla je k njegovi postelji in dala šopek. Ali je njegovo vzglavje prerahljano? Da so ga zadnjič zjutraj. Če ga sme zdaj? Naj ga! Rjuhe da so ostre, ker jih pero v klorovem apnu. Kadar bo v ministrstvu, da bo drugače. O, tistikrat gotovo bo!

»Vidiš, zdaj bo zelo mehko!«

»Se kar čuti! Lažja je glava!«

»Ali so ti spet kaj vbrizgali!«

»Sestra Kaja skrbi za to! Sestra Kaja! Dobro misli in hoče!«

Dušan je bil ves srečen in je njeno roko poljubljal in jo božal, pritiskal si jo na glavo in jecljal:

»Zmerom imaš kaj! Ko bi samo vedela, kako je ljubek tvoj klobuk in tvoja obleka. Zamazano bela s črnimi pikami! In v solncu se spreminja! Kakor bi se trgala in plavala iz njegovih žarkov. In danes je solnce! Če bi ne vedel, bi pogledal samo tebe! Tvojo obleko. Kar čutim, kako si jo izbirala. Pa si mislila name! Saj ni bilo treba! Kupila si, ker ti je ugajala. Meni si tako všeč v njej! Vidiš, tako hudo! Kako si mi všeč. Še sama ne veš in ne moreš čutiti!«

Pograbil je njen rokav in si ga pritisnil na glavo. Vsi smo vedeli, da ga tam boli.

»Samo, da si zadovoljen! Če bi ti bila všeč v vreči, bi prišla v vreči. Ti ozdraviš in potem se lahko peljem s teboj v Maksimir. Če boš hotel, tudi v vreči!«

»Saj ne bom hotel. Tebi je pač vseeno, ker ostaneš lepa tudi v cunjah in v vreči!«

»Če tebe vidim! Šla bova in bo zvonila cestna železnica in avtomobili se bodo glasili. Midva pa pojdeva peš. Peš. Zato, da bova hodila dalj časa skupaj in nemoteno.«

»Pa taksi!« je dejal Dušan in gubal čelo. »V taksiju sta dva čisto sama! Sedeš, pa si že tam. Tako hitro si tam, da sam ne veš! Ali se spominjaš, ko sva se zvečer peljala po Zrinjevcu? Prijatelja sem videl in ne spoznal, tako je šlo naglo. In luči so se zdele svetli traki. Cestne lučice so pa kar brizgale. Toliko da sem poiskal, kje imaš svoje ustne!«

»Vse prehitro vozi! Peš pojdeva! Niti sedeš ne, pa si že tam. Potem ti voznik pomoli roko, pokaže na uro in še napitnino moraš dati. Vidiš, ti se nekaj obotavljaš in praviš, da je ura pokvarjena. Zdaj naj pa začne on kleti in zmerjati. Saj te dobro poznam, ti boš rekel nazaj; kregala se bosta, če ne še stepla! Jaz naj pa gledam. Če te ne

pobije na tla, te pa gotovo opraska, da si krvav. Udari te in imaš na glavi buško. Koga si pa boš upal pozdraviti? Naj pride s fantom moja znanka in bom odzdravila. Tvoj klobuk pa ostane na glavi. »Teslo!« si bo mislila in rekla in bo mesto vedelo, da imam 'teslo' za fanta. Meni je vseeno, naj rečejo, jaz te imam rada in ostanem doma, toda ti, ti, ki si profesorja s palico, če ti ni odzdravil. Bolan boš, da, kar bolan od sramu. Saj te poznam.»

»Pa se pripelješ k meni!« je dejal in zmerom bolj mrk je bil njegov obraz. »Kar k meni in bova doma, če bom bolan!«

»Saj res, k tebi. Tam te lepo obrišem! Ti sedeš na stol in jaz na zofo! Če se boš jezil na onega, ti bom zaprla usta s poljubi! Gotovo boš imel ranjeno roko ali glavo! Obvezali jo bomo in ti boš nosil črno zanko ali obvezo na glavi. Najbrž oboje, zakaj pa ne oboje, ker prej ne boš nehal. Kako boš lep! Če bo kdo hotel izvedeti, boš pripovedoval zgodnico iz knjig! Knjige to tako lepo pišejo!«

»Ne, lagati pa ne morem! Saj veš, da ne morem, če hočem! Kako naj rečem, da je drevje rdeče, če pa je zeleno. Ne, lagati ne morem!« Sopol je in na čelo so mu stopile znojne kaplje.

»Lagati! Kaj se to pravi? Tako povej resnico, da bodo kaj drugega mislili. Da je tebe voznik vrgel na tla in naklestil, ne boš povedal, ker tega ne preneseš. Ne moreš se družiti z njim. Univerza pa voznik! Tega pa nisi pomislil. Prav tako, kakor bi solnce tam primerjal z leščerbo, ki je niti sam dobro ne vidiš!«

Pokazala je na solnčne lise, ki so padale na tla. Videl si prah v solncu in dve muhi sta lazili po tleh.

»Ali moreš dišave po vijolicah primerjati z vzduhom, ki je v tej sobi! Vzduh po potu in opoldanskem zelju, po zdravih in čudnem ovitku v kotu?« je nagnila glavo.

»In po piriferu!« je dejal Dušan. »Prevedel bi ga vražji ogenj. Nabrizgajo ti ga v žilo in se najprej treseš od mraza, potem goriš in na to udari pot, da ležiš v luži. Naj te ne skrbi! Pojdeva pa na Tuškanec.«

Dušan je nesel njene prste k nosu in slastno vsrkaval vroči vonj, ki je vel od nje. »Pojdeva pa na Tuškanec. Saj lahko! Na klop sedeva in sva sama! Nihče naju ne bo motil!«

»Opoldne, ko je park poln! Zvečer, ko so vse klopi zasedene in gredo žeparji od sence do sence. Kadar hočeš, toda jaz ne. Tja nočem, naj gre kdo drugi s teboj!«

Dušan je osupnil, da je bila tako užaljena.

»Ali res ne moreš pozabiti, da ti je nekdo iztrgal torbico? Ali si kaj imela v nji?«

Tega očitka Ružica ni prenesla. Vstala je in udarila z nogo, da smo kar pogledali.

»Kaj je bilo v njej, ni nikomur nič mar. Tako se med pošteni ljudmi ne jemljejo torbice. Še ti si nekaj pripovedoval, ko je naglo potegnil in se izgubil v zelenju. Tuškanca ne morem in ne

morem! Kaj mi klopi in otroci in zelenje in pesek, ko pa je tako. Prišel je in iztrgal iz rok, zelenje ga je pa skrilo. Prišel je tiho po pesku in otroci so vpili, da ga nismo slišali. Zato ga ne morem in ne morem ne tistega zelenja ne tistih otrok. Pa samo otroci boljših ljudi.«

Udarila je spet z nogo in si zakrila s svilenim robcem oči. Dušan je prijel za njen od solz mokri robec in dejal:

»Solz pa ne morem! Če nečeš, ne pojdeva, dasi je Tuškanec lep! Če nečeš, seveda! Še veselil sem se ga! Pa Maksimira tudi! V Maksimir pojdiva, da, pa še peš, da bova nemotena. Prijel se te bom in pojdeva!«

»Vse si že pozabil, Dušan, moj sladki Dušan! Jaz se bom prijela tvoje roke in pojdeva! Vidiš, pod pazduho in pojdeva!«

»Pojdeva, pa kako pojdeva! Za nikogar se ne zmeniva na cesti! Nič! Niti pošta! Ni si nama treba niti pisati, poveva si, kar veva. O, veva pa mnogo, mnogo. Vse! Še kmet v svoji obleki naju ne zanima, niti Markova katedrala, če jo vidi. Le naj tulijo trobila, le naj lajajo kolesa, kajti tu lajajo in nimajo zvonca. Sploh je tu čudno, ne bodi huda! Zagrebčanka si. Pa ne boš dolgo. Boš videla! Midva greva. Ti imaš zelo občutljiv nos, ali ne? Toda dim ne smrdi. In če kje smrdi, naj, saj se ne čuti! Prav res, ti pa res veš! Peš v Maksimir!«

Dušan je sedel na postelji.

»Ali naj ti podložim?«

»Le daj! Če rečeš, pa stori, četudi ni treba!«

»Da nekaj počnem!« se je ojunačevala. »Kaj ne? Da nekaj počnem! O, Dušan bo kmalu šel z menoj!«

Obrnila se je k nam in Ivan ji je dejal:

»Saj mu prav malo manjka! Niti toliko mu ne manjka, da bi bilo hudo. Meni je bolj!«

»Pa je bilo hudo, najbolj meni!« je dejal Dušan. »Najbolj meni!«

»Če je bilo, je bilo, pa zdaj ni!« se je oglasil Celestin. »Vsi ozdravijo zdaj; ko pa zdravniki znajo. Znajo, pa je!«

»Zdaj se na vseučilišču izve vse!« je dejal Dušan. »Prav vse! Vse so nam povedali!«

»Prav vse!« je pristavila Ružica. »O, ko pa vse znate. Zdravniki ste čarovniki!«

Dušan pa je bil ves v Maksimiru. Da bi šel tja in gledal trato in poti, pa kamelo in leva in čolne in vodo in ptiče!

»Smo!« je dejal. »Smo, zato pa pojdem v Maksimir! Po cesti! Ceste bo koj konec!«

»Saj se ne popeljeva!« ga je rahlo udarila po roki. »Pojdeva! Ali si pozabil, kar si obljubil? Pojdeva peš, da ne pozabiš! Lahko boš šel in sama bova!«

»Nisem pozabil! Cestne železnice je konec, sem dejal, tudi če greva peš!« se je smehljajal. »To se vidi, kako misliš! Površno, sicer bi ne bila ženska!«

»Površno! Tako globoko in na vse strani se uči samo na univerzi. Nekaj sem pa le odnesla od tvoje učenosti! Glava me je bolela!«

»Ni tako hudo, kakor praviš! Vzemi veramon, kar vzemi! Ali te večkrat boli?«

Bil je ves v skrbeh in ji gledal v oči.

»Saj me ne! Samo če ti razlagaš! Koga ne bi pri številkah?«

»Mene boli, če slišim o njih,« se je vmešal Ivan.

»Potem pa nisi za moj poklic!« je dejal Šime. »Jaz moram pisati številke vseh vagonov, ki pridejo na postajo. Včasih kar hitro!«

»Vse mora biti hitro!« je pristavil Celestin. »Hitro. Vrv hitro, sidro hitro. Če ni jadro hitro zvito, prevrne vihar jadrnico.«

»Še zdravnik pravi sestri Kaji, ko pripravlja igle in jih žge na plamenu: »Hitro, hitro! Vozimo, vozimo!« Kakor da je cestni prevodnik. Vse mora biti hitro, še umreti bo treba hitro!« je mencal Šimen. Ko smo se potili, nam je nosil vodo in stregel, če ga je peljal Urban.

»Umreti pa ne bo treba nikomur!« je odgovoril Dušan. »Saj še na ladji ni treba, kaj ne?«

Celestin se je vzpel in dejal:

»Zdi se, da strelja, tako se guglje! Morje se zaganja v bok in poliva krov, krmar je sključen v svojem plašču in valovi cveto. Ali veš, Šime, kaj je to! Ne veš! Prav. Če veter tako žene, da se valovi vihajo in voda škropi v zrak. Potem so beli...«

»Kakor bi gnal same ovce!« je hitel Mate. »Ovce! Gledal sem jih in se pokrižal za duše, ki plavajo! Valove sem gledal in se križal na suhem!«

»Razbije se brod, če plane veter iz vseh plati! Kakor bi bil prilepljen, obstoji sredi valov in če ga takrat ne obrneš navpično na valove, da gre na konja, je konec! Zajame: če je manjši, ga prevrne, večjemu pa morje odlomi vijake! O, to je prav prijetno!« je dejal Celestin.

»Posebno, če se maje!« je menil Šimen.

»Slabše, če se ne maje!« je razsodil Celestin. »V Biskajskem zalivu smo viseli in čakali pet dni.«

»Slabše!« mu je pritrdil Ivan. »Slabše je, če se ne majé. Vijak se lomi!«

»Ker ni na mirni vodi! V Maksimiru pa je na mirni vodi in čolni so varni!« je dejal Dušan.

»Samo vode ne!« je odvrnila Ružica. »Bojim se in blato je. Kam naj grem v svilenih nogavicah, če so blatne in mokre? Dušan bi veslal, jaz pa gledala!«

»Oprezno bi!«

»Ko ne bi vedela! Ugreješ se in sam ne veš, kdaj hočeš objeti. Nesreča pa kar čaka! Plavam že, toda v blatu in obleki, vsa premražena. Radovedneži gledajo in se smejejo!«

»Ne bova prekrenila! Saj ne bova! Bila si že z menoj, pa nisva. Z menoj, pa se bojiš! Miren bom! Samo da pojdeš!«

»Ali bi res rad, da si pokvarim svilen obleko. Tistikrat bom lepa in bom v svili!«

»Ne bom te prevrnili!« je dejal Dušan.

»Vsak tako pravi, pa se le!«

»Kdor je nepremišljen! Jaz pa bom lepo počasi, posebno tam, okoli tistih temnih vrb. Počasi in oprezno! Ne bom prevrnili!«

»Boš, boš!« se je vnela. »Saj te poznam! Gledal bi in k meni bi se sklonil, pa bi bila nesrečna!«

»Če ti bolje veš!« je trmasto dejal.

»Vem!« je odgovorila in v obrazu ji je čudno zaigralo.

»Pa vedi!« se je obrnil od nje.

»Saj vem!«

Ružica je vstala. To žaljenje ji je šlo do srca.

»Povej, ali boš zmerom takšen? Vse naj gre po tvojem! Vse le ne pojde!«

Obrnila se je in ponosno odšla iz sobe.

V izbi je postalo čemerno in žalostno. Še tisti solnčni žarki so nekam izginili. Šime se je vzdignil iz postelje. Celestin je zahrkal.

»Naj gre!« je dejal Dušan in škrtnil z zobmi. »Nič več me ne mara! Prej ni bila takšna! Ne mara več!«

»Pa te, samo ti si svojeglaven!« je dejal Ivan.

»Molči!« je zbesnel Dušan.

»Saj molčim, pa ne tebi!«

»Tiho!«

»Le tiho!« se je vmešal Šimen. »Vsi bodite tiho, da si odpočijemo!«

»Saj samo ležimo!« se je vtaknil Martin.

A mene so čez hip poklicali. Slavko me je prijel pod pazduho, da sva šla. Peljali so me v ozko sobico. Rekli so, da me potrebujejo. Videl sem, da se trudijo okoli mlade ženske. V naslanjaču je ležala Ružica. Brez moči in blede.

»Zgrudila se je na hodniku!« je prihitela sestra Viktorija. »Zgrudila se je in klicala: Dušan, moj sladki Dušan, ko pa vsega ne veš! Nesli smo jo in jo spravili k zavesti! Zdaj hoče vas! Izrečno vas!«

Tudi mene so položili v široki stol, dali pod noge stolček in me zavili v odejo. Ružica je upirala vame svoje velike temne oči, ki so razločno razodevale njeno zaupljivost. Drobna lisa solnčnih žarkov je radovedno zbežala po njenem obrazu, če je dvignila roko. Še srce velike begonije na oknu je utripalo ob njenem dihu.

»Oprostite mi! Saj ni ničesar žalostnega! V vas imam zaupanje, drugi bi tega ne razumeli! Vi pa, o, ker ste bili na vseučilišču. Dušan mi je povedal! Zato lahko zaupam!«

Po tem uvodu, ki se mi je zdel zelo laskav, mi je dala svetinjico.

»Vtaknite jo kako Dušanu pod glavo. Nisem prepirljiva, zato se je jezil, da vse pritrdim. Zdaj so mi naložili, da moram ugovarjati.

Tudi če greva narazen. Pravijo, da se tako pospeši njegovo ozdravljenje. Samo da ozdravi. Nekoliko je. Nikogar ni, ki bi mu ugovarjal. Da se mora ogenj z ognjem, jeza z jezo. Rekli so mi in jaz igram. Sem vesela, ko bi rajši jokala, ugovarjam, ko bi mu rajši vse pritrdila. Da ne maram na Tuškanec. Kakšna laž! Vsaj trikrat na dan grem in iščem njegovo sliko! Saj ni bil žepar! V gneči sem jo izgubila in sem tako rekla! Da ni bil hud.«

Brisala si je solze in bila je tako obupana, da je omahnila vznak.

»To igranje ni dobro!« sem dejal.

»Nihče drugi ni hotel. Prevezela sem jaz! Če bi bil zdrav, bi takoj spregledal, zdaj pa je bolan in jaz moram igrati, kakor da sem brez srca. To sem vam morala povedati, da se ne boste čudili.«

Naslonil sem se in počasi mislil. Predstava mi je ubežala in sem moral spet na staro stezo, da bi jo našel. O, misli so mi kar ubežale.

»Ni treba!« sem ji dejal. »Za jezo naj poskrbi drugi! Od te strani naj ne pride! Le vprašajte zdravnika, pa ne ljudi.«

»Pravite?« je uprla pogled vame. »Če rečete!«

»Rečem!« sem odvrnil. »Morda bi radi ljudje videli, da se spreta. Dandanes nič ne veste!« Več nisem mogel in je sestra Viktorija spoznala.

Hoteli so me že nesti, ko se je dvignila. »Da se spreva? O, to bi bilo strašno. Poslušajte. Za Maksimir! Čoln! Saj mi je v čolnu povedal, da me ima rad! Kam pa naj grem? Ali nisem dekle? Da vzbujam spomine! Če bi mene tam čakala smrt, bi šla! In zdaj naj bi se sprla?!«

Kaj je še šepetala, nisem več slišal.

III

Dušan je bil ves nesrečen. Hodil je prav počasi in strmel predse. Če pravim, hodil, hočem reči, da ga ni nihče držal, sam pa se je oprijemal postelj in se prestopal. Vsi smo vedeli, kaj ga teži. Ružica ni prišla. Meni je sestra Irma zašepetala, da ne more. Sporočila je na telefonu, da leži. Rekli smo mu, da je morala naglo k teti, ki je zbolela.

»Saj ima samo eno in ta je komaj dve leti starejša!« je naglo ugovarjal. »S tem me ne boste!«

»Pa smo napačno razumeli!«

»Saj na živčni kliniki lahko vse napačno poveš in razumeš. Edina hiša, kjer ne smeš zameriti!« je poudaril Šimen.

Dušan pa je sedel na rob svoje postelje ter se igral z nogami. Gugal jih je in zvonil psu.

»Tole je jezilo papana! Cmeril sem se, preden je došel do mene. Vrgel sem se na tla in tulil. Da me je potolažil, mi je moral obljubiti, kar sem želel. Če ni, sem tako vpil in tolkel z nogami, da je prišla mama! Da ne zna z otrokom, je dejala. Odnese me je v kuhinjo in mi dala čokolade. Spominjam se, da je nekoč ni imela. Megla in

dež je bila in zgodaj tema. Ona ne čokolade, jaz ne nehal. Šla je, še tisti večer in zadnji hip ujela trgovca, da jo ji je dal. Dokler je nisem slišal, da je prišla do kuhinje, sem bil tiho. Ali ni planila mokra, kakor je bila, v kuhinjo? Da sem umrl! Vso čokolado da moram pojesti. Pa sem jo pljunil v pomije in tulil. Slabo mi je bilo. Persa pa je šla. Da ne zdrži. Persa je bila naša kuharica!»

Spet je bingljaj z nogami.

»Ali te niso rajši naklestili?« se je oglasil Ivan. »Uboga Ružica pri takšnem divjaku. Saj nisi človek. Še divjak bi bil tepen, če bi tako razsajal!«

»Kdo bi me?«

»Kdo? Oče naj bi te!«

»Seveda, oče!« je dejal Celestin.

»Pa me ni! Vidiš, pa me ni! Nikoli!«

»Zdaj mora trpeti Ružica!« se je razčeperil Šimen. »Jaz bi ne! Poslal bi te na veter, da ne rečem, k vragu! Pa ne, nageljni in dišave in sladki Dušan sem in sladki Dušan tja. Z metlo 'sladki'!«

»Zdaj je konec!« je dejal Ivan.

»Šla je!« je žalostno rekel Dušan in ni več bingljaj z nogami. Sklonil je glavo in zaihtel. »Šla je in ne bo je več! Nihče ne ve, kaj mi je bila. Duša, življenje, zdravje, solnce...!«

»Ali še veš kakšno besedo?« je vprašal Celestin.

»Kako moreš ti razumeti!« je dejal Dušan. »Ali veš kaj več, kakor da se ladja obrne in valovi penijo? Ko solnce vzide, si na nogah in mežikaš vanj, da te boli glava, samo to veš!«

»Kaj ve in kaj ne ve, prav malo skrbi,« mu je dejal Mate. »Kar tiho Celestin, da mu zinem.«

Hromo roko je spustil in z desnico pokazal nanj.

»Vem, da si jo razžalil. Ne pride več in če ti pomagamo poiskati besede. Ali odeja ve kaj zate, ali se voda kaj zate zmeni, če še tako curlja od pipe. Nič! Tako tudi ona. Razžalil si jo, pa bevškaš! Saj ni bolna! S teto je šla na Tuškanec ali kam!«

Mate je bil hud. Prihajal je k Celestinu in ga poslušal. Mornarske pesmi mu je moral peti; Mate je poslušal in zarošeno zrl predse. Dušan je razžalil Celestina. Mislim, da bi molčal, če bi njega. Držal je robec v levici, ki mu jo je zvilo, in utripal z ugaslim očesom. V njem je bil zadušen mornar in če je zunaj pihal veter, je godrnjal: »Morje se vidi, da cvete in jadra so polna, kakor lica malih otrok. Samih angelčkov!« Dušan mu je pa razžalil Celestina mornarja, ki mu je pel tudi angleške pesmi, če ga je poprosil.

Dušan je bil ves iz sebe.

»Ali se spodobi, da si takšen z bolnikom? Samo to povej!«

Zapičil je vanj pogled.

Mate je bil ves zmeden. Zgrabil ga je prav pri srcu. Če bi mu kdo rekel: »Daj roko,« bi mu jo daroval.

»Kaj naj storim?« je izjekljal. Vsa jeza se mu je izkadila. Kakor so izginile solnčne lise, ko se je dvignil.

»Saj si res bolan!« je dejal in strmel vanj.

»Na očeh se ti vidi in pazijo te! Videl sem, zelo gledajo nate!«

»Še ponoči pride zdravnik, če hočem. Ali naj pride sestra? Naj pride!«

Dušan je pritisnil na gumb. Kakor majhen učenec se je potuhnil pod odejo. Zvedavo je kukal skozi prste k vratom.

»Vidiš, tega bi ne smel!« je dejal Mate. »Morda boš res potreboval in zvonil, pa bo sestra prišla šele kesneje in nihče v sobi ti ne bo verjel. To je neumno!«

Mate je bil prepričan, da ga lahko zadene božja kazen, če ne bo odkritosrčen.

Sestra Hortenzija je prihitela. Dušan jo je že na vratih klical:

»Dajte, sestra, potipajte mi žilo!«

»Saj Vam nič ni!« je dejala, ko je spustila roko. »Žila utriplje sicer močnejše, a sami veste, da ni nič posebnega. Kar pomirite se. Tudi vročine nimate!«

»Da nimam!« je odvrnil Dušan.

»Le pomirite se!« mu je prigovarjala.

Razdelila nam je toplomere ter jih pomagala vtakniti pod pazduho.

Ko je odšla, se je Dušan okrenil k Celestinu, ki mu je Mate spet sedel pri nogah.

»Veš, da me je sram!«

»Kar je, je!« se je prevalil Celestin.

Molčali smo. Vsem je bilo mučno.

»Dobro, da je razdelila toplomere!« je dejal Šimen. »Nabil bi te. Takšen si kakor majhen pobalin! Ali moreš tako?«

»Moram!« je dejal Dušan in zastrmel v zrak.

»Saj mu nič ni! On bi poklical sestro še in še. Naj mu tiplje žilo!« je nadaljeval Celestin. Bil je mornar in je vedel, da se na ladji kapitan ne šali. »Vse je zares. Tu pa kliče sestro! Nabil bi te, ko bi mogel vstati!«

Dušan pa ni nič odgovarjal. Vedel sem, da ga je zelo sram. Toda priznati! Če bi mu dejal: »Odgrizni jezik!« bi ga prej. Zvil se je pod odejo in si držal roko v zapestju. »Če pa res ne čutim ne žile ne srca!«

Kakor slučajno je prišel v sobo zdravnik. Ogledal si je v omarici zdravila. Sestra Hortenzija je prihitela za njim. »Dušan!« se je obrnil. »Pokažite jezik! Nič! Ali naj potipljem še jaz? Dobro, pa še jaz! Srce je glasno, še preveč! Žila čisto udarja! V enem tednu greste od nas!«

»Srce mi zastaja!« je dejal Dušan. »Kar zastaja in ga ne čutim!«

»Če bi srce stalo, bi nikogar ne klical!« je dejal zdravnik in odšel s sestro. »Saj to dobro veste!«

»O, Ružico bom zmerom, in kadar bo treba prav zadnji hip!« je dejal Dušan in njegov glas je bil topel. »Vem pa dobro, da bo moja žena. Ali slišite? Ružica bo moja žena in to ji bom dal! Na poročni dan! Da ste priča!«

Izlekel je iz predala papir.

»To je tvoja slika!« je vzkliknil Martin.

»Da, slika! Tista s Tuškanca. Našel jo je moj znanec in me spoznal!«

»Pa nisi zinil prej?« je vprašal Ivan.

»Ne! Na poročni dan!« je trdno dejal Dušan. »Da bo vesela!«

»Potem ne bo nikoli!« je rekel Ivan. Težko prepričanje je bilo v njegovih besedah. Počasi se je povlekel in segel po vodi. »Daj mi, Šimen!« je poprosil. Šimen mu je natočil iz steklenice slatine. Ivan ni pil, temveč čakal.

Dušan ni odgovoril. Ogrnil se je čez glavo in nekaj jecjal.

»Nikoli!« je ponovil Ivan.

Nihče ni ponovil za njim. V sobi je bilo mirno. Zdelo se je, da je na vse legla težka trudnost.

»Ne bom pil!« je odvrnil Ivan.

»Čemu si pa klical?« je zakrival Ivan svojo skrb. »Pa ne bi klical!«

»Sam ne vem!« je zamolklo odgovoril Ivan.

IV

V sobo so pripeljali dečka. Marko še ni imel dvanajst let. Iz Šibenika. Posteljo so mu morali še prinesiti v sobo in so druge stisnili. »Ta je od nas!« je dejal Ivan. »Kako ste?« je stegnil roko očetu, ki je bil svečano oblečen ter ni črno ovite čepice snel z glave. Široki pas na čisti rjavi volneni obleki in črne nogavice so ga napravljali še bolj slovesnega.

»Saj so sami znanci!« je dejal. »Marko, vidiš, tu vse poznam! Skoraj da niso sosedi!« Stisnil je roko Ivanu in Celestinu in še Mate je prišel na vrsto.

»Tudi jaz nisem prav daleč od tam!« je dejal Dušan in počasi omahoval k Marku.

»Odkod?« je vprašal oče.

»Iz Vranjega!« je poročal Ivan. »Samo hrib je vmes, Marko, pa to nas ne moti!«

»Prav res!« je ponudil roko Dušan. »Čisto blizu! Iz Vranjega! Sam ne vem, da smo se tu zbrali sami znanci. Zdaj pa še Marko! Ali veš, da smo te že čakali? Kdo pride? Marko! Marko junak! Kje te boli?« ga je vprašal sočutno.

»Glava!« je rekel Marko.

»Da!« je prikimal oče. »Pripeljala sva ga z njegovim bratom. Vicko je!«

Prav tako visok fant se je zganil. Vse je občudoval in vse mu je bilo novo. Še stol za pečjo, ki je bil visok, iz pločevine, luknjast in imel oprijeme. Če si ga premikal, so kolesčki cvilili in škripali.

»Bog te sprejmi, Vicko!«

Izpod odej so mu molele roke naproti.

»Da ste mi zdravi!« je dejal.

Tako je Marko prišel. Soba se nam je čudno spremenila. Tudi solnce je posijalo vanjo. Vsi smo bili nekam olajšani. Otrok je prišel in še junak! Dušan se ni mogel ločiti od njega.

»Le spi!« je prigovarjal. »Da boš krepak. Tu čez noč ozdraviš.«

Šele sestra Hortenzija je Dušana spravila nazaj. Da mu je tu zelo prijetno. Prav, toda Marko je truden! Mora počivati. O, počitka mu ne mara kratiti, le naj spi!

Veste, da ni nič potožil; ni mu bilo treba ne tipati žile ne meriti vročine! Srce mu je bilo kakor zdravemu. Ni mu nagajalo solnce; zelenje, je trdil, je čudovito sveže in temno. Kam je izginil prah z listov? Ivanu je ponudil češnje. Prej je bil hud, da prihajajo bolniki iz Dalmacije, samo da povedo, kaj pri njih ni slabega in česa ni v Zagrebu, česar niso doma pogrešali. Če je pol Dalmatinca, je njegova soba, če jih je pet, je mesto premajhno. Zdaj pa je prišel Marko, pastir šestnajstih ovac in enega koštruna. Bog ve, če so še takšni dečki na svetu? Da ne zastokajo, če jih boli? Da se smehljajo, če so trudni, in se vidi samo na hoji, da so zelo bolni?

»Piši, Marko, če ti oboli ovca ali koštrun! Če bom na Šarplanini, se pripeljem k tebi!«

Dušan se je ugriznil v palec, da ne bo nikoli pozabil. Marko pa je spal in v spanju stokal od bolečin v glavi.

Tisti dan je Dušan taval k Marku, kadar se je zganil. Obljubil mu je dinar, če ga hoče. Ne mara, ker mu ga je dal oče, da ne bo gledal, ko imajo drugi. Če mu oče reče, pa vzame. Zdaj pa ne!

»Pa ne!« se je uklonil Dušan. »O, ti Marko, si velik junak! Ti boš hitro zdrav!«

»Moram! Vicko je velik in zato so morale ovce k sosedovim. Saj veš, kaj je pod tujo šibo! Sami udarci!«

»Samo to!« je pritrdil Dušan.

»In potem moja Zvezda, tista z velikimi očmi in črna! Saj se je ne smem spomniti. Če se je spomnim, pride! V mestu jo še pes!«

Dušan je moral privihati plašč, da Zvezda ne pride. Kaj bi delala na cesti, kjer jo neznan pes.

Skoraj je pozabil na Ružico. Tri dni je že ni bilo. Mislili smo, da je pozabil. Samo Ivan je bil z njim strog. Odkar so se Dušanove misli sukale okoli Marka in je slonel ob njem, če je le mogel, mu je bil Ivan še bolj gorak. Toliko bi bil rad izvedel o šibeniku in Dalmaciji. Slišal bi bil rad o oljkah, o morju, o ribičih in barkah.

»Ali so se že pripravljali za tunje?« je vprašal in njegov pogled je bil zasenčen.

»So se!« je dejal Marko. »Rad bi bil na morju, pa so rekli, da moram biti pri ovcah. Pa sem bil. Mreže sem pa le krpal!«

»Da si jih?« je vprašal Mate.

»Seveda jih je moral, če so pa raztrgane!« je menil Ivan. »O, pliskavica ne vpraša, čigave so, ostro robovje na dnu in ob kraju tudi ne. Ali ne, Marko?«

Dušan je poslušal, a ni mogel v pogovor.

»Videl sem ribe in čolne in ladje v Donavi in sem —«

»In si čutil, da so ribe plehke in voda umazana in plehka in se prav leno in oljnato pomika! Čolni so takšni, da bi jih za potrebo vlekel za seboj, trhli in majhni. Ladje pa so še na staro kolo. To si videl,« je dejal Celestin. »Mi pravimo takšnim ‚suha podgana‘. Glej, ti si takšna podgana in še sitna povrhu. Pa povej, če si sploh kdaj videl morje!«

»To pa!« je zmagovito odvrnil Dušan. »Vozil sem se po njem!«

»Enkrat!« je dejal Ivan.

»Večkrat!« Opisal je vožnjo čez valove, da so kar zijali. Bilo bi dobro in nihče ne bi bil zapazil, da je obnavljal italijanske novele, če ne bil zamenjal Šibenika s Hvarom, Omiša z Omišljem. Tistikrat pa vsi po njem. Da ima slab spomin in da se je peljal kvečjemu enkrat, če se je! No, pa naj pove, ali so ladjo kaj pozdravili v Šibeniku in kakšen je vhod vanj. Tudi tega ni znal opisati. Bili so glasni, da je prišla sestra Hortenzija.

Mrak se je že spuščal in na cesti je vpil visoki glas dečka: »Vroče jagnje, vroče! Hitro, hitro, dokler je vroče!«

»Tri ure bo vpil!« je dejal Šimen.

»Morda samo za vročo kost!« se je zganil ‚spremljevalec salon-skega voza‘ Luka.

»Za kar sta se zmenila!« je rekel Celestin.

»Samo, da toliko zdrži!« je skrbel Mate.

»Človek mnogo zdrži. V Vinjardi — Bog ve, kje je našel to ime? — sem plesal sedem ur, pa kako. Vobče sem bil eleganten in iskan plesalec,« je dejal Dušan. Na to je čakal. V tem jih je prekosil, če že niso verjeli morju. ‚Plesu bodo! Tam niso doma.‘

»Tudi jaz!« je dejal Celestin. »V Londonu. Pa ne sedem ur, ampak vso noč. Zvečer od osmih pa zjutraj do šestih. Neprestano!«

»Ker si močnejši!« je dejal Šimen in pokazal mišice Urbanu. Prsti so se Dušanu kar krčili od nevidnega napora in jeze.

»Kar krsto in žeblje, pa v mrtvašnico!« se je smejal Urban. »Da imamo kaj dela. Plačal tako ne bo!«

»Kako ne bi!« je menil Martin.

»Če bo umrl!« je dejal Šimen.

»Ne bom!« je zatrdil Dušan. »Moja bolezen je bila sicer najhujša, da veš, umrl pa ne bom! In če so mi vbrizgali sedemkrat pirifer, se pozna. Prijatelj bom dejal vsaj še enkrat toliko. Sicer je bila moja bolezen res nevarna.«

»O, moja je bila hujša!« je dejal Ivan.

»Moja!« je trdil Šimen.

»Mene je zdravnik prav pazil!« je dejal Celestin.

»Jaz sem bleдел!« je povedal Martin.

Tako si lahko izvedel, da je vsak imel najhujšo bolezen, ki se bo pa ozdravila.

»Še oni, ki ne more govoriti glasno, bo ozdravel!« je dejal nekdo. Oni sem bil jaz.

»Najprej pa le pojdem jaz!« je dejal Dušan. »Drugemu zdravnik tega še ni rekel!«

»Kar tako je rekel!« je rekel Martin.

»Nič tako! Resno je mislil!«

»Pa resno!« mu je ugovarjal Ivan. »Kar vdamo se. Saj vemo. Tri dni slabo, prav slabo in potem nikoli boljše!«

Mračilo se je. V mraku smo molčali, zato je nekdo prižgal luč. Ivan ni dal miru.

»Mene so morali prinesti! Padel sem in so me morali prinesti! Tri mesece sem že tu. ‚Kaj bi bilo,‘ sem mislil, ‚če bi čutil, ko so me opekli.‘ Da, kaj bi bilo!« je dejal Ivan in se privzdignil na komolec.

»Kaj bi bilo!« je mrko dejal Dušan. »Čutil bi bil in te ne bi. Vpil bi bil, pa še kako! Če so te prinesli, naj te! Raniš si podplate, če stopiš na steklo ali žareče železo ali žerjavico. Morajo te prinesti, ven pa greš zdrav in kmalu. Da bo mnogo, recimo, v treh tednih! Samo volje je treba, samo volje, pa je!«

»Potem pa je ti nimaš!« je dejal Celestin. »Tvoja žila in srce in kaj vem, kaj še! Opogumi se in hodi in ne maraj za bolezen, da te zapusti! Zdaj veš!« je dejal Celestin, lepi mornar, ki ni mogel pregibati glave.

»Toda moja je bila le huda!« je menil Martin.

Dušan je hotel, da mislimo nanj. Pokril si je oči. Da ne mara svetlobe. Govoril je, da mu žila ne utriplje in srce ne bije. Šimen mu je moral iskati žilo, pa je nismo otipali. Sestra Viktorija je prišla in prinesla na roki črno pleteno ruto. Da ima službo in bo zjutraj mraz. »Če ne spiš!« Dušan je moral prožiti desnico in mu je sestra rekla, da mu žila bije.

»Če pa je ne čutim!« je menil.

»Bolnik sebe nikdar prav ne čuti in ne vidi. Samo umirite se!« je rekla. »Marko se je zbudil!«

»Umiril bi se, toda danes tudi ni prišla, Dušan! Blaženi Marko. Tega še ne ve!« in se je tresel pod odejo.

V

Zdravnik je snel polo tudi nad njegovo glavo. Znamenje, da je moral Dušan za njim v sobico. Pogledal je list in že odpenjal rokav prestrašenega bolnika. Z brezbržnim obrazom, kakor da si briše nos.

Več skrbi je kazal pri robcu. Občudoval sem ga, ko je zrl moj list. Mirno, niti žilica mu ni trenila v obrazu. Naj napravim pest. Kakor otrok sem ubogal. Ko je potrepal po roki in sem skrčil pest. Ko je sestra pritisnila s kavčukom žilo in je vbodel z iglo, me je gledal tako pomilovalno, kakor bi bil moj oče. »Veste,« je dejal, »malo več poguma. Le pogledajte njega. Njega je sam pogum! Da, Dušan je junaški bolnik. O, če bi imeli vse takšne!« je vzdihnil ter si obrisal čelo. »Ko pa se drugi niso učili zdravilstva!«

Zdaj šele sem razumel, četudi nisem bil tako pogumen, da bi bil sam s seboj zadovoljen.

»Ni treba vbrizga!« je dejal Dušan. »Vem, da mi danes ni dobro! In pirifer prizadene srce!«

»Sam sem isto mislil!« je dejal zdravnik. »Tudi nisem nič pripravil za Vas. Rekel sem, da se morava domeniti. Z vbrizgom ni nič, ker Vam ga ni več potreba. Je že mirno. Danes vzamete te praške! Za moč! Pri Vas je zdaj treba samo moči! Sestra Kaja, dajte gospodu praške. Praške, kakor sem rekel!«

Mene so spet odvedli, za menoj je prišel Dušan. Plamtel je od veselja:

»Kako so razumni! Postavim jih še v ministrstvo! Za poročevalce in načelnike. Sestri Kaji pa izročim sanatorij! Kdo bo njena desna roka in kdo bo stregel bolnikom, naj si sama izbere. Če bi hotela iz reda, bi se lahko poročila z zdravnikom v sanatoriju. Če bi. Pa pravi, da noče. Da hoče imeti samo tuje bolnike, ne moža in otroke. Tu nas je dosti!«

Vročino pa je čez čas le imel. Veliko vročino in je bil preplašen. Morala ga je potolažiti sestra Hortenzija. Je že kaj pil! Mimo pojde, pa je. Kolikokrat se je že potil, pa ni bilo nič. Le v posteljo naj zleze.

Morali so spet prijeti za roko in položiti uho na srce. Moral je to šime in izjavil, da je močno kakor srce konja dirkača. Žila pa bi gnala mlin. Pa bi je ne čutil!

Spet se je pomiril. Med njegovim potenjem je moral biti vljuden tudi Ivan. Gledal ga je in mrmral Celestinu:

»Mene so le morali prinesti! Bog ve, kdaj bom dober! Toda nogo že premikam! In tudi gnetič jo že maje!«

»Tudi meni so rekli, da bo tilnik še gibek. Naj ga le obračam! Pa ga počasi! V začetku so rekli, da sicer ne vedo in da samo pri meni, ki sem močan, lahko poskusijo. Poskusili so in so vsi zadovoljni!« je dejal Celestin.

Dušan pa se je potil in klical sestro Hortenzijo. Naj mu da limonade, naj mu popravi vzglavje in odejo, naj sporoči Ružici, da jo pozdravlja in da ji je vse odpustil.

Ves je bil izčrpan, ko je prišla mati. Nikjer se ni ustavila, ampak kar hitela na kliniko.

»Vsa si prašna in umazana!« ji je dejal. »Ali se nisi mogla nikjer umiti?«

Mati je bila tako plašna in ponižna, da nam je bilo vsem hudo. Radi bi ji kako pomagali!

»Ko sem pa tako hitela k tebi, Dušan!«

Rekla je in njeno telo je bilo še bolj skrušeno.

»Daj mi roko!«

Dal ji je roko in ona jo je spoštljivo poljubila. Pritisnila jo je k licu in nanjo so se usule gorke solze. Potem se je sklonila še k njegovim ustnam.

Ivan si je zakril oči in dejal Celestinu:

»Ne morem gledati!«

»Svetloba zelo škodi!« je dejal Dušan. »Samo čudno mrzla si.« Počasi in rahlo je govoril. Glas mu je bil zelo tih.

»Nikar se ne trudi!« mu je dejala. »Trud ni zate! Mirno leži in počivaj! Oh, mrzla pa sem, če se tako potiš!«

»Misliš!« ji je rekel. »Danes, ko sem vžil zdravilo! Zakaj si danes prišla! Sicer sem živahen. Ali ne?«

Pritrdili smo, ko se je ozrla v nas.

»Samo neguje se! Nič mu več ni!« je dejal Šimen, ko so mu dopovedali, da je prišla mati k Dušanu.

»Ali slišiš?« je vprašal. »Nič mi ni. To pomeni, da sem bil pač bolan, a zdaj se boljšam. Ko sem prišel, sem bil res brez moči! O, zdravniki znamo! Zdaj že mrtvega obudimo! Samo če sam hoče! Če noče, mu ne moremo pomagati!«

»Da, res!« Obraz se ji je zjasnil in otrla si je solzo.

»Da!« je dejal. »Samo če hoče!«

»Potem se že veselim!«

»Ker hočem!« ji je dejal in ona mu je prikimala.

Potem je molčal in ona tudi. V sobi se je slišalo samo dihanje. Niti šepetali nismo, niti kihnili. Gledali smo, kako se je mračilo in od daleč je bobnel grom. V mozeg nas je tresla nevihta, ki se je bližala mestu.

»Banane bi rad in paradižnike!« je spregovoril. »Sam ne vem, zakaj imam takšno željo!«

»Banane in paradižnike?« je vzkliknila. »Nikoli jih nisi maral!«

»Sam se čudim!«

»Da ti jih prinesem?«

»Čemu še vprašuješ?«

»Odpusti!« je prosila in odhitela iz sobe.

Ko je zaprla za seboj, je Ivan pljunil daleč predse in sovražno dejal: »Ti bi zaslužil šibe!«

Dušan je molčal, Ivan tudi, Celestin pa se je prijel za otrpli tilnik.

»Tudi če nikoli ne ozdravim! To je mučenje, kaj moj tilnik!« je dejal.

Dušan pa je molčal. Molčal tudi gluhemu mizarju, ki se je koračil sredi sobe.

»Zdaj ti je gotovo šla po deske in žeblice?«

Martin mu je prikimal.

»Samo da te zabijem; tudi trhle deske so dobre!«

»O, to pa ne! Kadar bom star umrl, bo moja krsta kovinasta in šest črnih konj bo pred vozom. Vozili me bodo na lafeti, ker sem topničarski častnik in če bo kdaj vojska, bom vsaj poveljnik cele pokrajine in ljudi, da veš!«

»Bodi, samo da jih ne boš zdravil!« je rekel Celestin. »Rajši naj ljudje kar pomrjo, kakor pa bi jih ti zastrupil.«

Spet je bil molk v sobi. Slišal si muhe na stropu, kopita in vozove na cesti, tuljenje avtov in lajanje kolesarjev.

Dihanje nas je razodevalo. Duh po mokrih cunjah in arzenu je silil v nos, da ni bilo mogoče spati. Kapljice za srce in pogačice za božjast. Tisti dan je tudi branjevec s češnjami zaman hvalil svoje blago. Neprekosljivo blago, ki ga ima samo on in raste čisto! O, ni treba ne vode, da bi pral in čistil s cunjjo. Samo v usta, pa je!

Za njim je prisopela mati. Prinesla je deset banan in dvajset paradižnikov. Dušan je prebledel.

»Toliko nisem mislil!«

»Kolikor hočeš!« je dejala. »Samo to vem, da je samo prvič dobro; če bi morala danes še, bi morda želel, toda vzel bi pa ne! Samo enkrat! Poznam naravo!«

Ivan je zijal, tako je poslušal. Toda še bolj se je čudil, ko se je Dušan res lotil banane. Celestin se je oprl na posteljo, Martin pa se je vzpel in strmel. »Ná,« je dejal sam pri sebi, »zdaj bo pa rumeni maček popasel koprive!«

Vsi smo vedeli, da Dušan banan ne mara in da paradižnike sovraži. Pustil je jed, ako jih je samo zavohal s hodnika.

»Pojdi jo lupit!« je dejal Dušan. »Sestra ti zunaj posodi nož. Paradižnike tu pa kar razreži!«

Odšla je. Dušan je omahoval do vrat za njo. Zaprl je vrata ter se obrnil. Takrat se je Šimen vzpel:

»Dušan, da ti povem. Naš sosed Jurij je imel krmačo. Saj veš, krmačo! Ko je bil semenj, je gnal njo in njenih devet pujskov. Pa ti je kupil malo prase tudi človek, ki je moral na ladjo. Kupil je in hitel, da ne zamudi. Odrinila je že od brega, ko je začelo prase cviliti. Neznansko cviliti. Krmača pa ušesa pokonci; preden se je Jurij zavedel, je bila v Donavi. Plavala je in plavala. Za njo so spustili čoln. Toda preden je bil čoln pri njej, je bila v kolesih. Polomilo jo je, da je omahnila v valove. Valovi so jo nesli in ko jo je čoln dosegel, je še imela ušesa pokonci. Poslušala je mati, kaj hoče otrok. Pujski, ki so ostali, se niti zmenili niso za mater. Otrok, ko je odrasel šibi, se ne zmeni za njo. Hotel sem to povedati!«

Šimen je spet legel. To je bilo zanj preveč. Vzeli so mu kri v roki in jo spustili drugje v mišice. Pravil je, da ga boli. Legel je in cirku-

larka, ki se je vmešavala s svojim kričečim kovinastim glasom, ga je motila. Da mu reže glavo!

Dušan je poslušal Šimna. Stal je pri vratih in poslušal.

»Ne maram ne za banane in ne za paradižnike. Še več. Sovražim jih in se mi dviga, če jih vidim. Nekoč sem jih materi vrgel v obraz in je jokala! Zdaj veste!«

Bili smo vsi brez sape. Še Marko, ki je vidno hiral in se mu je slabšalo, je čutil, da je v dvorani težko ozračje. Nemirno se je premetaval po postelji in tolkel s pestjo po glavi. Da ga boli. Nihče se takrat ni zmenil zanj. Vsi smo čakali napeto in tiho.

Prišla je. Pograbil je olupljeno banano in razrezane paradižnike. Zdaj jih bo zalučal! V njen trudni in skrbni obraz! Preden je kdo pomislil, je Dušan odprl usta in pogoltnil. Še enkrat in še enkrat.

Banano in paradižnike.

»Zdaj pridejo zdravniki. Rekli so mi, da pridejo. Imajo opraviti!«

»Saj lahko pridejo!« je dejala.

»Ne, ker nas odgrinjajo. Pa so hudi, če so ženske v sobi. Pridi jutri dopoldne!«

»Pridem!« je dejala.

»Danes si pa malo odpočij, si vsa trudna!«

Skoraj potisnil jo je!

»Pa sem le!« je dejal, ko je odšla. »Sem. Da je videla in se čudila. Meni pa je tako slabo!« je pokazal na želodec. Ali greš z menoj?« Šimen je skočil izpod odeje.

»Posodi mi oči! Pojdiva!« je jecljal Dušan.

»Pa si potan?«

»Naj bom, tu ne maram!«

Dušan je omahoval, naslanjal se na Šimna in menil: »Imel sem te za drugega človeka! Zdaj pa vidim!«

»Ali vidiš?« je dejal Šimen. »Saj rad pomagam!«

»Dobro!« je rekel in težko sopesl. Zapenjal se je in pokrival glavo s čepico.

»Če ne moreš!«

»Morem in moram!« je udaril z nogo.

Ko sta se vrnila, je bil Dušan bled in pot mu je stal na čelu.

»Banane si lepo razdelite, kdor jih mara; paradižnike pa nesi v kuhinjo!« je s težavo rekel Dušan in se mu je kolcalo.

Celestin se je s težavo dvignil ter mu podal desnico.

»Vidiš, Dušan, tu!«

Moral mu jo je stisniti.

»Že, že!« je dejal Ivan. »Kar se banan in paradižnikov tiče, bi bilo v redu. Tisto o Tuškancu in Maksimiru mi pa ne gre iz spomina.«

»Ružico misliš!«

»Tvojo zoprnost mislim!« je rekel Ivan.

Mate se je prišel poslavljal in prekinil besede.

VI

Šimen je tipal po mizi in gluhi mizar mu je dopovedal, da je bela sin da ima šopke pred sliko sv. Alojzija.

»Samo da ne prevržeta begonij!« je vpil Ivan. »Srce ima takšna begonija večje nego Urban in Šimen skupaj. In če ne sliši Urban vode, ki kaplja v školjko, je v redu. Da pa Šimen ne sliši! Še mene moti!«

»Slišim!« je dejal Šimen. »Če se pa ne da zapreti. Pipa se maje kakor star zob. Ne povejte, pa ne slišijo drugi!«

»Da ne?« je vprašal Martin. »Ali smo brez ušes?«

Sklenili so, da bodo naznanili, da voda curlja in da se okno ne da prav zapreti, tudi zvonec ni dober.

»Kaj praviš, Dušan?«

Dušan je strmel v strop; ležal je na postelji, ob kateri so v neredu stali brezpetniki in nogavice. Dvigal je desno nogo in držal levico v zapestju.

»Nič!« je odgovoril, ko je videl, da čakajo na besedo.

»Če je tebi prav, naj bo še nam! Zakaj bi se potili za druge? Sami imamo preveč svojih skrbi! Ti pa tišči levico!«

Ivan je bil zelo užaljen.

Sredi noči se je razlegalo v sobi žvižganje. V polmračni sobi, razsvetljeni z lučjo na ulici, je postalo to žvižganje pošastno. Lovilo se je okoli spečih bolnikov in pod stropom. Ivan je spal z odprtimi usti in smrčal. Marko se je zavijal pod odejo, samo noge je molil izpod nje. Žvižganje je naraščalo, da je že napolnilo sobo in leglo na ušesa.

Martin se je prebudil. Trajalo je, preden se je ovedel; prisluhnil je in potem iskal po sobi. Ob stenah je padala pesem, kakor da je srebrna.

»Maro, lepa Maro!«

»Dušan!« je vzkliknil. »Kaj ti še pride na misel! Ali boš ponoči žvižgal, ko vse spi!«

Žvižganje se je dvigalo, kakor da ne žvižga bolnik. Na koncu se je zadnja kitica še ponovila, potem je bilo mirno. Toda bolniki so se vsi prebudili. Meli so si oči in dvigali glave.

»Spet ena njegovih!« je godrnjal Ivan.

Nismo mogli več spati. Slišali smo, kako so po ulici glasno razlagali meščani, ki so jim zaprli kavarne, potem se je zaslišal peket jezdecev. Vojaška patrulja. V ulici pred hišo so se ustavili in poslušali. Samo če je konj sklonil z glavo, se je slišal žvenket uzd. Skrivnostno in svečano so vse to slišali bolniki skozi mlečne šipe. Listi velikih begonij so se motno odražali na njih. Potem so jezdec spet skrivnostno odjezdili, peket se je slišal še dolgo na asfaltni ulici. Oglasil se je avto: njegovo rahtanje je grozeče in tajno brzelo po asfaltirani cesti, pokrov plinskega vzdušnika se je stresel in udaril.

Bolniki so začeli vleči nase odeje, ker se je bližalo jutro. Slišal se je na cesti pekov voz. Kmalu za njim se je peljal mesar. Mlekar je vpil nad konjem.

Jutro v velikem mestu! Tu ni ne rose na poljskih cvetlicah, še vrabcev ni, ki bi budili človeka. Na vasi se oglasi kos in mu pomaga ščinkavec, oglasi se petelin in pasji lajež. Prav samotni popotnik se ozre na uro v vaškem zvoniku in premišljuje, ali naj hiti, da ne bo zamudil jutranjega vlaka. V mestih so znamenja zgodnjega jutra zagrnjena okna. V cerkev drobe kuharice in služkinje, od hiše do hiše beže raznaševalci časopisov in potem začno ropotati na cesti vozovi.

Začne se spet divje življenje. Cestna železnica zvoni, avtomobili trobijo in tulijo, vozovi ropotajo in nazadnje se vse zmeša v nerazločen hrup in šum.

To je jutro velikega mesta.

V bolnišnici začno zgodaj čistiti sobe, odpirajo okna, preoblačijo potno perilo in godrnjajo nad takim poklicem. Ker vsak poklic godrnja nad seboj, zakaj ne bi še strežaj. Vsak kočijaž ve bolje, zakaj ni to in ono pri tej ali oni stavbi v redu, kakor bi to videl stavbni inženjer. To pride od zarečenega ali zapečenega kosa kruha. Včasih so bili bolj slovesni in so kruhu rekli poklic. Zato ni v velikem mestu jutra in najdete besedo samo še pri pisateljih, če opisujejo nočne kavarne.

Čakali so. Zelo je bilo bolnikom na srcu. Komu je še prišlo na misel, da bi žvižgal!

Dušan ni hotel piti kave, ki so mu jo postavili na omarico. Smrčal je, kakor polh.

»Saj ne spi!« je dejal Martin.

»Samo dela se!« je jezno poudaril Ivan.

»Ga bomo že ozdravili! Nikoli več ne bo žvižgal! Nikoli, pa če ga ubijem!« je dejal Martin. »Naj ga zapro v kletko samega!« Tako je Martin imenoval zaprto posteljo.

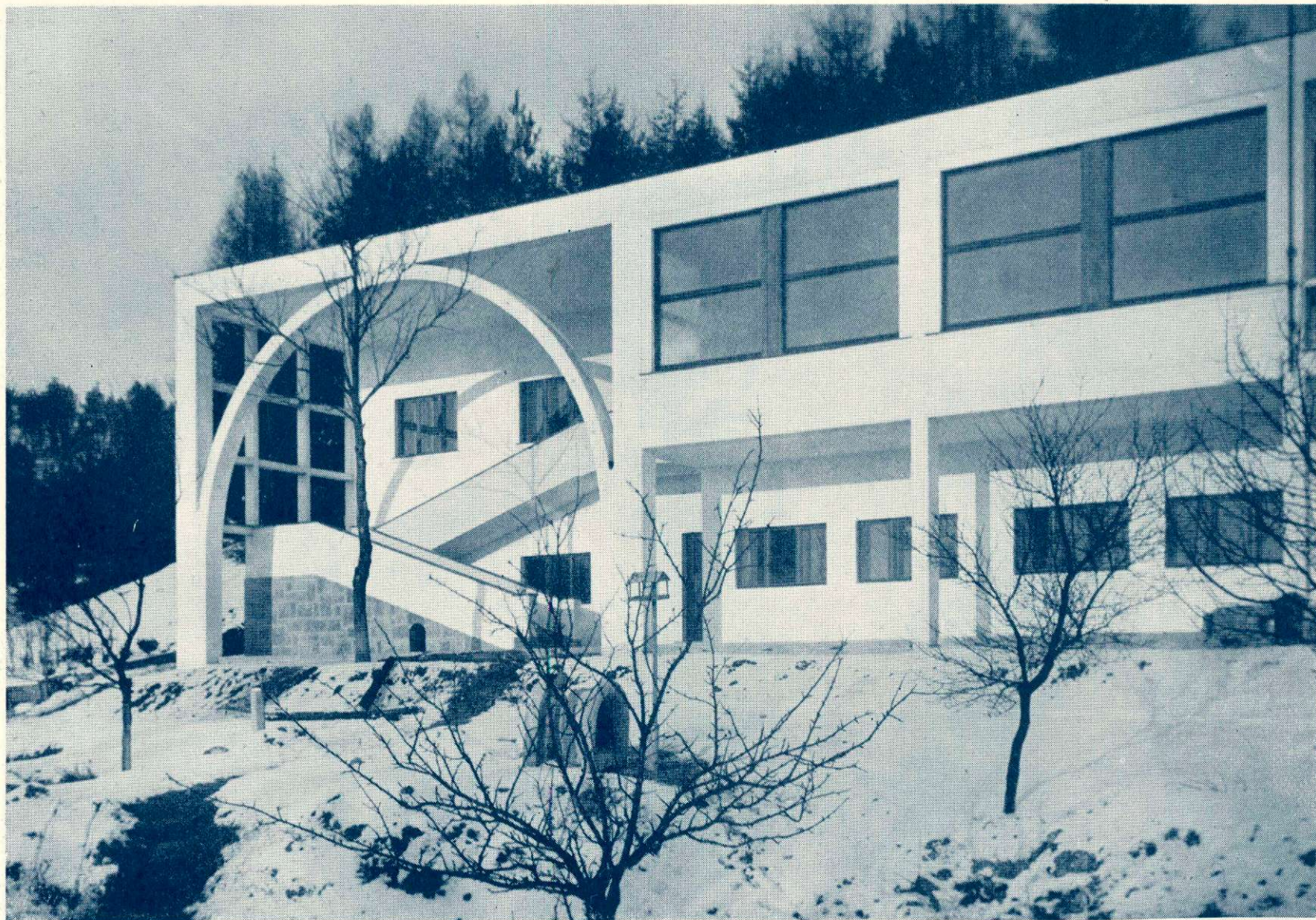
Tistikrat se je Dušan dvignil in stekleno pogledal po sobi.

»Takšni ste, da! Niti tega ne pustite, da bi človek imel nekoliko veselja!«

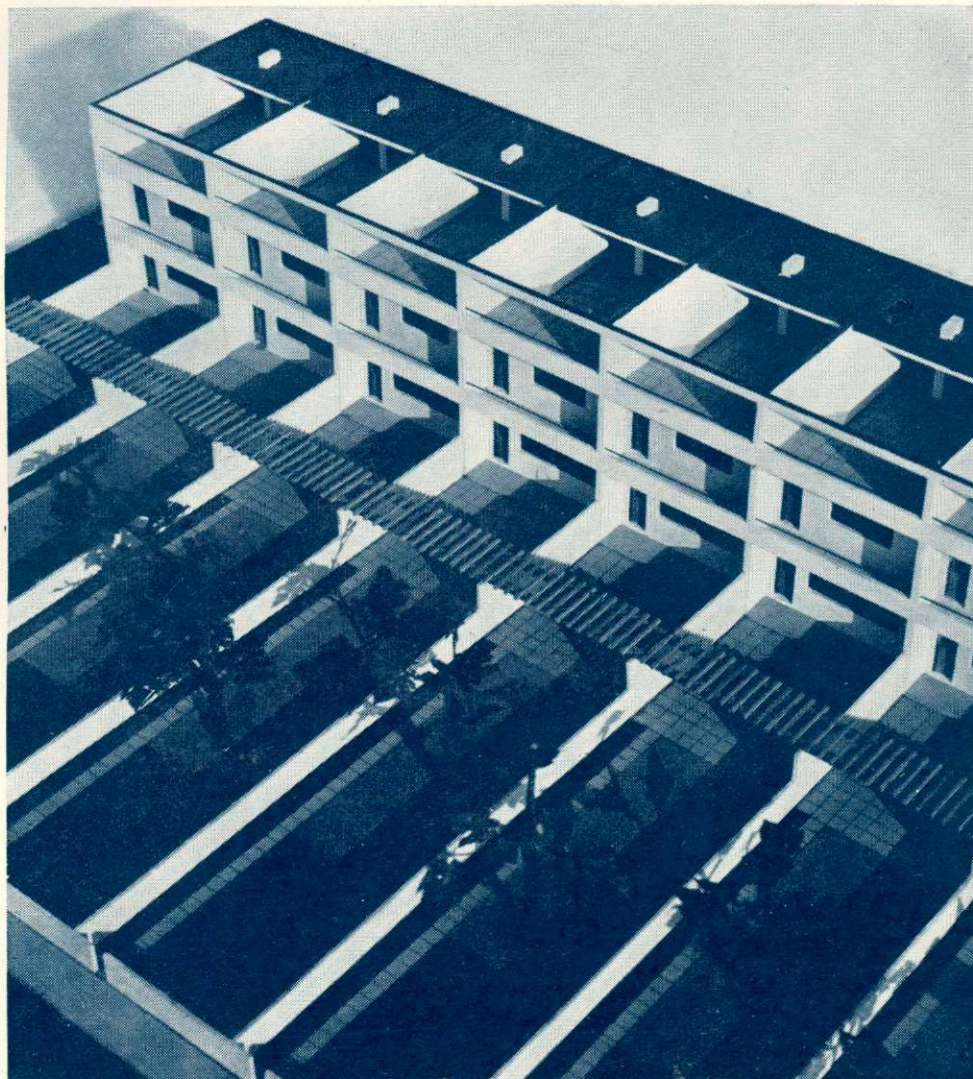
»Pa ne ponoči, bedak ti!« se je razgrel Ivan. Njemu je bilo že vsega preveč. »Ali naj se vsi zbudijo, če ,oní' ukažejo? Še Marko, ki zelo trdno spi in so mu snoči dali še prašek, se je prebudil. In če ,jih' prime veselje, bomo morali vsi stati pri posteljah in čakati ,gospoda doktorja'! Doktorja, da! Še mazač nisi! Samo aluminijaste kozice bi smel pomivati; če so pocinkane, bi se okrušile! Vidiš, takšen doktor si!«

»Doktor sem; še hujše je zdraviti žival, da veš. Žival ničesar ne pove, vse moraš dognati sam! Zdaj pa išči. Pomisli, koliko je gospodarjev, ki bi rajši dali ženo kakor kobilo.«

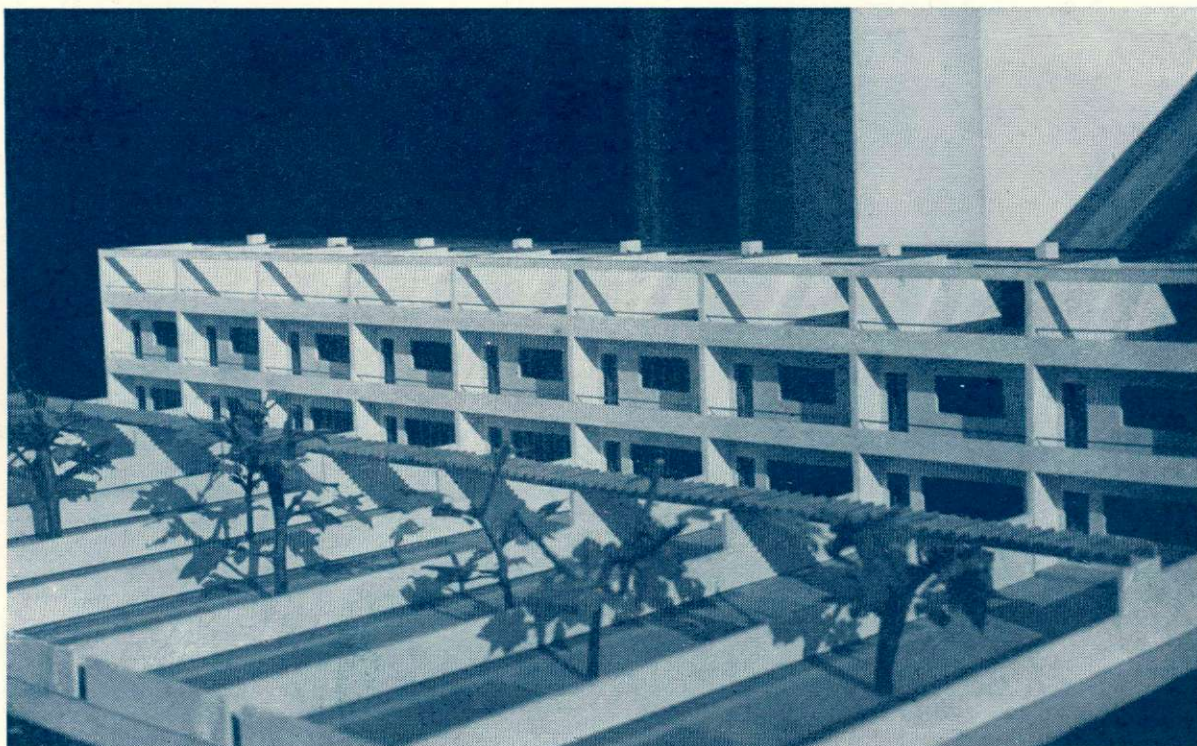
»To je res!« je dejal Celestin, ki še ni bil oženjen.

Sl. 1. VILA G. FR. OBLAKA NA RAKOVNIKU. Slika dograjene hiše. Delo je na zunaj dokončano. Na levo odprto stopnišče. Za velikimi okni leži dnevna soba. Pred hišo bo vrt

Sl. 2. NAČRT ZA STANOVANJ. HIŠE V VRSTAH. (Foto modela)
 Pogled iz zraka na hiše in vrtove. Terasa na hišah so napol odprte.
 Pred hišo leži dvorišče s pergolo, trata z drevjem in zelenj. grede

Sl. 3. NAČRT ZA STANOVANJSKE HIŠE V VRSTAH. (Foto modela)
 Pogled na hiše v vrstah z vrtne strani v poletnem solncu

»Pa ni!« se je razjezil Martin. »Kaj ti veš! Če si vzel ženo, si jo, ker si jo imel rad. Glavo bi dal, če treba. Poznal sem človeka, ki ji je bolni dal kri: ona je ozdravela in bila rdeča v lice. On pa je obolel. V postelji se je prehladil; pol ure pred smrtjo je dejal, da mu ni žal in tudi če bi bil vse to vedel takrat, bi bil kri dal. Tudi njej ne bi povedal!«

»Pa ni!« je ježno ponovil Celestin in obmolknil. Zvil se je pod odejo in nekaj godrnjal o zaljubljenih dedcih, ki ne poznajo žensk! Dremali so in se niso hoteli pogovarjati z Dušanom.

»Naj le pride zdravnik, vse mu povem!« je nazadnje izpljunil Ivan. »Moram, da bo mir, če ne, začne kdo o polnoči še plezati pod posteljami ali razbijati peč, ker mu je v veselje!«

Ko so dopoldne razdelili pošto, je Dušan držal v rokah pismo, držal in bral. Ni se zmotil, ne zmenil ne za ropot in šum na ulici ne za gnetaja, ki je pomagal Celestinu s postelje in pripeljal Šimna nazaj. Bral je, oči so se mu orosile, potem je vztrepetal in pritisnil pismo na ustnice.

»Nič ne veste!« je dejal. »Kdo je rekel, da je šla k teti? Kaj pa tisti ve? Nič! Ona je obolela. Da veste!«

Oči so mu žarele od veselja. Roke so mu trepetale in bile potne. Toda čelo mu je bilo vedro.

»Ali nisem rekel!«

»Kaj?« se je oglasil Ivan.

»Ružica!« je dejal Dušan. V njegovem glasu je bilo toliko nežnosti in dobrote, da je pretreslo še Ivana.

»Prava reč!« je dejal, da skrije svojo ginjenost. »Saj je ne maraš!«

»Še enkrat!« je zagrozil. »Še enkrat, prosim! Če drugega ne bo, te udarim s stolom. Samo da te ubijem! Da je ne maram!«

»Nisem mislil tako hudo!« je dejal Ivan.

»Pa si rekel! Hujše si rekel, kakor če bi bil kdo žvižgal leto dni! Leto dni! Celo življenje! Ali veš, da bo ljubezniva ženica! Vse ji bom ustregel! Tudi zadnjič je ona imela prav; ne vem, kaj me je morilo! Butec, kakršen sem! Zdaj tudi vem, zakaj sem ponoči žvižgal! Tri leta bi bil žvižgal, če bi bil vedel. Pravi, da se je prehladila. Naj pravi! Samo prehlad ne traja toliko časa in bom že izvedel, kaj ji je bilo, ko pride. Vse bo povedala! Že vidim, potem ji bom le pokazal tisto o Tuškancu! Prej in ne pri poroki. To bo tista bomba! Top, pravim, veliki top!«

»Nehaj, nehaj, top ti zavaljeni!« se je oglasil Ivan.

»Naj bom, kar hočeš, toda njo imam rajši kakor mater. Naravno! Če pa živiš z ženo in bere želje iz oči, potem bi ji dal življenje, če bi samo mignila. Kaj mignila? Če bi uganil njeno pridržano misel! Vidiš!«

Odtaval je iz sobe.

Na ulici so glasno prodajali časnike, peli v dolgih melodijah, kaj ponujajo.

Čutil sem, kako vpirajo oči v okno.

»Praška«, »Jutarnji list«, »Novosti«, »Vreme«, »Politika«!

Vse od danes! Kupite, kupite, vse od danes!«

Ivan se je vzpel na komolce.

»Ko bi res bilo vse od danes!«

Vzdihnil je ter popravil vzglavje.

»Poslušaj, Marko, pri nas pa so obale stare in njive stare in špilje večne!«

»Bile so tam, ko sem se rodil! Še prej!« je dejal Marko. »Prav tam je vdela ovca nogo meni kakor dedu. Ko sem rekel, naj luknjo zamaše, se je oče razjezil. Pasi rajši! To naj ostane! Če je bil ded kregan, zakaj naj ne bi bil ti! Rekel mi je, toda jaz bom kdaj le gospodar in potem bodo morali ubogati mene!«

Tistikrat se je Dušan vrnil bled in tresoč se po vsem telesu. S težavo si je odgrnil posteljo in legel. Strmel je v strop. Niti besedice ni bilo iz njega.

Martin je pravkar izvlekel izpod blazine časnik ter šumel z njim. Gledal ga je pri naslovih in pri oglasih. Bil je časnik star, pa ga je čital z vnemo predvčeranjem, včeraj in danes. Če bi kdo dejal, da je star, bi mu rekel, da se uči branja. Obrnil je že tretjo stran, ko so se odprla vrata in z odejo preko ramen je planil v sobo bolnik iz sosednje male sobe.

»Umr! je! Umr! je! Na moji desnici! Leži nepremično in bled! Mislim, da so ga ubili!«

Obrnil se je zmeden in zbežal po hodniku.

Ivan se je vzpel v postelji. Šimen se je naglo oprijel Urbana, še Marko junak je lezel do vrat.

Trajalo je to nekaj minut. Samo Dušan se ni nič zganil. V to mrzlo in tesno grozo se je drzno mešala in zadrila vesela popevka, ki jo je žvižgal razposajeni vajenec po ulici.

Trepotali smo! Dušan pa se ni oglasil. Ležal je pod odejo, strmel v strop in kolcalo se mu je.

»Res!« je prišel Šimen in zamolklo poročal. »Včeraj zvečer so ga pripeljali! Zaspal je in ko so ga zjutraj hoteli zbuditi, je bil mrlič!«

Legel je in nihče ga ni nič vprašal.

»Njegov sosed je ponorel; morali so ga na vratih s silo potolči na tla in je na tleh klical na pomoč policijo. Da ga hočejo ubiti, kakor so soseda, toda jim bo že pokazal; vsi bodo šli v ječo in odgovarjali bodo. Da, odgovarjali! Urban ga je videl!«

»Videl!« se je tresel Urban. »Ležal je na tleh in se valjal, ko so ga podrli!«

Ker je Šimen videl, da se noče nihče drugi zmeniti zanj, si je še sam potegnil odejo čez obraz.

Na ulici se je mešal peket na asfaltni cesti s šumenjem avtomobilov. Dež je padal. Zeleno listje na oknih je drgetalo v rahlem vetru.

Šele čez dobro uro se je zganil Ivan.

»Ali boste res dan prespali? Kdo bo namesto vas ponoči! Vsi spite, ali ne!«

Glas mu je trepetal.

Dušan se je oglasil in tiho dejal: »Potipljite mi žilo! In srce!«

»Še danes nam nagajal!« je dejal Ivan.

Nihče se zanj ni zmenil.

»Takšen je!« je menil Šimen. »Mrlič je v hiši, pa sitnari s svojo žilo. Še praznik je povrh!«

»Zanj ni praznik, ker ni naše vere!« je dejal Ivan.

»Še toliko manj! Če je učen, kakor pravi, potem se ne sme norčevati iz naših praznikov!« je odločno rekel Šimen.

»Saj se ne!« je dejal Martin. »Če spi, spi, če žvižga, žvižga, toda iz naših praznikov se ni norčeval nikoli. Za te stvari je nežen in občutljiv!«

»Še zagovarjaj ga!« je zrohnol Ivan. »Kaj pravite?« se je obrnil do mene. Napravil sem se, kakor da ga nisem slišal.

»Po pravici!« me je rešil Martin.

Dušan se je umiril.

Tako čudno so spet molčali. Urban jih je dolgo gledal in zmajal z glavo. Kakor da je v zadregi, je stopil po sobi. Pogledal je in potem otipal Dušanu še levico, ki jo je krčevito držal.

Potem se je oprijel za posteljnjak. »Umr! je!« je zjecljal čez čas. »Pa sem mu obljubil krsto iz trhljih desk!«

Kakor da mu je kdo odsekal jezik. Molčal je in korak mu je drsel.

Čez hip se je z naporom dvignil Ivan.

»Poglej, Celestin!«

Celestin se je s silo privlekel do postelje. Strmel je v blede obraz in nato iskal v sobi blagoslovljene vode. Snel je kropilnik ter taval nazaj.

»Mir s teboj, Dušan!«

Pokropil ga je in molče oddrsal na svojo posteljo.

»Res!«

Kozarec z vodo je pustil na omarici.

»Kdo bo mene ponesel?« se je bled vzpel Ivan in ga ni motil ne hrup avta ne žvižganje z ulice. Z rokami je mahal in se lovil za vzglavje.

Šimen in Urban sta napravila božji stolec in tako znesla nas vse, da smo ga pokropili. Celestin je moral še enkrat k njemu.

Čez čas so začeli počasi, kakor bi se tipali iz teme.

»Zdaj nam bo po njem dolgčas!« je zamolklo dejal Šimen. »Še ti, Marko! Glej, kdo ti bo zdaj ozdravil ovce! Pokropi ga!«

»Marko ga je!« je dejal Martin.

»Zasluži! Bil je zlat človek!« je rekel Šimen. »Takšnega prijatelja več ni!«

»Oh,« je dejal Ivan, »kako si se lahko pogovoril z njim. Vse je razumel! Četudi je bil učen in zdravnik, se nas ni nič sramoval. In če pomislim? Ružica, Ružica! Če pomislim!«

Nato smo spet dolgo molčali.

Molk je prekinil Celestin, lepi mornar z Molata. Solzne oči je imel in pritisnil na zvonec.

»Naj pride sestra!«

MIRAN JARC

ALI VEŠ, DA JE KRUH...

Ali veš, da je kruh,
ki ga jemlješ v roké,
te neme zemljé
skrivni duh?

Iz zlih rok brezup
vsejan v zemljó
nam trudno teló
razkraja kot strup.

Zdaj orje Kajn...
Bo do konca vekóv
ves svet njegov?
O, groza teh sanj!

Božji lomilec kruha,
pridi, pridi v nas
v ta nemilostni čas
upora in napuha.

Vlij v nas blagoslov
in v vse še nerojeno,
da bo po Tebi zbujena
še mrzla, mrtva snov.

Daj v nas dobroto pšenice,
v ljubezen nam bodi kri,
da bodo naše dlani
bližnjemu tolažnice.

Ostani pri nas, ostani,
mrak nas preti zadušiti.
Daj nam sebe piti,
z duhom nas nahrani.

MIRAN JARC

KADAR NAS KDO ZAPUŠČA ...

Kadar nas kdo zapušča
za vekomaj,
nas njegovih oči sijaj
zbudi iz dnevnega hrušča

v bolečino čudnega spoznanja:
tujec si [saj se nikoli poznali nismo]
in bližnji si [iz svetega pisma] ...
nemirno v svetlobi kesanja:

toliko smo govorili,
tolikrat smo se gledali,
pa si nismo src izpovedali,
slepi smo se tajili.

Zdaj si ptič iznad našega obzorja,
zate smo ribe v mračju vodá,
ta praznota je mrzla temá,
med nami in teboj je gluhotá prostorja.

Od čudne žalosti je duh naš čist.
Ali je to milost, da smo razprostrti
kot beli prti?
O, da nam odtisne obraz svoj Jezus Krist!

FRANCE BEVK

UBOGI ZLODEJ

Drugi del

I

Lepega solnčnega dne v jeseni se je Lukež vračal iz ječe. Vso pot iz mesta so se mu v brezizraznem nasmehu nategovala gladko obrita lica. Opazoval je pokrajino kot radoveden otrok, ki se vsemu čudi. Ko je v trgu stopal iz avtobusa, se je spotaknil ob stopnici in telebnil po tleh. Orožnik, ki ga je spremljal, ga je zgrabil za pod pazduho in mu pomagal na noge.

Pečar se je sramoval ko otrok. Bilo mu je, kakor da ga je življenje poslednjih mesecev nenadoma izpljunilo in je na nos priletel v domači kraj. Paglavci, ki so stali v bližini, so se mu zasmejali na vse grlo. Ošinil jih je s kratkim pogledom in se od zadrege spačil v usta.

Na županstvu ga je sprejela ista v pisarno spremenjena kmetiška izba ko pred meseci. Tistega daljnega dne se mu je le narahlo dotaknil spomin. Oči so se mu uprle v dolgo, s spisi preobloženo mizo, nato v gospodično z ostriženimi lasmi. Poznal jo je. Tudi ona se ga je še spominjala. Nasmehnila se mu je komaj vidno, s koti ust.

Župana ni bilo več. Občinski komisar mu je govoril uglajeno, gostobesedno. Lukež ga je poslušal z vso pozornostjo, četudi mu je smisel njegovih besedi za vedno ostal skrit. Prekladal je klobuk iz roke v roko in se nasmihal. Nato se je naenkrat zresnil, brez pravega vzroka. Poslednje čase so se mu naglo menjavali občutki. Nekaj mračnega, skoraj grozečega mu je leglo na obraz in v oči.

Sedel je na klop ob peči in si obesil klobuk na desno koleno. Ravnodušno je gledal predse in na nič ni mislil. Orožnik je odšel, tudi komisar se je umaknil v sosednjo pisarno. Ali mu niso nekaj rekli? Ostal je sam z gospodično in jo je vprašujoče gledal v obraz.

»Zdaj lahko greste,« je ta za trenutek prenehala s pisanjem.

»Domov?« se je dvignil.

»Kamor hočete. Tudi Vaša žena je že doma.«

Pečar poslednjih besed ni pričakoval, zato jih je napol preslišal. A zazdelo se mu je, da ga globoko zadevajo. Stal je in strmел z odprtimi usti.

»A?« je vprašal.

Pisarka je mislila, da se čudi.

»Teden ali dva je od tega, kar se je vrnila,« mu je rekla.

Ta odgovor je bil le nejasno dopolnilo prejšnjih besed. Uradnica se je zopet sklonila nad pisanje, pero ji je drsalo po papirju. Pečar se je ni upal več nadlegovati. Tako je mislil, da jo moti in da ne sme več ostati v pisarni.

Postal je v solncu pred hišo in si segel z roko v lasé nad ušesi. Tedaj mu je postalo vse jasno. Biló je, kakor da so pravkar izgovorjene besede pritekale za njim in mu planile v zavest. Uradnica je govorila o Rozalki, o njegovi ženi. Da.

Pomežiknil je v solnce. Zdelo se je, da išče opore za nekaj, česar še ne more prav verjeti. Hkrati se je zavzel nad novico. Ne le zaradi tega, ker mu je bila tako nepričakovana in nova. Nekaj drugega je bilo na dnu. Kaj, tega ni mogel zgrabiti. Le čutil je. Pred nekaj meseci bi bil to sprejel z večjim veseljem ko v tistem trenutku. Zdaj so ga obhajali čudni občutki. Kakor da med tisto preteklostjo in sedanostjo zija širok prepad. In se je čudil še temu spoznanju.

Odrinil je misel na ženo in se ozrl po krčmi. Lačen in žejen ni imel niti stotinke v žepu, da bi bil vstopil. Izpljunil je suho, si potisnil roke v žepe in se napotil iz trga proti domu.

Med hojo je neprestano gledal v konice čevljev. Bili so prav tisti, ki si jih je bil obul, ko se je namenil po Rozalko v norišnico. In kakor v jetniški celici, so ga tudi tedaj obšle neumne misli: kako smešno, da človek preklada nogo za nogo... Le da se mu zdaj ni bilo treba okreniti na vsakih devet korakov. Stresnilo ga je. Vsaka misel, naj je bila še tako daleč od sedanosti, mu je po stranpoticah prebudila misel na zapor.

In vendar se mu ječa sama ni zdela tako strašna. Bil je pretrdega, prežilavega rodu, da bi ga bilo že vsako trpljenje spravilo iz ravnotežja. Med sivimi zidovi se je pogosto z užitkom vdajal topi brezbriznosti. Neredko si je želel, da bi ostal za vedno daleč od znanih mu ljudi. Toda kdaj pa kdaj — vedno pogosteje — se mu je za zamreženimi okni prebudilo živo hrepenenje po svobodi, po gorah, po gozdu in polju. Takrat so mu trojno oživali pretekli dogodki in vse storjene krivice. Poganjalo mu je kri v lica, bridkost mu je legla na srce. Saj so ga žalili prav do tistega trenutka, ko so ga — upoštevajoč olajševalne okoliščine — obsodili na tri mesece ječe. Trdili so, da ni pri čisti pameti. Toliko, da ga niso zaprli v norišnico. Za las je manjkalo, pa bi bil pobesnel pred sodniki. Kljub temu, da se je silil k ravnodušnosti, ga je bila ječa izmučila. Težko je pričakoval, da so se mu odprla vrata. Vendar se je nekam bal oditi domov. Kam naj sicer gre? Ni bilo prvič v življenju, da se je tako vprašal. Doma ga čaka vsaj streha in prosta pot na vse strani.

Dvignil je roko na čelo in otipal brazgotino. Če bi tudi hotel pozabiti, ga je ta spominjala na vse, kar se mu je bilo zgodilo. Obličje sta mu spreletela bridkost in onemogel srd.

Ozka cesta se je dvigala zmerom više v goro in kot bela črta rezala pokrajino. Kakor da še ne more verjeti, da res hodi, kamor mu je volja, se je Lukež le polagoma vdajal omamnemu občutku prostosti. Oziral se je po gozdovih, po travnikih in po njivah, ki so ležale ob poti. Pogled mu je užival pisane barve jeseni, valovite oblike obronkov in ostre črte vrhuncev ter strmih grapâ. V drevju

je šumel veter. Dvigal je listje, ki je bilo že odpalo, in ga je nosil kot jate rjavih ptic, ga pušchal za plotovi, za grmi in na strniščih. Po kolovozih in po njivah so hodili redki ljudje. Na samotnih pobočjih so vriskali pastirji. In nad vsem je viselo modro nebo. Redki oblaki so se trgali in begali, niso imeli obstanka.

To je bila jesen. To je bila zemlja. Lukež je čutil oboje. Tako mu je bilo pri srcu, kakor ob žalostni pesmi. Narahlo se ga je doteknil spomin na leta, ki jih je bil preživel kot oglar v gozdu. Takrat sta ga ob pogledu na umirajoče drevje vselej obhajala otožje in plahost. Zdaj je občutil isto. Le da se je občutku otožne pesmi pritaknilo še nekaj drugega. Od gozdov, od travnikov in od polj je vel poseben duh, ki mu je dražil nosnice. Tako mu je bilo, kakor da se mu je nekaj daljnega, napol pozabljenega doteknilo duše. V ječi ni mislil na nič drugega kakor na svojo krivico, za zemljo se ni zmenil. Ni hotel misliti nanjo, da bi ga ne bolelo. Takrat si je vselej mislil le Pečarjevo zemljo, za katero je bil osleparjen in so jo obdelovali tuji ljudje. Zdaj je čutil, kako se z vsakim korakom zopet spaja vez med njim in njo, ki se mu je zdela za vedno izgubljena. To niso bile več prazne sanje, zakaj Rozalka je bila doma. V tistem trenutku mu je bila njena podoba neločljivo spojena z gozdom, senožetjo, sadovnjakom in njivami. Prej ni bil pomislil na vse to.

Klobuk mu je bil zlezal globoko na čelo. Sunil si ga je na tilnik, da se mu je prikazal veder obraz. Vsaj za trenutek, a se je naglo zopet zresnil. Misel na ženo ga je čudno vznemirjala. Pred meseci si je Rozalko lahko pozelel brez misli na zemljo, zdaj se je je nekako bal. Tako je slutil, da se je spremenila. Saj ni vedel, v čem naj bo ta njena sprememba, toda bojazen se mu je nepričakovano in neizprosno zapičila v dušo. Vznemirjalo ga je tudi, da so jo ljudje prej videli kot on. Opisali ga ji bodo kot požigalca, nevarnega človeka, norca, ki je zrel za norišnico. Kako ga bo sprejela? Ni mu bilo zaradi ljudi. Rozalka je bila edina, na katero se je lahko oprl, nje ni maral izgubiti. Prej ni mislil na to, šele tedaj so mu trije meseci legli na ramena kot veliko ponižanje in sramota.

Glava mu je zopet klonila, ni več čutil duha zemlje. Preskakoval je kaluže, kamenje, korenine, kot bi preskakoval burne misli in občutke. Poslednji klanec ga je ločil od doma, a mu je bilo vedno tesneje ob duši. Strmel je v kupe suhljadi, listja, peska, grušča, črne prsti, ki jo je bila voda prinesla iz gozda. Ob vsakem nalivu se je klanec spremenil v hudournik. »Tu je bila pred kratkim povodenj,« se ga je mimogrede doteknila misel. Bilo je pred tremi tedni, ko je gledal dan za dnem skozi omrežje goste curke dežja... Pazil je, da bi si ne zmočil čevljev v vodi, ki je še vedno curela med kamenjem, vendar je dvignil obraz.

Vedno pogosteje se je oziral niz klanec skozi golo drevje. Nazadnje je zagledal skozi mrežo debel in vejá domačo hišo. Od koraka do koraka jasneje mu je stopala pred oči.

Pričakoval je, da bo uzrl dim, ki se vije nad streho. Ni ga bilo. In kakor da tega ne more verjeti, je vedno pogosteje dvigal pogled. Hiša je bila mrtva. Vsaj bal se je, da je tako. Znova je gledal v klanec. Sklenil je, da ne bo dvignil oči, dokler ne bo obstal pred pragom. Bil je takega stvarjenja, da se je bal vnaprej izvedeti težko resnico.

Ustavil se je ob potočiču, ki je tekel za hišo. Povodenj je bila odnesla brv in na tistem mestu izkopala široko strugo. Ta je zdaj segala prav do Pečarjevega doma, zagrizla se mu je pod vogal... Ob vsaki povodnji se je Lukež z rovnico v rokah, premočen do kože bojeval proti naraščajočim valovom. Zdaj ni bilo nikogar, ki bi mu bila na srcu usoda hiše. Voda je imela svojo pot.

Pečar kaj takega ni pričakoval. Biló mu je, kakor da ga je nekdo z mrzlimi prsti zgrabil za srce. Izraz obupa mu je legel na obraz. Postal je samo za trenutek. Sprožil se je, preskočil potok, zajel vode v čevlje, tekel po prodnem kamenju in že je bil pri hiši.

Vogal je bil posut, ena stena je bila napokana do vrat, del strehe je bil sedel za spoznanje nižje. Odprtina je bila tako velika, da bi bil lahko zlezel skozi njo v kamro. Nekdo jo je za silo zadelal s kamenjen, da bi se ne ponujala vsakemu potepuhu. In vendar se je skozi široko špranjo videlo v notranjost. S tiste strani je bilo poslopje kot kup razvalin.

Lukež je stežka požiral sline, občutil je ogenj v prsih, solze so mu stopile v oči. Obšel ga je srd, da je zatopotal z nogami, stiskal čeljusti in pesti. Saj ni vedel, nad čim naj se jezi. V prvi prepadenosti ni utegnil pomisliti na ženo. Po kmetiški navadi je že v naslednjem trenutku klonil glavo pred nesrečo, ki jo je napravila priroda. Že je pomislil: kako, da je tako tiho v hiši?

Mala vrata so bila zaprta. Obšel je vogal, ne da bi se ozrl. Na sprednji strani je bila videti hiša nepoškodovana. Zgrabil je za kljuko, a vrata se mu niso vdala. Bila so zaklenjena. Prisluhnil je. Bilo je vse tiho med stenami. Stopil je k oknu in pritisnil obraz na zamazane šipe. Nič. V izbi je ležala le mračna tihota.

Za trenutek so mu obvisle roke ob telesu, pogled se mu je brezizrazno upiral v steno. Bil je huje razočaran ko spomladi, ko so mu bili ženo odpeljali v norišnico. Kje je Rozalka? Ali se mu je mar uradnica zlagala? Vse je bilo mogoče, Pečar se ničemur več ni čudil. Da bi mogel vsaj pod streho! Ali naj ostane na klancu? Toda ni imel ključa. Preden so ga bili odpeljali, ga je bil izročil Mejačevki.

Prestrašil se je glasnega vzdih, ki se mu je izvil iz prsi. Dvignil je obraz in se ozrl proti sosеду. Mejačevka je stala na pragu, a se je pred njegovim pogledom umaknila v vežo.

Ali se ga ljudje mar bojijo? Bilo mu je prav. Saj je sklenil, da s sosedi ne bo imel opravkov, živel bo sam zase. Zapekla ga je le misel, da ga morda zaničujejo. Kaj jim je storil?

Umaknil je pogled in grenko izpljunil. Znova se je ozrl. Mejačevke ni videl, a jo je slutil nekje zadaj v temni veži. Obilo se je moral premagati, da je stopil po klancu, se oslonil na plot in se odhrkal.

»Soseda!« je poklical.

Mejačevka se je prikazala. Hinavsko začudenje ji ni moglo zakriti ledenega hladu. Za njo je stal Mejač. Radoveden je iztezal glavo čez ženino ramo.

Gledala sta ga. Kakšen je? Zdel se jima je spremenjen. Kakor da so ga poslednji meseci izbrusili in mu predrugačili izraz oči in obraza. Držal se je ponosneje že zaradi prezira, ki ga je čutil do ljudi. Pogled mu je bil nepremičen in mračen, nekam zahtevajoč.

»Ali imaš ti ključ?« je vprašal Mejačevko.

Molk. Morda ga res niso pričakovali in so bili presenečeni. Morebiti jim je spomin na požig vzel glas in besedo ... Slednjič je stopil Mejač do plota in mu podal roko.

Pečar se je ves zmedel. Ni vedel, kaj naj reče.

»Hišo ti je skoraj odneslo.«

»Da.«

»Luknjo sem zametal s kamenjem, da bi ti skozi njo ne hodili v goste.«

Da. Lukež je čutil, da bi se mu moral za to zahvaliti, a mu beseda ni šla z jezika. Rad bi bil vprašal po ženi, a se je bal zlè novice. Pogled je uprl v Mejačevko.

Ta je spregovorila.

»Ključ sem izročila Rozalki,« je rekla.

Lukež se je nasmehnil, z roko si je segel v redke lase nad senci. Tedaj je bil zopet podoben nekdanjemu Pečarju. Le za trenutek. Že se je znova zresnil in se zbral.

»Torej se je vrnila?«

»Že pred tednom,« mu je odgovoril sosed. »Saj je prav tako, ne?«

»Seveda je prav.«

Nastal je molk.

»Kje pa je zdaj?«

»Pri Košanu, kjer je Pavlinca. Biló bi jo strah v podrtiji.«

Tedaj se je vmešala Mejačevka.

»Zdaj je ne boš našel pri Košanu,« mu je rekla. »Pravkar sem jo videla pri Pologarju. Tolmači.«

»Kako — tolmači?«

»Kupec je prišel zaradi lesa. Ker zna Rozalka po laško — pa so šli ponjo.«

Pečar ni vedel, kaj naj si misli. Ob misli na ženo so ga zopet obhajali čudni občutki. Rad bi bil vprašal, kakšna je Rozalka, če se je kaj spremenila. Toda pred ljudmi ni rad razgrinjal svojih skrivnih misli... Bilo mu je zadosti.

II

Pečar je stopal po klancu, ki se je vlekel med plotom in zidom. Vso pot je čutil, da gledajo za njim. Ne samo Mejač in Mejačevka, ampak skozi okna vseh hiš, ki so stale sredi sadovnjakov ob poti. Zavedal se je, da se ga ljudje bojijo. To mu je bilo prav tako malo umljivo, kakor mu je bilo neumljivo nekatero dejanje, ki ga je storil. In vendar ga je navdajalo s tihim veseljem. Le prav na dnu te radosti se je prikazovala grenka usedlina in ga je plašila. Pa tedaj ni utegnil misliti na to. Prav tako kakor ni utegnil misliti na krivico.

Mislil je le na Rozalko. Še zmeraj s čudnimi občutki. Ni mu bilo prav, da se je ustavila pri Košanu. Vzeti bi bila morala otroka in oditi proč, kamorkoli. Ali mar ne razume, kaj se je zgodilo? Ali so jo tako spretno nalagali. V Košanovo hišo bi ne bil stopil za nič na svetu. V vsako drugo hišo v vasi, tudi k Močilarju, le h Košanu ne. Kazno je bilo, da mu nikoli več ne bo mogel odpustiti prevare. Še dobro, da je zdaj Rozalka pri Pologarju. Sicer bi bil sedel pred zaklenjeno hišo in čakal tako dolgo, da bi prišla.

Še pot k Pologarju mu je bila težka. Pod biči pogledov ni stopil nič nagleje, kakor da se mu nikamor ne mudi. Utegnil je celo postati in se ozreti proti Močilarju. Hiša je stala, kakor da je vrana počenila v rupo. Do Močilarja ni čutil več tiste mržnje kot prej. Temu se ni čudil. Ozrl se je na breg. Ne h Košanu, ampak k Pologarju. Hišna streha je poniglavo gledala izza obronka. Do Košana bi ne mogel dvigniti pogleda. Košanova sloka postava mu je še tako neprestano migotala pred očmi.

Ustavil se je ob tnalu pri Pologarju. Bilo mu je nerodno, obrisal si je pot s čela in se je ozrl. Ali ga kdo vidi? Nihče. Le kokoši so brskale v smeteh. Najrajši bi se bil vrnil. Toda tedaj se je iz izbe okoli vogala razlegnil Rozalkin glas in smeh. Poznal ga je. Le ona se je tako smejala; zveneče, iz polnega grla, ne da bi se zadrževala.

Prekoračil je temno vežo in stopil v izbo.

»Dober dan vsem skupaj!« je pozdravil.

Bilo mu je čudno do omotice, skoraj ni čutil nog. Navzočne je ošvignil z naglim pogledom, a zdelo se mu je, da nikogar ne vidi. Čutil je, kako jim je zaprlo besedo in so jih same oči. Presenečeni mu niso takoj odzdravili. Ko so mu prihajale besede na uho, ni bilo neprijaznosti v njih.

Odkašljaj se je, pogledal po sebi, nato je uprl oči v Rozalko. Pologarica je z otroki sedela ob peči, a gospodar za mizo poleg kupca, ki je imel gladek, okrogel obraz in nekaj spolzkega v nasmehu. Toda Pečar je videl samo ženo. Ta je sedela na vogalu mize, pred njo je stala skodelica kave. Pravkar je drobila kruh. Ko ga je zagledala, ji je zastala roka, okamenele so ji poteze na obrazu. Ni ga pričakovala, toda se ga tudi ni prestrašila. To Lukežu ni ušlo. Gledala ga

je z ostrim, do dna vprašujočim pogledom, kot on njo. Iznenada se ji je sprostila napetost obraza, nasmehnila se mu je. Vrnil ji je nasmeh, četudi se ga je pred ljudmi malone sramoval. Torej ga ji ljudje niso mogli očrniti? Neka teža mu je pala raz duše, srce se mu je napolnilo s tiho hvaležnostjo. Stopil bi bil do nje in ji stisnil roko. Če bi bila samá, bi bil to gotovo storil. Morda bi bil dodal tudi kako šaljivo besedo. Morda. Bržkone je ona kaj takega tudi pričakovala. Toda te največje nežnosti, ki je je bil zmožen, ni maral kazati pred tujimi ljudmi. Bo že razumela.

»Sedi,« se je oglasil Pologar.

»Saj nisem truden.«

In vendar je z vzdihom sedel na klop za vrati.

»Kdaj si prišel?« ga je vprašala Pologarica.

»Pravkar.«

»Kupčijo sklepamo,« je omenil gospodar.

»Le dajte! Ne ozirajte se name.«

»Saj smo že dogovorjeni.«

Polagoma se je razpletel nov razgovor.

Lukež je sedel upognjen, komolce si je bil oslonil na koleno. Izpod krajcev klobuka je na skrivaj opazoval ženo. Jedla je kruh iz kave in ga je kdaj pa kdaj ošinila z očmi. Nekaj mesecev, a Pečarju je bilo, kakor da je ni videl že leta in leta.

S tako napetim zanimanjem je ni opazoval niti pred poroko. Bila je še prav tako močna ko prej, polnih oblik in mehkih udov. Njen obraz je bil zmeraj dekliški, z rdečico na licih. Zdaj ni bilo več rdečice, a polt ji je bila bolj mlečna, obraz nekam ves drugačen. Vsaj njemu se je tako zdelo. Morda je to naredila počeska, ki je bila nova, nekam gosposka. Ali obleka, ki je take še ni videl na nji. Za delavnik je bila napravljena kot za nedeljo popoldne. Da, bila je spremenjena. Toda ni se še mogel odločiti, ali naj ga to veseli ali vznemirja, navdaja s ponosom ali s sramoto. Prav narahlo se mu je doteknilo zavesti, da ni v polnem skladu z njegovo vnanjostjo in s hišo, ki ji je voda odnesla vogal.

Stresnil je z glavo in odgnal poslednjo misel, kakor da se je boji.

Rozalka je nekaj rekla in se je zasmejala.

Poslušal jo je z vsemi čuti. Tuje besede, ki jih ni razumel, je izgovarjala z domačim naglasom in malce spogledljivo. Ni ji šlo gladko, a šlo je. Kupec ji je po dvakrat ponavljal besede, ki jih je prevajala domačim.

Lukež se je zibal med tihim ponosom in grenkostjo, o kateri ni vedel, odkod prihaja. Vedno huje se je pogrezal v občutek neke negotovosti. Ni prezrl, kako je kupec položil dlan na Rozalkino laketo in smehljajoč se nekaj govoril. Rozalka besed ni ponovila po domače, zahihitala se je v prazno skodelico. Pečarja je obšel občutek, ki ga do tiste ure ni poznal. Odhrkal se je, se dvignil in se ozrl v vrata. Videti je bilo, da namerava oditi.

Tedaj mu je Pologarica prinesla skodelico kave. Postavila mu jo je na vogal mize in mu ponudila kruha. Branil se je; da ni lačen, je rekel, a je vendar prisedel. Že zaradi tega, da se je s čim zamotil. Pogledal bi bil Rozalko, a so mu bile veke pretežke.

Rozalka ni bila prezrla njegovega vedenja. Začudila se je. Opazovala ga je pol s plahim, a pol radovednim pogledom.

Kupec se je poslovil. Rozalki je stisnil roko in se ji priklonil. Ta je zardela in se brez vzroka zasmejala. Nato se je ozrla v moža, ki je upiral oči v tujca, dokler ni izginil skozi vrata.

V izbo je legla tihota.

»Nekaj lesa sem prodal,« je rekel Pologar.

»Tako?«

Več Pečar ni mogel reči. Pogledal je ženo, ki ga ves čas ni izpustila iz oči.

»Da si se le vrnil,« je rekla.

»Res, hvala Bogu! In ti tudi.«

Molk. Bilo je težko govoriti. Če bi se bil vrnil od koderkoli, bi ga bili vpraševali, kako je živel. Zdaj pa nič, niso našli do besede. To je Pečar čutil. O nekaterih stvareh bosta lahko spregovorila le on in žena. Druge bodo tudi med njima ostale nedotaknjene.

»Ali si me iskal pri Košanu?«

»Ne. Mejačevka mi je povedala, da si tu.«

Lukež je porinil prazno skodelo po mizi. Nato je bilo slišati le tikanje ure in Pologarjevo hojo po izbi.

»Ali greva?« se je Pečar dvignil.

»Pa pojdiva.«

Odšla sta. Ko je Lukež krenil po klancu navzdol, je Rozalka še stala pred hišo.

»Kam?« se je začudila.

»Kam neki! Domov.«

»Saj je vse podrto.«

Lukež je stal in jo je gledal. Mrak, ki mu je bil v izbi legel na čelo, se še ni bil razkadil. Pridružilo se mu je nekaj novega. Ali je mar prav slutil, da njena vnanjost ni v skladu z njim in s podrto hišo? Ni si vedel odgovoriti.

»H Košanu ne grem,« je rekel odločno in ostro. »In nikamor drugam. Se bova že uredila, da je le streha nad glavo.«

Odšel je po klancu, a Rozalka korak za njim. Ni se mu upala ugovarjati. Čudila se je moževi spremembi, hkrati jo je plašila.

Pečar se je ustavil sredi klanca.

»Po Pavlinco bi le šla,« je rekel.

»V take razvaline je ne bom nosila. Poleg tega je kar zaljubljena v Košanko.«

Lukež bi bil že rad videl hčerko, a sam ni vedel, zakaj se je vdal.

»Pa naj ostane še za kak dan,« je zamrmral.

Zdaj je hodila Rozalka vstric njega in ga je venomer pogledovala v obraz. Vrtala je v skrivnost njegove spremembe in v mrak namrščenega čela. Pečar je opazil njene poglede. Mislil je, da opazuje brazgotino. Ozrl se je po nji.

»Zakaj me tako gledaš?«

»Mlajši se mi zdiš,« se mu je zlagala. »Morda zaradi tega, ker si obrit.«

Lukež se je nasmehnil preko vsega obraza.

»Tudi ti si taka... no, menda se ti ni godilo slabo.«

Za Rozalko je bil možev smeh ko odrešenje.

»Moj možek,« je zagostolela in ga je zgrabila za pod pazduho.

Lukež se je zavzel. Ali je mar res ponorela? Biló ga je sram v dno duše, a se je kljub temu ni otresel. Tako se še nikoli nista sprejavala kaka mož in žena po tistem klancu. Tuja, mestna navada, ki je veljala za nespodobnost in smešnost. Pa naj zijajo ljudje! In se je znova nasmehnil preko vsega obraza... Čutil je novo mladost.

JOŽA LOVRENČIČ

PROŠNJA

Gospod, pošlji svojega angela,
da me zgrabi kakor nekoč Habakuka za lasé
in me odnese v zverinjak naših dni nad Sočo,
kjer naši ljudje žejo in lakoto trpé.

Danijel je bil med levi in si se ga usmilil,
a naše ljudi človeške bestije naskakujejo
in ne mirujejo v svoji peklenski sli. —
Ali naj naša zemlja postane res groblje belih kosti?

Gospod, Gospod, s kruhom sladkega upanja,
ki hrepene po njem kakor otroci po velikonočni pinci,
in s pijačo trinajstmilijonske ljubezni
bi rad utolažil glad naših ljudi in njih žejo
po svobodi — zadnji čas je, da ne umrejo!

Gospod, Tvojih sklepov in poti ne umem,
a eno verujem, Tvoj hlapec, da si odločil:
prišel bo čas in ko v davnih vekih nad našo Sočo
svobóden se nébes bo bočil!

IGOR VIDIC

LA GIRONDE

Slike iz Velike revolucije

Osebe:

Vergniaud	}	Girondisti	Lally - Tollendal
Condorcet			General Dumouriez
Roland			Fouquier de Tionville, pred-
Louvet			sednik izrednega sodišča
Barbarroux			St. Just
Monge			Delaunay, zapovednik Bastille
Lasource			Njegov pobočnik
Isnard			Rouget de L'isle
Lajournais			Meščan
Buzot			Dijak
Gensonné			Delavec
Guadet			Kmet
Bailly			Komisar Konventa
Mounier	}	zastopniki ustavodavne skupščine	Stražar
Mirabeau			Sluga pri Rolandu
Maury, abbé			Sluga v ministrstvu
Cazalès			Gardist
Duc d'Aiguillon			Sèl
Vicomte de Noailles	}	poslanci konventa	Madame Roland
Léguén de Kerengal			Njena prijateljica
Barrère			Marion
Chabot			Stara gospa
Marat			Mlada gospodična
Danton			Gospa Lagrange, gospodinja
Merlin			
Lebrun			
Robespierre			

Narod, vojska, poslanci, gardisti

I. »BASTILJA«

Trg starega Pariza, ki se zliva v temno in sanjavo ulico. V ozadju konture Bastille. Narod, nervozen in kakor vročičen, postaja v malih gručah pred vrati starih hiš. Večeri se.

- Meščan (v gruči na desni): Kam vêde vse to?
Delavec (mrko): Nekaj se mora zgoditi — mora!
Meščan: Ne vem. Bajè bo jutri imenovana nova vlada...
Dijak (drzno): Vse drugače bi bilo treba ravnati!
Delavec: Vsak po svoje... Popoldne je zopet prišlo do krvi!
Dijak: Res? Kje pa?
Delavec (poltiho): Kraljeve čete — Allemands-Royales — so napadle množico, mirne meščane.
Meščan: Ni mogoče! Zakaj?
Delavec: Vprašajte princa!
Meščan: Kakšnega princa?

Dijak: Ah — zopet Lambese?

Delavec (*pikro*): Kdo drugi? Norec brez živcev, dvorska lutka! In to naj bo poveljnik kraljevih čet?!

Meščan: Mlad je...

Dijak: Nesposoben je za svoj posel. Potuha ga je povzdignila!

Meščan: Hm — na žalost ni edini... vse polno jih imamo.

Delavci: Kje je neki Necker?

Meščan: Necker? Odpuščen — na žalost.

Dijak: Sramota!

Meščan: De Breteuil bo načeloval novi vladi. Tako pravijo...

Dijak: Ne Necker?

Delavec: Poštenjakov niso željni, ti naši...

Meščan: Breteuil je star plemič, konservativec.

Dijak: Samosilnik je, trinog! Rabelj je vsake svobodne besede in odkritega dejanja!

Meščan: No — da, seveda... nazori... vzgoja...

Bailly (počasi z leve).

Delavec: Glej! Stari Bailly...

Dijak: Kje? Ta-le? Resnično?

Meščan: Da. On je. Poznam ga. Volilni mož...

Delavec (*zamišljeno*): Vse je sedaj v njihovih rokah.

Dijak: In vse naše želje, naši upi so ž njimi!

Meščan (*glasno*): Dober večer, gospod.

Bailly: Dober večer.

Dijak: Živel Bailly!

Delavec: Upamo v Vas!

Bailly: Hvala Vam, gospodje. (*Izgine v množici.*)

Dijak (*poluglasno*): Danes zvečer imamo sestanek v klubu. Poročali bodo Vergniaud in oni Marseillec...

Meščan: Ah — Barbarroux?

Dijak: Da. Spoznal sem ga pri prijatelju Rouget-u. Ali pridete?

Meščan: Ne vem še... mogoče...

Delavec (*naglo*): Tiho! Gredó!

(V ozadju četa konjenikov, na čelu jim Delaunay in pobočnik. Ljudstvo umolkne.)

Delaunay (*rezko*): Ulice morajo biti prazne, pobočnik. Tega šepetanja po pločnikih ne trpim več! — To-le brzojavko oddajte po hitrem slu gospodu maršalu.

Pobočnik: Razumem! — Če smem pripomniti...

Delaunay: No — le brž!

Pobočnik: Baron Besenval...

Delaunay: Je obveščen o vsem. Preglejte sedaj okolico. Do zore naj hodijo oddelki po mestu. In — brez obzirnosti! Če se narod ne umakne, rabite orožje!

Pobočnik: Ali...

Delaunay: Tako se glasi ukaz! Ste razumeli? — Pojdimo! (*Odjahajo.*)

Delavec (*temno*): To je pravi rabelj — vojakom in nam vsem!

Meščan (*plaho*): Delaunay, zapovednik Bastille...

Dijak: Trinog!

Meščan (*zaupno*): Pravijo, da so v Bastilli čudne, skrivnostne ječe. Globoko v zemlji, brez luči in skoraj brez zraka. In — sedem vrat je do notranje trdnjave, sedem trdnih, železnih vrat. V vseh linah pa čakajo topovi, veliki in strašni, ki mečejo krogle, težke kakor funt!

Delavec: Tam trohne žrtve samopašnosti naših velikašev.

Dijak: Mnogi so že pozabili svoja imena...

Meščan (*zamišljeno*): Mnogi... Kaj pravijo na Montmartru, Charles? Ali bo narodna straža dovoljena?

Dijak (*smelo*): Dovoljena? Ne vem. Ustanovljena pa bo!

Delavec: A orožje? Fleselles je slepar. Pazite se!

Dijak: Prisilili ga bomo. Nekaj orožja še imamo. Rouget je iztaknil nekaj pušk...

Delavec: Mu ne zaupate preveč, gospod Charles?

Dijak: Zakaj to?

Delavec: Častnik je — gardni poročnik... Ne vem —

Dijak: Zvest je in trden. Pravi sin juga. Jamčim...

Meščan: Hm...

Delavec: Kaj pravi on?

Dijak: Nekaj se pripravlja. V okolici mesta se premikajo čete, cele armade. Stari maršal de Broglie se približuje od Fontainebleau-a... Čete barona de Besenvala pa od Versailles-a...

Delavec: Proti Parizu?

Meščan: Res?

(*Četa konjenikov v ozadju: vračajo se v Bastillo.*)

Delaunay (*glasno*): Domov — vsi? Hoj — vi tam! Ste čuli? Pozno je že. Po naredbi morajo ulice biti prazne.

Meščan: Domov gremo, gospod...

Delaunay: Samo naglo — da Vam ne posvetim. Sodrga! (*Odhajajo.*)

Dijak: Zate bi bila krogla, ošabnost gosposka!

Delavec: Ali pa svetilka.

Meščan: Svetilka?

Delavec (*s smehom*): Da bi svetil na njej — pes!

(*Bailly in Vergniaud (prihajata v razgovoru).*)

Bailly: Mnogo sem razmišljal, ali na žalost — ne vidim izhoda, ne najdem misli. In stanje postaja vse hujše. Narodno premoženje je propadlo, državne blagajne prazne...

Vergniaud: Narod ne bo več čakal. Sedaj ne več.

Bailly: Mislite?

Vergniaud: Slutim, vem! Nova doba trka na naša vrata. Ideje, ki so jih sejali največji misleci naši, so padle v plodno zemljo —

v naša srca in v naše duše. In kmalu bodo zacvetele — morda čez noč...

Bailly: Veselil bi se, od srca — ali, ne vem — bojim se nečesa, nekaj me muči, preganja, dragi Vergniaud...

Vergniaud: Negotovost je najhujše zlo za vsakega posameznega. Negotovost za narod — je nesreča. Verujte, gospod, borba je potrebna, kakor v vročem poletju nevihta, da razčisti ozračje...

Bailly: Mogoče je res tako. — Bajè je že danes tekla kri.

Vergniaud (trdo): Da, tekla je!

Bailly: Kdo je kriv?

Vergniaud: Še vprašujete? Tisti, ki vzdržujejo to neznosno stanje, tisti, ki ga branijo po zapovedi višjih, oni, ki vse to bojazljivo trpe — mi vsi! Mi, ki skrivaj priznavamo sedanje razmere, a ne ganemo z mezincem! Mi, ki smo divji in borbeni pri peneči se čaši margaux-a, a majhni in plahi pred orožniškim bajonetom! Mi, ki slavimo in razpravljamo o pravicah naroda, a jih ne zahtevamo!

Bailly (počasi): Resnično... imate prav, Vergniaud.

Vergniaud (živo): Dragi Bailly — pogledjte in sodite! Odprite oči, pogledjte okoli sebe! Da, to bi morali storiti tisti, ki so odgovorni za vse. Njim bi zaklical — in dan in noč naj bi jim donelo na uho: Odprite oči, to je vaša prva dolžnost!

Bailly: Da... o, da bi jih odprli! (*Odideta.*)

Dijak (živo): Kdo je oni z Bailly-jem?

Meščan: Ne poznam ga. Mogoče kakšen volilec. — Sedaj pa — z Bogom! Večerja čaka... na svidenje. (*Odide.*)

Delavec: Mevža! Dellaunay-a se je ustrašil. In taki so vsi... vsi...

Dijak: Seveda. Udobnost pred vsem — zase... O Francija!...

Kmet (počasi): Mladi gospod... Ako bi vedeli...

Dijak: Kaj pa, očka?

Kmet: Sina imam pri vojakih — pri gardistih. Ves dan ga že čakam. Ni ga, ne smejo iz vojašnic...

Delavec: Hm — dobra je ta.

Dijak: To diši čudno — kaj ne?

Kmet: Ne vem, kaj je zagrešil, moj Pierre... saj je dober fant.

Dijak: Nič ni zagrešil, očka. Povelje mu brani.

Kmet (težko): Povelje? Da — povelje. To je moja nesreča. — Sina mi je vzelo, dom in polja... gozd in moj vinograd. Vse je šlo. To je proketo, neusmiljeno povelje!

Delavec: Davščine! To so pijavke! V svili in žametu se valjajo — in še nimajo dovolj — gospoda visoka!

Dijak: In narod jih redi in masti. Fej!

Meščan (naglo z leve): Psst! Novice! Novice!

Dijak: Kaj je zopet?

Meščan: Nekaj se pripravlja... gardisti gredo iz mesta... v dolgih vrstah gredó.

Delavec: Kam?

Kmet: Moj sin... Pierre! Kaj gre ž njimi?

Dijak: Vraga! To pomeni?...

Meščan (*razburjeno*): Brez dvoma se bodo sestali z Broglie-jevimi in Besenvalovimi četami.

Delavec: To je izdajstvo!

Meščan: Napad na Pariz!

Dijak: Vojska proti svojemu narodu! Sramota!

Glasovi (*iz gruč v ozadju*): Sramota! Vojska! Pariz!

Množica se nemirno razgiblje v večje gruče, ki se gnetejo okoli Meščanove skupine.

Glasovi (*razburjeni, naraščajoči*): Kaj? Kje? Res? Sramota! Branimo se! Boj!

Pobočnik (*na čelu konjenice v ozadju. Njegov jasni in kovinasti glas se zaseka v naraščajoči nemir. Rezko*): Mir! — Opozarjam meščane, da bomo najstrožje ravnali proti vsem, ki ne ubogajo povelja. Takoj domov — vsi!

Množica (*ki se je strnila v ogromno črno gmoto, stoji nepremično, temna in strašna*).

Pobočnik: Opozarjam vas, da moram rabiti orožje, če se takoj ne razidete prostovoljno. Pazite se!

Množica (*stoji brez glasu, mrtva in preteča*).

Pobočnik (*potegne sabljo*): Narazen! Domov! Marš!

Množica oživi. Iz njenih črnih vrst se oglašajo žvižgi, klici, psovke. »Sramota! Psi! Doli! Ven! Naprej!« Črna gmota se vali kakor ogromen tok lave proti vojski, kamenje leti na konjenike.

Pobočnik (*zakriči*): Streljaj! (*Streli pušk v ozadju se mešajo z ropotom bobnov*).

Množica (*strašno, divje, a kakor sproščeno*): Doli! Doli! Rabelj! Tiran! (*Črna gmota zakrije konjenike, ki se počasi umikajo v ozadje*).

Delavec (*razburjeno*): Ljudje! Tovariši! Ali naj to trpimo?

Množica (*divje*): Nočemo! Nočemo!

Dijak: Tovariši! Meščani! Za naše nesreče, za naše sramote — maščujmo se!

Množica (*hrupno*): Maščujmo se! Maščujmo!

Dijak (*z divjim sovraštvom*): Tam stoji trdnjava naših nasilnikov — Bastilla! Njeno zidovje je rdeče od krvi nedolžnih žrtev! V njenih grozних ječah trohnijo najboljši možje Francije! Mar hočete, da večno gledamo ta strah oblastne oholosti?

Množica (*besno*): Nočemo! Nočemo!

Delavec (*potegne nož, krikne*): Nad njo!

Meščan (*potegne meč*): Naprej!

Kmet (*obupno*): Pierre! Pierre!

Dijak: Naprej meščani! Naprej do zmage!

Množica (*v divjem navdušenju*): Naprej! Naprej! (*Se naglo izgubi v ozadju, od koder se čujejo hrup in streli. — Majhen odmor*).

Bailly in Vergniaud (*z desne*).

Bailly (*razburjeno*): Pričelo se je! Kaj bo? Kaj bo?

Vergniaud: Sodba! Sodba naroda vsem, ki mu niso služili! Strašna sodba — a pravična!

(*Nebo v ozadju žari. Čuje se plat zvona in ropotanje bobnov. Streli iz pušk in topov.*)

Bailly: Bastilla! Ti si prva žrtev. — Kdo bo prihodnja? Kdo poslednja?

(*Zastor.*)

FRANCE VODNIK

OBRAZI NOVEGA RODU

III¹ Edvard Kocbek

Lirika je bila v prvih povojnih letih v ospredju slovenskega književnega ustvarjanja. V nobeni drugi panogi umetnosti se ni tako neposredno, dosledno in enotno razodel povojni, tako imenovani ekspresionistični človek, kar je razumljivo. Duhovna bolečina človeka, ki je iskal v kaosu in temi povojnega razdejanja opore in ravnotežja predvsem v sebi, se je nujno razodela tudi v slovstvu v obliki najbolj osebno-neposrednega izraza, tedaj v liriki. Dokaz za to so pesniške zbirke Antona Vodnika, Toneta Seliškarja, Srečka Kosovela in nekaterih drugih pesnikov iz one dobe, ki pa nam hkrati pričajo, da je bila naša povojna lirika tako vsebinsko kakor oblikovno izrazit dokument novega rodu in izraz novega časa, tako da je v nji razločno viden prelom v primeri s predvojno liriko.

Prav zaradi te prekrasne pomladi našega pesništva v povojni dobi nas je zadnja leta iznenadil in tudi bolel upadek tega mladostno-elementarnega zaleta. Res da je sodobnost na splošno bolj naklonjena pripovedništvu kakor liriki in da danes večinoma rajši prebiramo romane kakor pesniške zbirke. Kljub temu velikemu pomenu, ki ga ima trenutno epika, pa se ne da tajiti, da je pesem življenjsko vendarle subtilnejša in da bi brez nje, podobe čiste lepote, ostal svet književnosti bistveno okrnjen. Zato nas je v tem času, ko so nas razne nepomembne pesniške zbirke vsebolj prepričevale, da bo prava pesem pri nas polagoma onemela, resnično razveselila knjiga novih pesmi z naslovom »Zemlja«, ki je izšla tik pred letošnjim božičem pri »Novi založbi« v Ljubljani.

¹ Prim. DS 1931, 3-4 in 7-9.

Avtor te pesniške zbirke, Edvard Kocbek, se je z njo uvrstil med reprezentativne glasnike novejšje slovenske lirike. Njegovo ime smo zadnja leta pogosto srečavali v naših revijah, največ v Domu in svetu, kjer se je oglasil prvič l. 1929. Že poprej pa je priobčeval pesmi, prozaične poskuse in članke v dijaškem listu Stražnji ognji (kot l. III. priloga Kng 1926/27), razen tega pa je sodeloval — deloma pod psevdonimom Anima — tudi pri katoliških mladinskih glasilih Križu na gori, Križu (kateremu je bil urednik l. 1928), Besedi in Krogu (almanah 1933). Vsi njegovi spisi so jasno kazali, da je s Kocbekom stopila v naše kulturno in literarno življenje močna, izrazita osebnost, ki je že takoj v začetku razodela nekatere svojstvene posebnosti: nenavadno duhovno razgibanost, polnost vsebine in bujnost izraza. To se je v začetku čutilo zlasti iz številnih Kocbekovih člankov, ki niso toliko razprave kolikor osebne izpovedi in ki so zato nadvse pomembni za razumevanje njegove osebnosti.

Nasprotno pa so njegovi pesniški prvenci tedaj še komaj dali slutiti, da se bo Kocbek prvenstveno lirsko usmeril in da bo v nekaj letih celó dozorel v enega najodličnejših predstavnikov slovenske lirike. Toda odkar je začel objavljati svoje stvari v Domu in svetu, je rastel vedno više in zadnja štiri leta smo vsebolj čutili, da nam zori v njem umetnik po božji volji. Toda čeprav je to spoznanje raslo v nas predvsem ob Kocbekovih pesmih, moramo vendarle na tem mestu omeniti tudi njegovo prozo »Luči na severu« (DS 1932) in »Krogi navznoter« (DS 1934), kjer je v svojstveni podobi združil popotne zapiske z najbolj osebnimi izpovedmi in premišljevanji. V njih se nam še bolj neposredno kot v člankih odkriva pisateljevo gledanje na življenje, zlasti ker se po vsebini in izrazu tu in tam popolnoma približajo njegovim lirskim stvaritvam.

Tembolj pa nas je sedaj prepričala o pesnikovi izredni nadarjenosti njegova zbirka »Zemlja«, v kateri imamo zbrano vse, kar je Kocbek doslej najboljšega napisal, tako da nam ta izbor odkriva v celoti njegove stvariteljske sposobnosti. Izpustil je večinoma samo najbolj zgodnje stvari. Pač pa je izredno mnogo popravljal, tako da so videti nekatere pesmi, če jih primerjamo s prvimi tiski, skoraj popolnoma nove. Iz tega vidimo ne samo, kako resno pojmuje pesnik svoje umetniško delo, marveč tudi, da v rasti tako rekoč prehiteva samega sebe. In reči smemo, da predstavlja »Zemlja« v našem slovstvu knjigo pesmi, katerih pomen je velik tako v razvojno-stilnem kakor v duhovno-vsebinskem in oblikovno-estetskem smislu.

I

Med onimi redkimi pesniki, ki so vzdržali oziroma nadaljevali kontinuiteto naše povojne lirike v novi čas, moramo imenovati Edvarda Kocbeka vsekakor na prvem mestu. Vendarle pa moramo tukaj, govoreč o kontinuiteti, takoj pripomniti, da pomeni razlika

desetih let v razvoju našega novejšega pesništva tudi precejšnjo vsebinsko in stilno diferenciacijo. Prav lirika Edvarda Kocbeka se mi zdi najizrazitejše pojasnilo za spremembo, ki se je v zadnjih letih izvršila v mladem rodu in ki pomeni preusmeritev od skrajnega spiritualističnega ekspresionizma k poduhovljeni stvarnosti. S Kocbekom se je naša lirika vrnila k objektivnemu življenju. V nasprotju s težnjo zgodnje povojne umetnosti, v kateri so meje vnanje resničnosti vsebolj izginjale ob prikazovanju človekovih izključno notranjih vizij, so pri njem zopet vidni obrisi konkretnega sveta. Kocbekove pesmi niso zato samó edinstven izraz zanimive osebnosti, marveč predstavljajo tudi v celotnem svetu novejše slovenske lirike novo stilno varianto duhovnega realizma. Ta realizem, ki mu je ekspresionizem, kakor se je v začetku svojega razvoja imenovala smer »mladinske« umetnosti, dal skrajni spiritualistični poudarek (Anton Vodnik), se je v Kocbeku razodel tudi z nasprotne strani. Tudi njega prešinja še vedno metafizična ideja o duhovnem izvoru in namenu življenja. A tej duhovni pesmi je sedaj izhodišče vnanji, konkretni svet, zemlja, ki pa vendar ni gledana niti naturalistično niti impresionistično, marveč realistično-metafizično.

Bilo bi zato vsekakor zmotno, če bi v tej novi stvarnosti gledali povratek v nekdani, pozitivistični realizem z njegovo vero v absolutno naravo in deterministično usodo človeka iz nje in v njej. Nedvomno smo mnogo bolj upravičeni videti v tem prizadevanju, približati se življenjski resničnosti, le naprednejšo, sodobno stopnjo izrazne umetnosti. Skrajni spiritualizem ekspresionizma — izraz moramo tukaj razumeti v stvarnem, ne modnem pomenu besede — je bil le nujna, časovno utemeljena reakcija na materializem naturalizma in impresionizma. A že takrat se je poudarjala potreba sintetične, duhovno-realistične umetnosti, kjer naj bi se skladno ujemale zunanje in notranje življenje, narava in duh. Najdovršenejši pesniški izraz tega teženja današnjega človeka po telesno-duhovni sintezi in ravnotežju z vsemi pojavi, dejstvi in nasprotji vidnega in nevidnega sveta so ravno pesmi Edvarda Kocbeka, čigar lastni izraz »biocentrična metafizika« (Križ, 1928, 6-7, 107) je še najbolj točna svetovno-nazorska oznaka njegovega enotnega in zaokroženega pojmovanja sveta.

Da je takšno gledanje pravilno, nam dokazuje pesnikov razvoj sam. Prve Kocbekove pesmi so še vse zapete iz duha in v slogu romantično-religioznega ekspresionizma. A tudi pozneje, ko je vsebolj zapuščal irealna tla pravljicnih prividov in stopil v resničen prostor na zemlji, vidimo, da pesnik tudi sredi predmetov in življenjskih spreminjanj živi neprestano v neposredni bližini zadnjega. Njegova poezija je sicer izredno enovita, a nikakor ni morda naturalistično-panteistična himna prirodi in njenemu namišljenemu božanstvu, marveč kljub življenjski polnosti, omami in veselju korenini v skrivnosti, ki je nadnaravna. Ta poezija je zato globoko religiozna. V nji smo dobili primer nove, metafizično-realistične umetnosti, ki se danes

tu in tam v Evropi — kolikor se le-ta zopet vrača h kozmosu in Cerkvi — že poraja v nasprotju z materialističnim naturalizmom in platonično romantiko, dvema skrajnostima, v katerih je evropski humanistični duh porušil telesno-duhovno in naravno-metafizično soglasje krščanskega človeka.

II

Vsebinski svet Kocbekove poezije ni samo človek, a tudi ne samo priroda, marveč življenje v vsej svoji širini in globini. Pesnik še vedno odkriva, kakor zgodnji ekspresionist, samega sebe in poudarja človeško bistvenost kot osebni življenjski in metafizični problem. A poleg njega so tu še predmeti in bitja iz vnanjega, objektivnega sveta, zemlja, drevesa, živali, ljudje — vse pa je povezano med seboj v neki skrivnostni povezanosti kreature in duhovnosti. Zanj je značilno prav to, da skuša zajeti življenje v njega celotnosti in brezbrežnosti ter združiti pojave in dogajanja na zemlji, v okviru realnega prostora, z brezčasnimi skrivnostmi neba. O tej vseobjemajoči volji Kocbekovega duha pričajo že naslovi njegovih pesniških ciklov: Prve pesmi (religioznega hrepenenja), Dnevne in nočne pesmi, Jesenske pesmi, Ljubezenske pesmi, Tovariške pesmi, Pesmi o zemlji in Velike pesmi. Prav tako pa razodeva to širino tudi vsebina teh pesmi, ki prehaja od mističnih zamaknjenj preko elementarnega doživljanja prirode, erosa, tovariškega občestva ljudi do zanosnih slavospevov Gospodu neba in zemlje.

Nadvse značilen je sicer naslov Kocbekove zbirke: »Zemlja«, zlasti, če ga primerjamo z naslovi prvih povojnih pesniških zbirk. Toda ta naslov ne poudarja samó, da se je nova poezija sedaj naslonila predvsem na stvarnost, ampak razodeva tudi pozabljeno skrivnost, da je le dejansko individualno življenje, kakor nam je dano v prostoru in času, hkrati tudi izhodišče in edina možnost našega doživljanja brezčnosti in večnosti, kajti gratia supponit naturam. Le tako more nekdo, čigar »žalost ni od tega sveta«, zaklicati: »Zemlja, iz tebe se dotikam vsega, / zemlja, naš grob, kako si lepa, zemlja!« V tem novem rusticizmu pa moramo videti tudi zanikanje sodobne civilizacije, racionalizma in mehničnega pojmovanja sveta vobče. V žeji po pristnosti, preprostosti, notranji čistosti in urejenosti se je tudi Kocbek sprva umaknil pred »svetom« vase, v mistične sanje in religiozno kontemplacijo (Prve pesmi), a je kmalu uvidel, da enostranski spiritualizem ne more premagati osnovne dvojnosti človekove narave ter da mora človek, če hoče najti resnično soglasje, združiti v sebi nasprotje neba in zemlje. Napotil se je v resničen svet, med ljudi, živali in stvari, in v ritmu vesoljne narave je našel zadnji, najgloblji smisel življenja, preprosto bistvenost in sveto objektivnost, kakor pravi nekje sam. Od tu se zanj odpirajo vse poti: vase, k stvarem, k človeku in k Bogu.

Ob predmetih biva, pretresen od soživljenja in svoje podobnosti, in se vedno bolj ureja v davni, tajni red občestva. Res da se včasih tudi v njem, samotnem človeku, še oglasi bolečina izgubljenega raja in tedaj govori o »trpeči zemlji v vsemiru« in o zemlji kot »zibajoči se ladji«, podoba, ki velja v resnici za usodo vsega človeškega rodu. Toda ista zemlja mu je drugič v počitek, mu je zavetje sredi osebnega življenjskega nemira in splošne stiske časa, v katerem živimo. »O, nič drugega, kakor pokriti si oči in pritisniti jih nate, zemlja, dokler ne bodo zvezde prišle na nebo.« V Kocbekovi poeziji je tako znova oživela mistična predstava o zemlji-materi, seveda ne v materialistično-panteističnem smislu. Zanj, ki radostno, zanosno ljubi življenje, je na njej vse enako dragoceno. Opeva drevje, vinograde, njive, cerkve, hiše, gozdove, pota, žene, otroke, delavce, muzikante, cvetje, vodo, veter, vola, ribe, ptiče, igrače, uro, kruh, vrč, jabolčnik, godbo, petje, ples, oblake, vozove, mačko, psa in tako dalje. Vsemu poje himno:

»Poslušam pojoče, šumeče in tuleče zборе vesolja, čujem, da pripevajo mojemu glasu in jaz spremljam njihov večni koral.

Zapiram oči in vem, da je vse kakor je treba, od prvega znaka do zadnjega razodetja je vse prešteto in urejeno v zemljo, ogenj, zrak, vodo in Duha, ki vedno vsemu nasproti prihaja.« (Velika hvalnica, Z 108-9).

Pesnikova duša je sredi življenja vesela kakor vdani otrok, čeprav ve, da je vse, kar je — le slavalok za poslavljaajoče se. »Pod slehernim trenutkom nagibam glavo, od omamne dolžnosti zapiram oči,« pravi on, ki poje hvalo vedno novi resnici, zakaj globina življenja mu šepeta: nič ni izgubljeno. Življenje, to so neprestana dejanja. Vse je gibanje, nemir in počitek, trudnost in blaženost, spreminjanje, nedokončanost, rast, borba, igra, ritem, klicanje, srečanje in urejanje v davni red. »Trajati hočem in biti nerazdružen v temi, trpeti človeško v slastnih bolečinah borivcev.« (Z, 77).

To je strastna, sveta pritrditev življenju, optimizem, ki je pravo nasprotje dekadentnemu cinizmu in pesimizmu. Če je bil impresionist »pijan obupa, bolesi«, predajajoč se utrujeno resignaciji, je Kocbek nasprotno »pijan od spreminjanja«, poln človeške neutrudnosti in močne dejavnosti. Njemu je življenje viharina ekstaza, daritev, ljubezen, vdanost in pogumna žrtev. Njegova pesem ni sentimentalno-idilična lepota, marveč tragično-svetla skrivnost. Pesnik in človek pri njem ne živita oddvojeno, vsak zase, ampak v harmonični skladnosti.¹

¹ Kakšna etična razlika je n. pr. med impresionistično, pretežno larpurlartistično umetnostjo in našim metafizičnim realizmom, se vidi zelo dobro, če primerjamo Kocbekovo pesem »Glejte nelepo ženo« (Z, 67) in »Minuto« C. Maublaira. (A. Debeljak: Moderna francoska lirika, str. 85). Medtem ko pri M. pravi hčerka na očetove besede, naj gre odpirat, češ mogoče je človek umrl pred durmi: »Da je bil lep, bila bi zaznala: / grud mi ni vztrepetala« — se pa K. izpoveduje, potem ko nikdo ni odzdravil »nelepi ženi«: »Ko je izginila / za potokom, smo obstali kakor ujeti, / stisnilo nam je srce in otežilo korak. — Čudno bomo umirali, dragocenost smo izgubili.«

Njegove pesmi so izpovedi in razodetje najbolj osebno-središčnega življenja. Posebno značilna je za Kocbeka prekipevajoča mladost ter elementarna sproščenost. Kocbek je izredno življenjski, neposreden in notranje razgiban. Njegove pesmi so kakor slikovita podoba živega slapa, ki šumi in se pretaka v njem. Mladostno širok je, čustveno-razkošen in veselo-zanosen. Ni individualističen, marveč tovariški. Ne gre mu za trenutno podobo sveta, marveč za bistvenost življenja; v vsem išče skladnosti in ravnotežje ter poudarja nasproti posameznostim celoto, a nasproti razpoloženju ritem življenja.

Tudi ko se udeležuje življenja v naravi, ne beži pred samim seboj, kar je značilno na primer za romantike, temveč v soglasju predmetov odkriva globoko stvarstveno zakonitost, red in usodnost. Priroda zanj ni mrtva, predmeti (n. pr. topoli, sadovi) in živali so mu bitja, nekje celo pravi, da vedo telesa več od njega. Prav v tem živem, lahko bi rekli mističnem odnosu do prirode vidim vzrok, da njegove podobe iz narave niso niti opis kakor pri naturalistu, niti vtis kakor pri impresionistu, ampak doživetje sinteze, v kateri izginjajo meje med človekom in pokrajino ter predmeti v njej. Kocbek vobče ne podaja narave kot opazovavec, temveč kot soudeleženec v njeni skrivnostni igri. Njegova podoba pokrajine ni pejzaž, marveč nam predvsem posreduje ritem življenja. Vsi predmeti, bitja in kretnje se razodevajo tukaj v svoji snovni in duhovni bitnosti, niso tedaj niti zgolj zunanji pojavi, niti zgolj simboli, temveč vidimo vse stvari v njihovih imanentnih podobah, v njihovi metafizični resničnosti.

Že prej sem omenil, da imenuje Kocbek predmete in živali bitja, jih torej poduhovlja oziroma pooseblja, in ta bitja so z njim vred zamaknjena, trpeča in radostna. »Med predmeti hočem bivati, jih spremljati in z njimi iti v raj,« pravi pesnik podobno kakor Francis Jammes. V tem je odločno čutiti duha Frančiška Asiškega, ki se razen v tem nežnem, ljubezenskem razmerju do vsega stvarstva razodeva n. pr. tudi iz pesnikovega zamikanja v detinstvo¹ ali pa iz njegove velike bolečine, skrbi in ljubezni za vse trpeče: »Še v sanjah vas vidim neutrudne, / kakor otročički ste mi dragi, vsi tečete in / boste nekam prišli, le omamljene, ki leže po / pristaniščih, si bom naložil na / ramena in ponesel na toplo.« Pesem mu je »srčni dar«, ki ga razdaja tovarišem, bratom in sestram. Poleg življenjske ekstaze, ki poudarja vrednoto sproščenega, svobodnega življenja in je izraz radosti, s katero se veseli pesnik svojega bivanja in svoje človeške usode, vidimo torej v tej poeziji še drug, prav tako bistven in hkrati sodoben poudarek, namreč veliko etično in socialno zavest. Življenje

¹ Z ozirom na spredaj omenjeno zvezo z liriko prvih povojnih let je vsekakor zanimivo primerjati n. pr. naslednjo Kocbekovo kitico: »Na vasi smo se za roké držali, / svetniški sij ljubili, / v pomladnih vodah ladjice zibali, / k večernicam zvonili.« (Z, 8) — s temi-le verzi iz pesmi Antona Vodnika z naslovom »Sv. Frančišek Asiški«: »O sveti Frančišek, / kadar zazvonil večer je v vas, / smo se otroci za našo hišo igrali... Potem smo plesali / pod tihimi zvezdami / vsi čisti, vsi mali...« (Žalostne roke, 36).

je tovarištvo, kjer smo vsi zbrani kakor prijatelji in »utripamo kakor veliko srce«. Tudi v tem se ta poezija ostro loči od amoralnega in solipsističnega impresionizma.

Toda to zanikanje individualističnega človeka in priznanje socialne skupnosti je slednjič le nujna posledica in viden izraz tiste službe višjemu, ki daje tej poeziji najgloblji, religiozni pomen. Iz slovenske zemlje, ki je v njem dobila svojega psalmista (Slovenska pesem), iz njenega duhovno-katoliškega izročila in iz nujnosti lastne osebnosti je izoblikoval Kocbek svoje najresničnejše bistvo: religioznost. To se čuti iz sleherne njegove pesmi, ne toliko iz snovi, kolikor iz duha, ki jih preveva. Bog je Kocbeku zdaj »neizbežni Bog«, zdaj »skriti lovec«, a mi smo njegovi jetniki. Vendarle pa je njegova religioznost na splošno harmonična in optimistična ter krščansko vedra. Pesnikov Bog ni »mysterium tremendum«, strašni Bog, marveč Oče in Stvarnik. »Za njim hitim,« pravi v svoji Veliki hvalnici, »kakor kozlič za pastirjem, kakor senca za telesom, kakor draga za ljubim in sem tiho ob njem kakor premajhna roža pod solncem.«

Le iz tega transcendentnega vidika je, pravtako kakor njegova vesela pritrditev življenju, razumljivo tudi njegovo izmirjeno razmerje do smrti, ki jo imenuje zdaj prijateljico, zdaj sestro, nato zopet sladko smrt. Prav tako pa prehaja v to mistično skrivnost in se združuje s sakralnimi viri njegovo doživljanje erotike. Gola fiziologija ljubezni, v kateri se je izčrpaval naturalizem in v bistvu tudi impresionizem, se v tej novi poeziji umika metafiziki ljubezni, zaradi česar v njej ni mesta spolnosti brez erosa. Dasi je Kocbekovo erotično doživetje popolnoma realno in ne izključuje telesa, ki ni več »ječa«, ampak »brat« njegove duše, prehaja preko očarljive slutnje — »rože in žene so od nekdaj sestre« — do še globljega spoznanja o ljubezni kot veliki kozmični skrivnosti in slovesnem obredu. »Naenkrat se nam je jasno zasvetila človeška / svetost, moramo se pokoriti.«

Tako vidimo, da je za vsebinski svet Kocbekove poezije pomembno zlasti troje: stvarnost, življenjska širina in bogastvo motivov, elementarnost doživljanja ter etično-duhovni poudarek.

III

Samo po sebi je umevno, da se more tako izrazito nova vsebina in svojsko doživljanje izraziti le na nov način in v edinstvenem slogu. In reči moremo, da je Kocbekova poezija ravno po oblikovni strani posebno zanimiva. Tako je na primer zanj že na zunaj značilna odtujenost vsaki stalni in tradicionalni pesniški obliki. A tudi sicer sta Kocbekov umetniški izraz in slog daleč od estetske obrabljenosti in povprečnosti. Njegova močna stvariteljskost se je pokazala prav v tem, da je našel svojim doživetjem ustrezajočo vnanjo podobo.

A dasi je Kocbek oblikovno popolnoma samonikel in izrazit tvorec novih pesniških sredstev, je njegova poezija vendarle organsko na-

daljevanje našega dosedanjega lirskega izraza, tako ljudske pesmi (prim. Z, str. 9, 19, 73) ter moderne lirike Otona Župančiča, Antona Vodnika in Stanka Majcna. Najrahljejša je sicer zveza Kocbekove poezije z Župančičevo pesmijo; le tu pa tam še čutimo podobnost z njegovo podobo, kretnjo, nastrojem in ritmiko (prim. Z, str. 7, a še bolj: 14 in 34). Mnogo več sorodnih oblikovnih elementov pa kaže Kocbek s poezijo Antona Vodnika, ki mu je tudi duhovno mnogo bližji. Že prej smo videli iz opombe na str. 73, kako zelo sta si včasih oba pesnika podobna. Isto čutimo na primer tudi iz pesmi »Čistost večera srebrno zahaja« (Z, str. 13). Razen tega pa dokazujejo to zvezo podobe in izrazi kot davni ljudje, sestra smrt, lepe kraljeve hčere, možje so čudno lepi tujci, roka naslonjena na večer, stopi tiho v hišo / in v pobožno luč, žalostna sestra. Seveda vse to ne more ovreči naše trditve o Kocbekovi samoniklosti, posebno ker so vzete primere večinoma iz zgodnjih pesmi. Take dokumente sorodnih pesniških duhov bi mogli navesti na primer tudi, če bi primerjali pesmi Otona Župančiča s poezijo Richarda Dehmela, Emila Verhaerena, Dragotina Ketteja in drugih njegovih sodobnikov. Nasprotno pa Stanko Majcen ni podoben Kocbeku toliko po izrazu kolikor po tem, da je že pred njim iskal v »zemeljskih« motivih višje duhovne resničnosti. (Prim. njegov cikel »Zemlja« — torej z enakim naslovom! — v DS 1923). Prav tako pa spominja Kocbek tudi na razne evropske pesnike duhovne smeri, na Březino, a zlasti na Claudela (Velike pesmi), in zelo pogosto tudi na sveto pismo.

Kontinuiteta s povojno liriko, ki smo jo ugotovili spredaj na osnovi vsebinskega in idejnega pregleda, je tedaj vidna tudi iz stila Kocbekove poezije. Vendarle pa se iz njegovih pesmi jasno čuti tudi velika razlika z njo. Simbolični izraz je, kot smo videli, tu še vedno ostal, prav tako vizija, a ta duhovni prostor se je sedaj spojil z resničnim prostorom v naravi. Toda čeprav ima Kocbek nenavadno živ čut za življenjsko plastiko, vendar ni realistični opazovavec, podoben in analitsko-točen risar resničnosti. Pri njem je le na videz mnogo drobnih posameznosti, katere ureja pesnik v blesteč mozaik življenjske polnosti in pestrosti. Vendarle pa vse te posameznosti družijo v podobo celotnosti, kjer šele zadobe svoj smisel, bolj intuitivno in asociativno, nego zavestno, tako da vzporeja podobe včasih naravnost v fantastičnih kompleksih in presenetljivem redu, na primer: solnce, mrak, pes, Jezus, jabolka, grob (»Solnce zahaja«, Z 9). Resničnost življenja prehaja v vizijo duhovnega sveta in obratno. Prav to skrivnostno prelivanje zemeljskega in mističnega daje Kocbekovi poeziji posebno veličastno podobo. Gradnja njegovih pesmi je popolnoma alogična, pokorna edinole ritmu prekipevajočega doživetja, ki si sproti ustvarja primerno obliko, s tem pa tudi vedno nove, nepredvidene možnosti. Podoba podi podobo, misel prehiteva misel, stavki, v katerih prevladujeta glagol in samostalniki, se vrste v asindetičnem redu (brezzvezje) drug za drugim. Te pesmi izvirajo

iz neposredno-osebnostnega doživetja in so le včasih »realistične« v običajnem pomenu besede (najčistejši primer, spominjajoč skoraj na Levstikov realizem, imamo v pesmi »Iz temne loze pod vasjo«, Z, str. 28), večinoma pa so ekstaza, v kateri se združuje pesnikov duh z veseljstvom. Prav zato so polne nove, razkošne, osvajajoče lepote.

Poglavitno in najmočnejše Kocbekovo izrazno sredstvo sta metafora in ritem. Njegova jezikovna podoba niha stilno med konkretnim smislom besede in simbolom, obsegajoč obenem vse vmesne variante. Tako nahajamo v bogatem pesnikovem slovarju popolnoma realistične besede kakor junec, konkretizirane abstraktne pojme kakor sad miru ali temno čakanje ter obratno: poduhovljene konkretne podobe kot vrč z razprtimi očmi ali topoli (sadovi) so bitja, in slednjič čiste simbole, na primer ogenj ljubezni. Tako torej vidimo, da se »metafizični realizem« kaže dosledno tudi iz stilnih elementov te poezije. Podobe, ki nastajajo na ta način kot tvorbe pristno umetniške jezikovne domišljije, so nenavadno slikovite in baročno bujne, včasih kar preveč nabrekle in bohotne. Ne da se namreč tajiti, da pesnik na tej poti lahko zaide v maniro in retoričnost. Najbrž je to čutil tudi pesnik sam na primer v »Popotni pesmi« (DS 1931, str. 106), ki je ni sprejel v zbirko.

Morda še značilnejši nego metafora, vsekakor pa tudi v moderni liriki nenavadnejši, je ritem Kocbekove poezije. Ta ritem je dejansko neposreden izraz življenjske polarnosti: gibanja in miru. A če govorimo v jeziku stilistike, je osnova Kocbekovega pesniškega ritma večinoma svobodna zaporednost trohejskega in daktilskega ritma z mnogimi tako imenovanimi odmori. Ta živi ritem, ki vsekakor prevladuje, čeprav ni dosleden v smislu metričnih pravil, ustreza tudi pesnikovemu življenjskemu zanosu in optimizmu, in nas tu in tam spominja na stare zbarske recitative in antično klasično poezijo vobče. To ni nič čudnega, saj vemo, da se je moderni tako imenovani svobodni verz razvil na osnovi antičnih pesniških vzorcev. In Kocbekova pesniška vrstica je prav za prav primer skrajno svobodnega verza, tako da tipografska oblika njegovih pesmi niti ni trdno določena in stalna ter se more spreminjati. To je čutil pesnik tudi sam in je nekatere »verze« dal tiskati prvič drugače nego pozneje v zbirki. (Prim. Krog 58 in Z 28; Krog 59 in Z 30; DS 1934, 154 in Z 57 in drugod). Kocbekovi verzi so večkrat samo navidezni in bi jih mogli tiskati kot prozo, kar v književnosti nikakor ni novost. Seveda moramo razumeti izraz »proza« tukaj spet samo v tipografskem, ne pa stilističnem pomenu besede, kajti te pesmi še daleč niso proza, marveč le ritmiran govor.

Vendar ta ritem ni toliko muzikaličen, kolikor nas spominja na kretnjo igre in ritmiko plesa. Melodioznost je tu skorajda izginila. Ta lirika se torej odmika od romantične, tako zelo muzikalične in neredko artistske poezije. Tudi rime so vsebolj redke. Zato pa je poudarjena plastična podoba, najsi bo konkretna ali simbolna, in nas spominja, kot rečeno, igre in plesa, teh najprvotnejših oblik — obredne

ekstaze. Ne samo da Kocbek zelo pogosto, morebiti največkrat, rabi besedo »igra«, ampak so tudi nekatere pesmi zamišljene kot »igre«. (N. pr.: »Nocoj izteza drevje svoje veje«, Z, 17 ter »Iz starih knjig me pesem upijanja,« Z, 50.) In če primerja Kocbek gibanje življenja liturgiji in pravi v Velikih pesmih nekje, da je »kakor lep dijakon na oltarni preprogi« in zopet drugje: »Telesa pregiblremo določno in obredno kakor duhovniki med petjem« — je dal s tem več kakor samo dve lepi pesniški primeri: izrazil je neko osnovno, bistveno potezo svoje lirike. V njej se namreč vsa estetika veže s tragično-svetlim življenjskim središčem in prehaja v duhovno službo, v mistično obrednost, v življenjsko-religiozno zamaknjenost, ki objema vso brezbrežnost od rojstva do smrti, vse stopnje od bolečine, skrušenosti, vdanosti do radosti, povzdignjenosti, himničnih molitev in do zavesti služabništva, otroštva in svečeništva božjega.

Ta poezija se zopet vrača tja, kjer se vse estetsko leporečje podreja globljemu smislu in namenu umetnosti, katarzi, duhovnemu očiščenju in posvečenju. Nasprotno pa je Kocbekova pesem tudi onstran vsakršne koristnosti in racionalistične »idejnosti« ter noče služiti nikomur, razen Duhu in Besedi.

ANTON BREZNIK

JEZIK NAŠIH PRIPOVEDNIKOV

5. Kersnik

Kersnik je bil v svojih začetnih spisih (podlistki v Slov. Narodu po l. 1873, povest Na Žerinjah, 1876) odvisen od Jurčičevega časnikarskega in pripovednega jezika. Kot realist pa je kmalu spoznal, da s takim jezikom ne more slikati življenja, kakor ga je sam opazoval, in se je že z l. 1878 začel odmikati Jurčiču in se bližati živemu jeziku ljudstva in izobražencev. Napredek se čuti v vsaki novi povesti. V zadnjih povestih (Testament, Jara gospoda, Očetov greh) je jezik že tako svež, da se je bližal oni stopnji, na kateri je pripovedni jezik našel Iv. Cankar, ki ga je potem še bolj pritegnil k ljudstvu.

Nerazumljivo pa nam je, da je Kersnik v ta živi, ljudski jezik vnašal vedno več praznih, prisiljenih časnikarskih besed iz Slov. Naroda. Reformo, ki jo je zvršil s poglobitvijo ljudskega jezika, bi bil moral izvesti tudi z opustitvijo neživega časnikarskega jezika. Opustiti bi bil moral vso afektacijo, ki jo je pisal Železnikar po Slov. Narodu in tedanji znanstveniki ter romantični leposlovci po Ljublj. Zvonu. Zdi se nam čudno, da tega ni storil. Razložiti pa si moremo to čudno nasprotje s tem, da Kersnik ni živel samo za umetnost, ampak je deloval vse življenje tudi kot politik in časnikar,

ki je s podlistki, članki in poročili zalagal Slov. Narod in se s tem tako vživel v časnikarski jezik, da se mu ni mogel odtegniti. Pisavo Slov. Naroda je imel za nekaj stalnega, nespremenljivega in si ni mogel misliti, da bo že čez nekaj let prišel velik pisatelj (Cankar), ki bo zavrgel vso časnikarsko afektacijo v pripovednem jeziku.

Sodelovanje pri Slov. Narodu je vzrok, da je vrival časnikarski jezik tudi v jezik kmetских povesti in je z njim ne le opisoval kmet-sko življenje, ampak polagal kmetom celo na jezik izraze, prepisane iz Slov. Naroda.

Do časnikarskega jezika je imel tolikšno nagnjenje, da ni sprejemal samo tega, kar se je v Slov. Narodu že dalj časa pisalo, ampak tudi stvari, ki so se komaj parkrat zapisale. Iz Slov. Naroda je pobiral izraze, preden so mogli preiti v govor izobražencev in postati splošna last meščanske družbe. Komaj je Železnikar vpeljal kako novo besedo (n. pr. pojav, predbacivati, 1882; vetrenjak 1883), jo je že uporabil, ne da bi bil čakal, da preide prej v resnični govor meščanske družbe. Sprejemal je izraze, ne da bi bil premišljal, ali so živi ali ne, ali se govore v krogu tistih ljudi, ki jih je opisoval in jim polagal take izraze na jezik. Tako v jeziku ni vedno ravnal kot realist, ampak je realista prehitel časnikar, ki mu je več za nov izraz kot za stvar samo. Jezik, ki ga Kersnik piše, torej ni povsem jezik tedanje meščanske družbe; mnogo tega se ni nikjer govorilo, ampak se je samo pisalo po predalih Slov. Naroda. Po večini pa je seveda to jezik, kakor se je izoblikoval v tedanji meščanski družbi. Ta jezik se loči od kmet-skega jezika v tem, da je izrazito kmet-ski tropus (metaforični in metonimični izrazi) nadomeščen s tropom, ki je vzet iz meščanskega življenja, in pomnožen z izrazi knjižnega jezika ter z nekaterimi, večinoma mednarodnimi tujkami, ki so meščanom znane. Doslej še ni noben pisatelj zadel občevalnega jezika meščanske družbe, ustvaril ga je šele Kersnik.

Smisel za realen jezik je Kersnik izpričal tudi s tem, da razen teh dveh virov (živi ljudski in časnikarski jezik) ni poznal nobenega drugega in besed ni pobiral iz besednjakov in si jih tudi sam ni izmišljal.

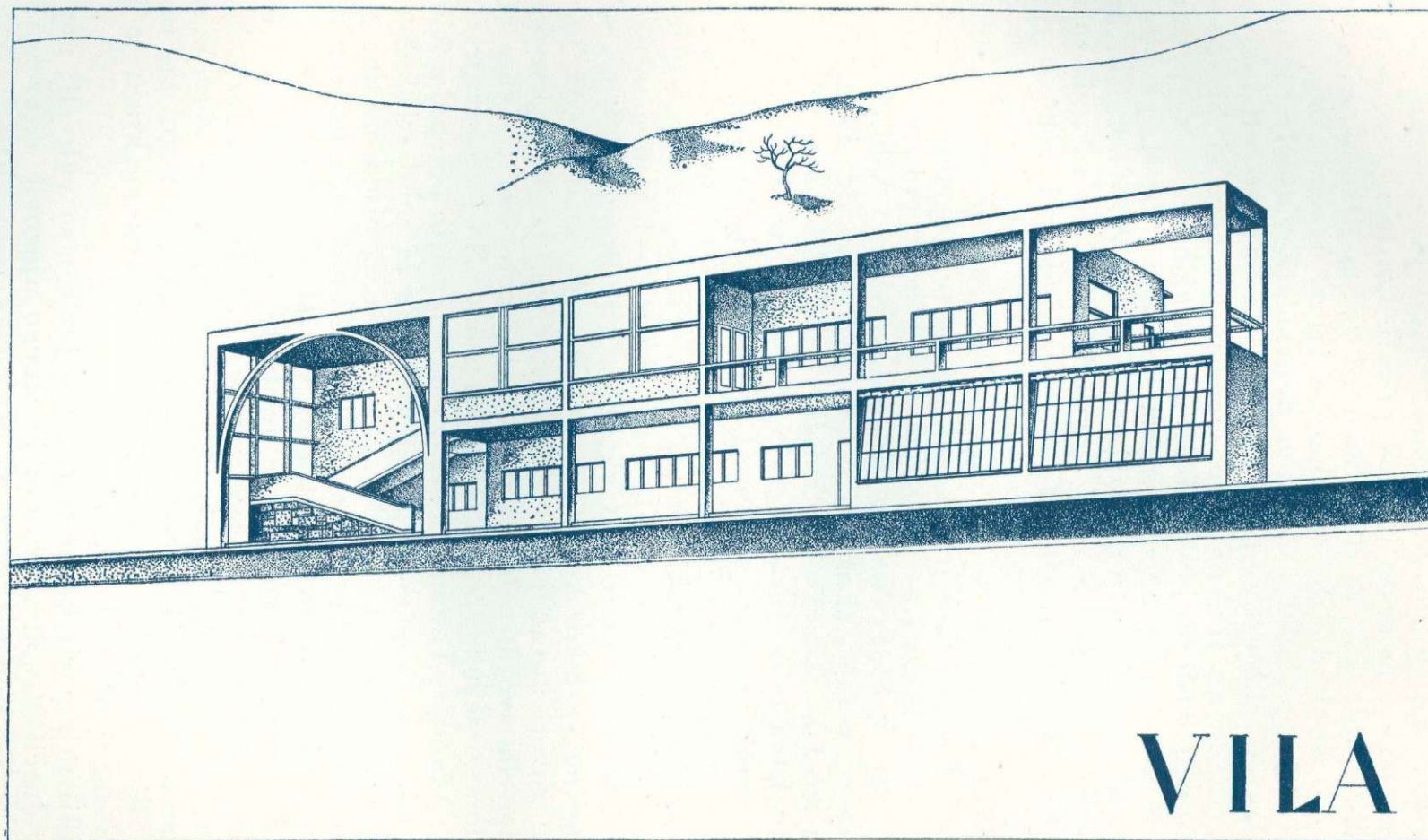
Kersnikova afektacija je popoln odsev Železnikarjeve pisave; sprejemal je celo njegove oblike, n. pr. poznat (poznati Topolščak, Testament LZ 1887, 35; poznata koketnost, Rošlin in Vrjanko, LZ 1889, 67; Železnikar je pisal take trpne deležnike po štajerski govorici), zavzimati, zavzima (zavzima, Cyklamen 746; zavzimala, Rošlin 522, 528; vzhodnoštaj. oblika za obče-knjižno zavzemati). Po Železnikarju je pisal srbohrv. oblike donesti, doiti, za sl. prinesti, priti (donesla je vina, Luterski ljudje LZ 1882, 231; Cyklamen 1883, 417; v slov. ima donesti drug pomen; došel je Velikonja, Rokovnjači 528; Cyklamen 8, 11; Gospod Janez itd.; v slov. ima ta izraz drugačen pomen). Pisal je: znati, znam namesto vedeti, vem (Bog zna, kdaj se bode te vrnili Luterski ljudje 293; mineval je dan za dnevom, da sam ni znal kedaj

413; jaz nisem znala 477, Cyklamen 14, 15, 154, 210 itd.; izraz je v rabi v vzhodnoštaj. narečjih in v srbohrv.); pisal je svedočiti, hasniti, v istini, idem, pohod namesto izrazov pričati, koristiti, v resnici, grem, pojdem, obisk itd., kar je navadno med tistimi ljudmi, ki jih je v povesti opisoval. Rad rabi časnikarske izraze tistega časa, vzete iz srbohrvaščine, n. pr. obitelj, izvesten, nadvladati, oduševljenje, opasen, osobito, siguren, sličen, predbacivati, motriti, razmotrivati, sestati se, vznietenje, vznositost itd. namesto domačih izrazov, ki bi spadali v realistično pripovedovanje: rodbina ali družina; gotov, premagati, navdušenje, nevaren, posebno, varen, podoben, očitati, gledati, pre-mišljati, sniti se, snidem se; zamaknjenost itd. Vseh takih in enakih izrazov ne bom našteval. K modi je spadalo tisti čas tudi, da so rabili nenavadne konstrukcije, sintaktične zveze itd. Pri tem se je tudi Kersniku primerilo, da je pisal sintaktične zveze, ki jih ne pozna niti srbohrvaščina, po kateri so časnikarji konštrukcije posnemali n. pr. nadejati se o kom (poskus je pokazal, koliko se smemo nadejati o njej, Cyklamen 11), pokazati se mojstrom (želel se je pokazati mojstrom, Cyklamen 84). V Slov. Narodu je bral srbskohrv. obliko toli za slov. toliko v zvezah kakor toli dober, toli daleč itd. Po tem zgledu je naredil izraz kolikor toli (Sodnik je poznal kolikor toli — dobra in slaba svojstva onih, Jara gospoda, 298) — česar srbohrv. ne pozna.

Po dnevnem časopisju rabi tudi zaimek isti, ki ga je pisal celo življenje, n. pr. Razstava je bilo dobro obiskana. Udeležilo se je iste mnogo umetnikov (Luterski ljudje, 551); potnik potrka postiljona na ramó. Isti ustavi konje (r. t. 101). Pa še nekaj je bilo tam in na istem je oko Josipa Megle obviselo (Cyklamen 5, prim. str. 9, 148, 152 itd.).

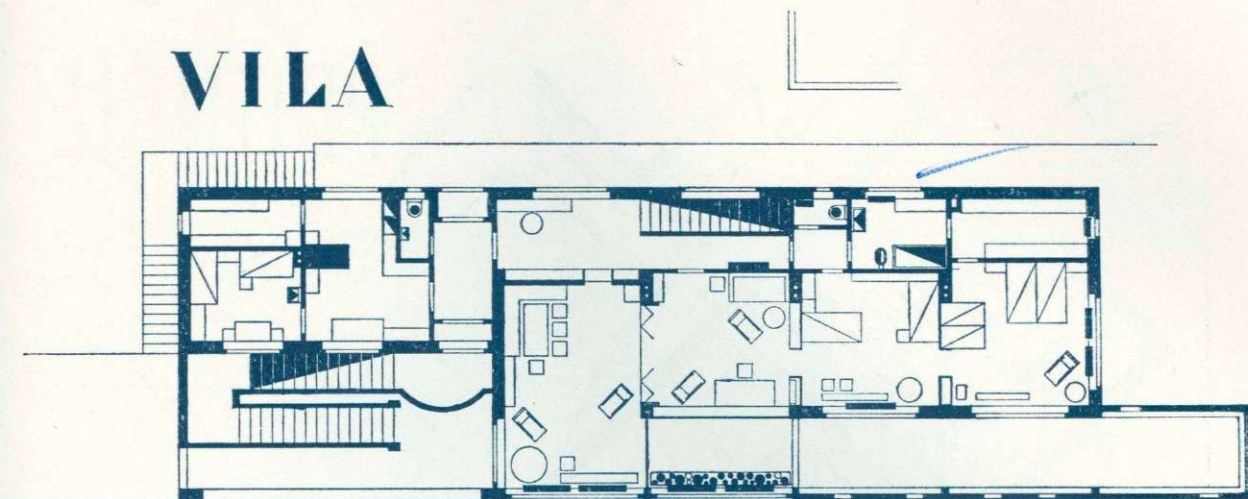
Enodnevnne časnikarske izraze polaga celo kmetom na jezik. V Cyklamnu govori kovač Tileh: »Mislil sem res, da je Bog ve kaj, ko je baba donesla svojih petdeset goldinarjev dote« (417; v slov. se pod izrazom donesti razume nekaj čisto drugega). »No vidiš, brate,« menil je mešetar Klander (Testament 241; za mešetarja in potepuha Klandra, kakor ga imenuje Kersnik, bi bilo smešno, če bi rabil srbskohrvatske zvalnike; to se je bralo le po Slov. Narodu). »Jaz nisem nikdar prosjačila,« deje deklè Kačonki (Očetov greh, 111; kmetice iz Črnega grabna beračijo, tako bi se reklo v realistični povesti). Kmetske povesti kazi včasih tudi abstrakten, znanstveni jezik, ki je navaden med izobraženci (prim. Očetov greh, LZ 1894, str. 171, 172, 174 itd.). Jezik brdskih kmetov je izvrstno zadet, vendar nima dialektičnih posebnosti, kakor jih nahajamo v kmetskih povestih drugih pisateljev, n. pr. pri Jurčiču, Stritarju, Tavčarju itd. Iz narečja svojega domačega kraja je jemal le splošno znani besedni zaklad.

Pisatelji pripovedniki na Kersnikov jezik niso vplivali; pozna se mu edino Jurčičev vpliv. Ohranil je mnogo njegovih izrazov tudi še potem, ko se je oprostil močnega začetnega vpliva (1881). Nekatere njegove izraze je rabil vse življenje, n. pr. počitki nam. počitnice, pristovati, pristujem itd.

Perspektivna risba s pogledom od jugovzhoda. Jasna delitev konstrukcije iz okvirjev v železobetonu

VILA

Vila g. Oblaka Fr. na Rakovniku. Talni načrt stanovanja v visokem pritličju. Na levo gospodinjski del, na desno dnevni in nočni prostori, zadaj kopalnica in zvezni hodnik

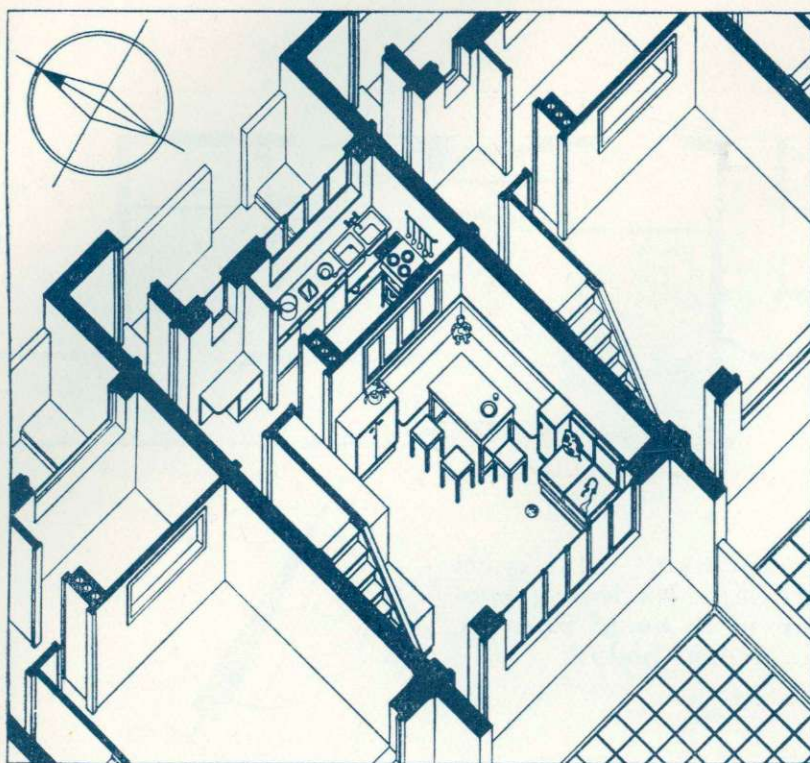

FRANCE TOMAŽIČ

STANOVANJA IN HIŠE

Problem, ki danes zanima vsakogar, predvsem pa arhitekta, je vprašanje stanovanja in stanovanjske hiše. Nezdrave razmere in enostranski gospodarski razvoj sta gradila stanovanja, ki niso merjena po človeku, ampak so računski zaključek kalkulacij za obrestovanje in igra zgodovinskih slogov. V mestih so se gromadile hiše prenatrpane s stanovanji brez solnca in zraka. Merilo za ta način gradnje je bilo število sob brez ozira na uporabljivost in higijeno stanovanja. Pokazale so se neizogibne posledice, da je pravi dom zaostal za javno dostopnimi prostori neurejen, temen, zatohel in zapuščen. Stanovanje je ostalo na nizki stopnji razvoja. Jetika se je razpasla. Arhitektura tega časa je posvečala glavno pažnjo cestnim pročeljem, stopniščem in okrasom.

Medtem so se izvršile v gradnji hiš velike izpremembe. Pojavil se je železobetonski inženjer, ki točno odmerja nosilnost in ki daje skoraj neomejene možnosti oblikovanja prostorov in zgradb. Dalje je gradbena obrt in industrija postavila na trg nova gradbena sredstva, ki nadkriljujejo okorno in težko masivno zidovje. Tudi sicer so se izpremenili skoraj vsi deli zgradbe in se tako izpopolnili, da ne moremo govoriti več o razvoju nekdanjega, temveč o nečem novem.

PRITLIČJE

VEŽA	17 M ²
PREDSOBA	51 M ²
STOPNIŠČE	34 M ²
KUHINJA	66 M ²
DNEVNA SOBA	234 M ²

STAVBIŠČE	200 M ²
ZAČIDANO	48 M ²
STROŠKI	120.000 DIN
OBRESTI	5 %
MESEČNA NAJEMNINA	500 DIN

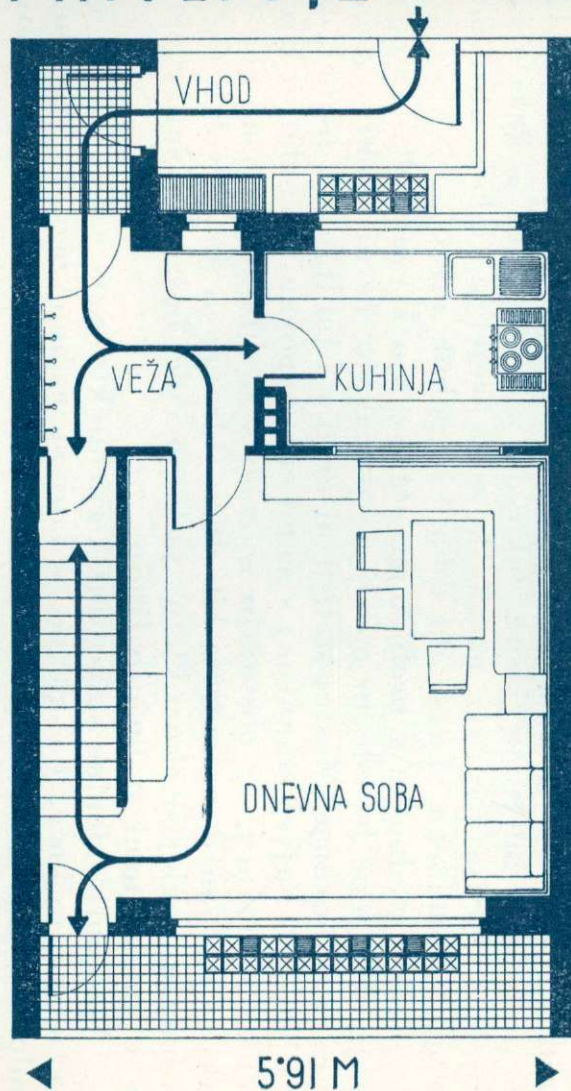
Stanovanjska hiša v vrsti. Pritličje. Pogled v dnevno sobo, kuhinjo in vhod.
Kot v dnevni sobi ob kuhinji, izhod na vrt

Čas, v katerem živimo, in doba, ki se napoveduje, zahtevata novo rešitev stanovanjskega problema. Življenjski pogoji so se bistveno izpremenili in si ni mogoče misliti povratka v stare čase. Svet se preraja in dobiva novo lice. Naša doba je velika in v polnosti življenja lepa. Hitro se vrši preobrat in pljuča marsikoga se še niso privadila novemu ozračju. Nove konstrukcije, nov pogled v svet in nove možnosti prostorninskega oblikovanja so prinesle v zadnjem desetletju prve rešitve tega vprašanja. Zgradba in stanovanje ne smeta biti več odvisna od stilnih oblik preteklih časov. Zgradba mora biti kot celota predmet intenzivnega studija, ne da bi bil kak del siloma podrejen drugemu. Oblike morajo biti čimbolj preproste, da se ohrani pregled celote. Poleg zgradbe je enako važno vprašanje bližnje okolice in celega mesta. Kaj pomaga, napraviti še tako dobro, zdravo in lepo stanovanje v nezdravi okolici ozkih cest in zaprtih tesnih dvorišč.

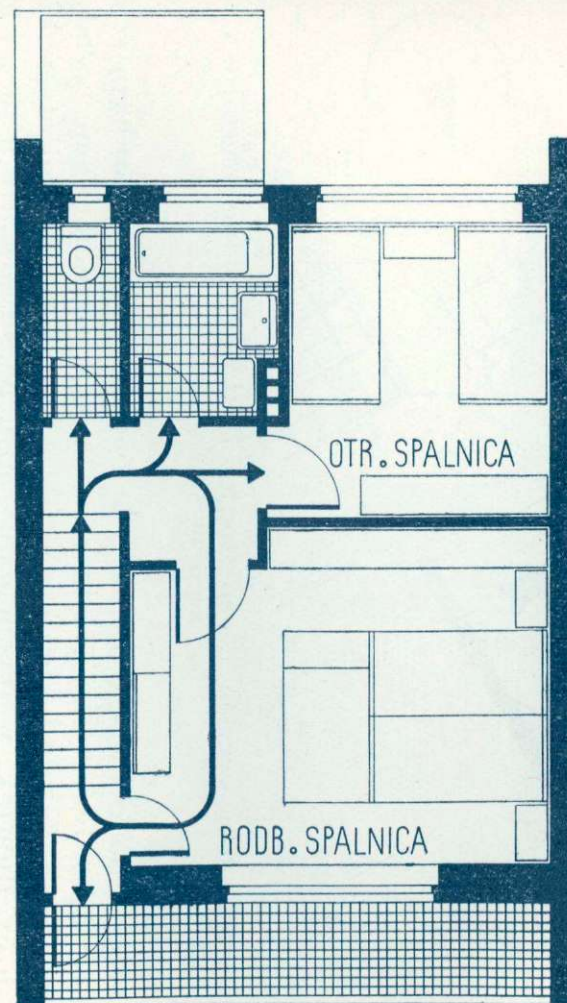
S temi vprašanji se peča danes arhitektura in zaznamovati moremo že velike uspehe predvsem v zapadnih in severnih državah.

Tudi pri nas se je že začelo delo na tem polju. Med drugim je bila leta 1933. v glavnem dograjena nova stanovanjska vila g. Oblaka Fr. na Rakovniku (glej sliko 1, str. 80). Stoji na južnem pobočju Golovca in je odprta z vso širino glavnega pročelja proti jugu in zahodu s pogledom čez Barje do Krma. Projektirana

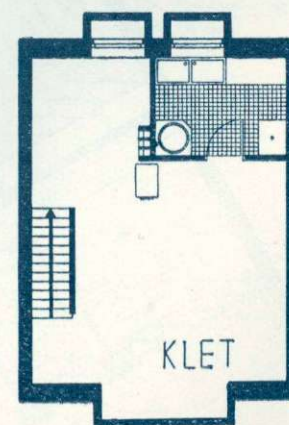
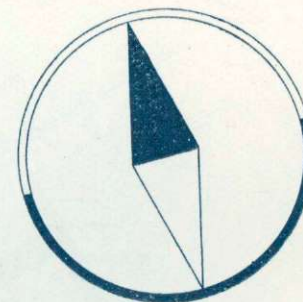
PRITLIČJE

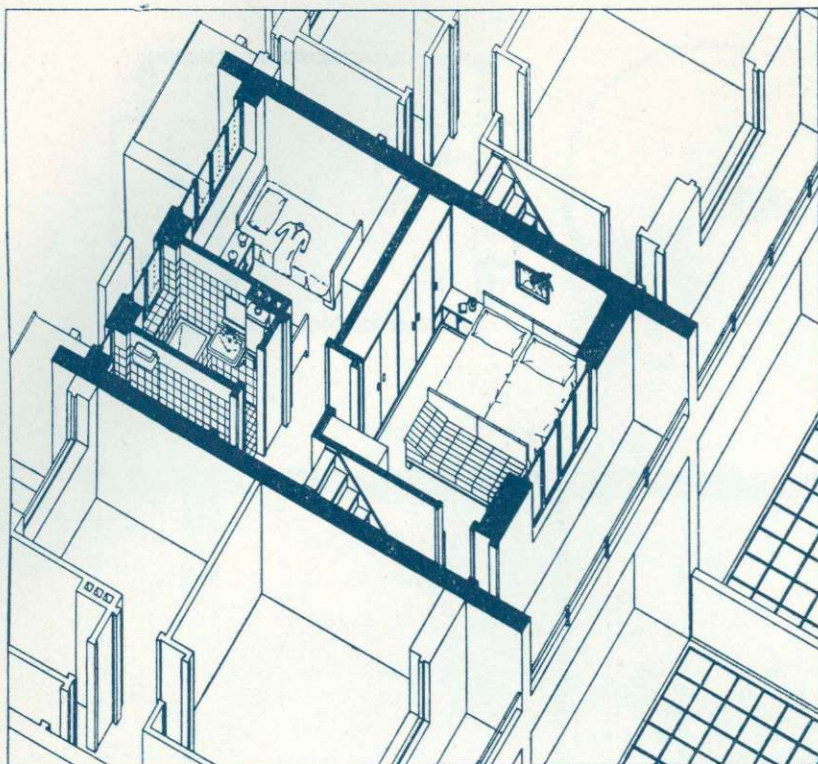
NADSTROPJE

48m²

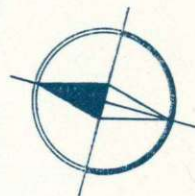

Stanov. hiša v vrsti. Tlorisa. Dnevni prostori v pritličju in spalnice v I. nadstropju. Puščice kažejo pota po hiši

PRVO NADSTROPJE

STOPNIŠČE	3.3 M ²
PREDSOBA	3.0 M ²
STRANIŠČE	1.8 M ²
KOPALNICA	3.4 M ²
OTR. SPALNICA	9.7 M ²
ROD. SPALNICA	16.7 M ²

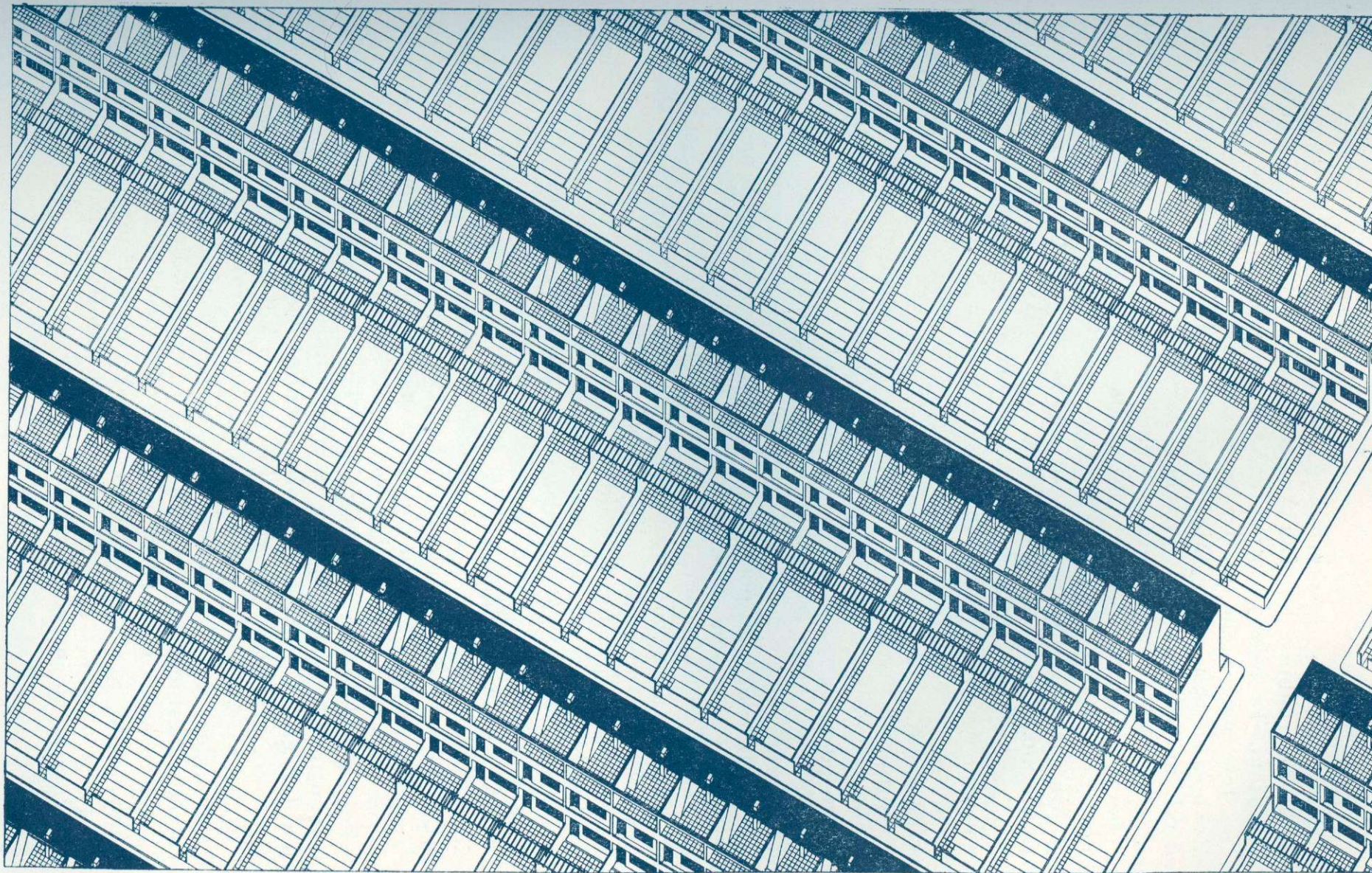

Stanovanjska hiša v vrsti. I. nadstropje. Pogled v spalne prostore, v kopalnico in stranišče

je v zvezi z bodočim vrtom tako, da tvorita celoto, ki prehaja iz enega v drugo brez ostre meje. Glavne stopnice so nameščene v odprtem prostoru glavnega dohoda. V pritličju bodo razporejeni stranski prostori in cvetličnjak, v prvem nadstropju pa stanovanje hišnega gospodarja, velikega prijatelja narave in rož, kateremu je vrt in hiša eno. Stene so odprte, okna so velika, prostori prehajajo eden v drugega, vse je do največje mere zračno in svetlo. Hiša ni več zaprt zaboj, temveč predstavlja del urejene narave kot bivališče človeka. Zunanje oblike so preproste, lahke in jasne, tako da ni več sledu o kaki teži in mračnosti. Hiša napravi na obiskovalca vesel in lahek utis, da se začuti svobodnega. Tu se da dihati iz polnih pljuč.

Skoraj vedno je s problemom stanovanja zvezano denarno vprašanje. Vse lepe besede in načrti ne pomagajo, če ni denarja za novo zdravo stanovanje. Mestni statistični urad v Ljubljani je dognal, da je v Ljubljani največ stanovanj s samo eno stanovanjsko sobo in izredno veliko stanovanj, ki obstojajo iz sobe s štedilnikom. Jasno je, da v takih stanovanjih ne moreta biti doma zdravje in dobra volja. Če greš po mestu, poglej še skozi kletne jaške in videl boš, v kakšnih globinah in v kakšni temi stanujejo ljudje.

Vprašanje idealne stanovanjske arhitekture pa naleti pri izpeljavi na tolike težkoče, da ga po sedanjem načinu zazidave ni mogoče zadovoljivo rešiti. V ta namen sem izdelal projekt malih stanovanj

Aksonometrični pogled iz zraka na skupino hiš v vrstah. Vendar zopet enkrat red in mir med hišami

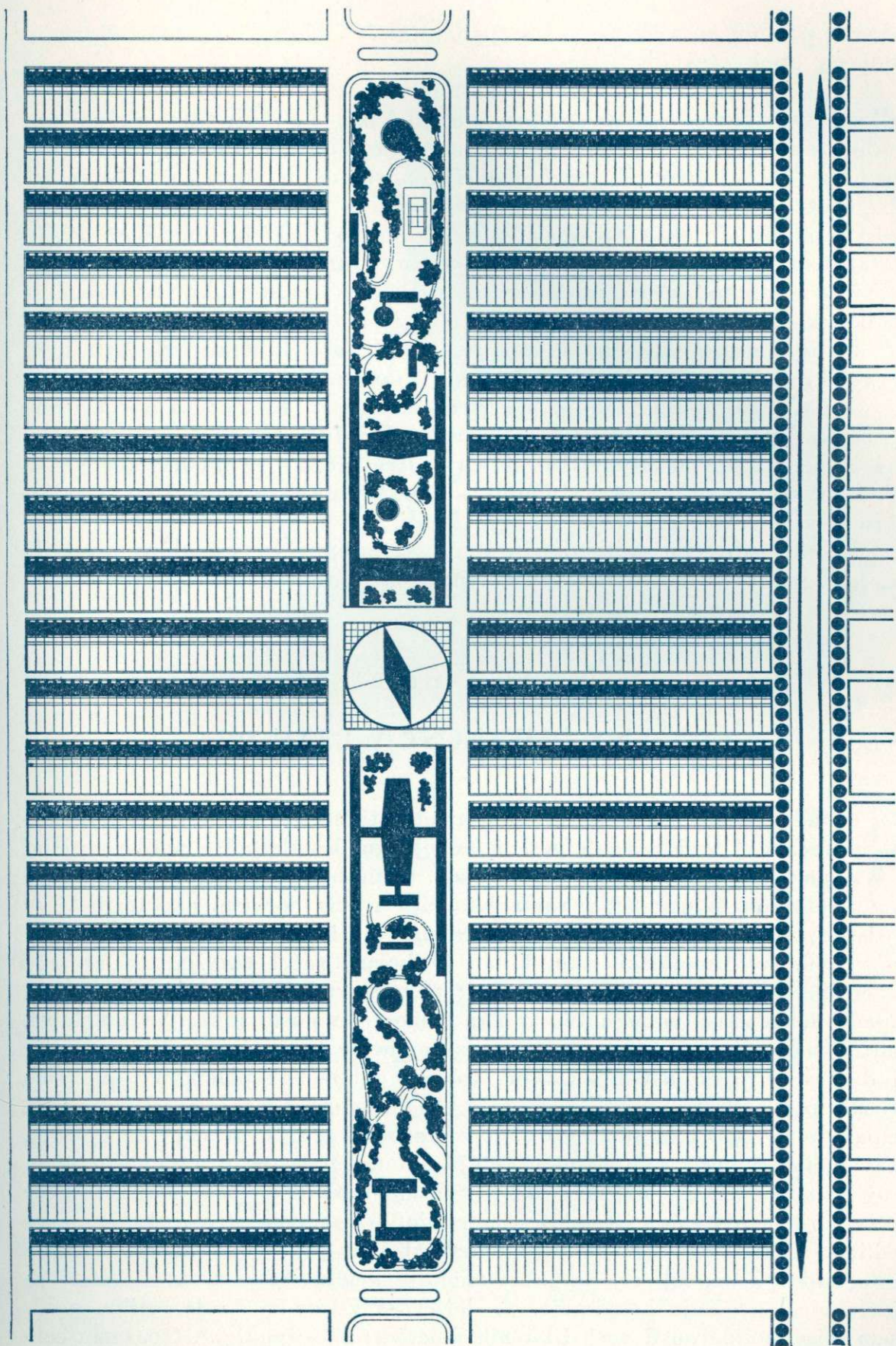
z nizko najemnino in z vrtom na podlagi izkušenj, ki sem si jih pridobil pri rodbinskih hišah Vzajemne zavarovalnice za Stadionom v Ljubljani. Te hiše je zgradila Vzajemna zavarovalnica leta 1931. ter so bile namenjene predvsem uradnikom zavoda. Novi projekt predvideva manjša stanovanja, katera bi se dala zgraditi z majhnimi sredstvi in na majhnem prostoru (glej str. 85). Vsaka hiša ima zazidano ploskev 48 m², cela parcela pa meri 200 m². Hiše so razvrščene v vrstah ena poleg druge. Glavni prostori so obrnjeni na južno stran proti lastnemu vrtu. Orijentacija na jug je pri našem podnebjju nujno potrebna, saj je od začetka septembra do konca maja hladno. Vročini 14 dni poletja se je lahko izogniti, solnce priklicati na severno stran se pa ne da. Zato naj bodo vse hiše in stanovanja deležne v enaki meri te ugodnosti. Ni prav, da bi kaka dekorativna regulacija in zakon zahtevala stanovanja in sobe na severni strani.

V projektu je v vsaki hiši eno samo stanovanje (glej str. 82, 83, 84) z vrtom, katerega more obdelati gospodinja sama. V pritličju leži na južni strani največja soba — dnevna soba z neposrednim izhodom na dvorišče in vrt s trato in zelenjavnimi gredami. Kuhinja leži na severni strani in je ločena od dnevnice, kar je nujno potrebno zaradi obile vlage in pogostih nesreč otrok. Za nadzor nad otroki, ki se igrajo v dnevni sobi, je v steni med kuhinjo in dnevno sobo široko okno, ki služi obenem za podajanje jedi na jedilno mizo v kotu. Vhod je s severne strani preko malega vrtiča, vratnega zavetja in veže. Iz dnevnice vodijo stopnice v prvo nadstropje, kjer so nameščeni spalni prostori, kopalnica in od nje ločeno stranišče. Terasa je namenjena sušenju perila v deževnem vremenu, v solncu pa solničnim kopelim. Stanovanje predstavlja zaokroženo celoto zase v nasprotju s celicami po načinu hotelskih sob.

Vsaka hiša zase je člen v dolgi vrsti hiš (glej sliko 2, 3). Tak način zazidave daje možnost, da se znižajo gradbeni stroški do največje mere. Hiša je hiši popolnoma enaka, kakor so si tudi človeške potrebe zelo podobne. Sosedje so ločeni med seboj v ravni črti z mejnim zidom, ki presega na dvorišču višino glave odraslega človeka.

Zunanje oblike so prikrojene potrebam stanovanja in našim vremenskim prilikam, so preproste in čiste v liniji, rahljajo gmoto celega bloka ter ga vežejo z neposredno okolico. Kljub temu, da so vse hiše enake, učinkuje cela vrsta hiš vseeno kot arhitektonska celota.

Mnogo vrst hiš tvori naselbino, kakor je razvidno iz priloženih načrtov (glej str. 87). Uvrstil sem hiše v okviru zamišljene nove regulacije mestnega dela ob Dunajski cesti tako, da tvori vsa naselbina celoto zase in bi štela približno 5000 prebivalcev. Med dvema skupinama hiš v vrstah, ki teko pravokotno k Dunajski cesti, teče širok pas z nasadi, igrišči, trgi, javnimi poslopji in osnovnimi šolami, ki spadajo k taki naselbini. Prometne ceste ne vodijo skozi naselbino.

Regulacijski zamisek naselbine. Dve skupini hiš v vrstah in širok zelen pas med njima z igrišči in javnimi poslopji

Glavni promet se vrši po veliki prometni žili Dunajske ceste z drevo-redi na obeh straneh.

Težko si je misliti, da bi bilo mogoče izvesti tak projekt, dokler odloča vsak gradbeni gospodar, kakšna naj bo hiša in kakšna naj bodo stanovanja v njegovi hiši. Dovolj zgledov imamo doma, iz katerih se lahko prepričamo o neurejenosti celih okrajev (Bežigrad, Mirje etc.), kjer najdemo vse mogoče oblike in stanovanja po načinu velikih stanovanjskih kasarn. Te hiše, ki so si nadele lepo ime »vila«, so v resnici mala podjetja z najemnimi stanovanji. Vrt je v večini primerov gospodarjev in hiša je strankam prav tako tuja kakor velike kasarne v mestu.

Druga vrsta zgradb, ki so jih zidali v Ljubljani zadnja leta, so velike hiše, palače in arhitektonski monumenti izrednih mer (nebotičnik). Če pomislimo samo na grmado hiš v bloku, ki ga tvorijo zgradbe Dunav, Viktorija, Ljubljanska kreditna banka in Pokojninski zavod, kjer so dvorišča skoraj iztrebljena, je jasno, da še ni prodrla vest o zdravem, solnčnem stanovanju do onih, ki danes odločajo o stanovanjski usodi mnogih ljudi.

Koliko zdravih, solnčnih in lepih stanovanj bi se lahko zgradilo za ta denar v veselje in zadovoljnost najemnikov.

FRANCE STELE

LIKOVNA UMETNOST V LETU 1934

Stiska v položaju naše likovne umetnosti se je zadnje leto občutno povečala. Veseli razmah prvega povojnega desetletja se umika zatišju; slana je poparila zeleno brstje upov. O problematiki, ki je gibala duše umetnikov in občinstva, ustvarjala med njima borbene napetosti, ki so koristile obem stranem, in dvigala samozavest borbenih narav, kmalu ne bo več sledu. Umetniški stan, ki se je komaj začel razvijati iz svojega bohemskega izvora v smotrno organiziranega sotrudnika družabnega ustroja, zapada siromaštvu in izgublja komaj priborjene postojanke. Ne umetnost, ampak krušno vprašanje, borba za najskromnejše življenje se sili v ospredje in duši veselje do ustvarjanja in svobodo duhovnega poleta. Že lani smo skušali resno pogledati v oči ti krizi, ki ni mogoče kaka naša posebnost, ampak je evropska in samo en člen v mnogoobrazni krizi sodobne kulture. Prav podobne misli smo v teku zadnjega leta čitali pri drugih narodih in prav v smislu našega lanskega sklepa, da umetnost potrebuje nove uvrstitve v življenje in da mu to uvrstitev more dati samo tista stroka, ki je danes vodilna, namreč arhitektura, išče umetnost tudi pri večjih narodih izhoda iz te hude stiske. Zdi se, da je avtonomije umetnostnih strok, v kateri se videle ideal prejšnje generacije, za delj časa konec in da je rešilna predvsem misel solidarnosti vseh likovnih umetnostnih stremljenj. Opazamo celo

težnje, da bi se ta solidarnost razvila do nič manj in nič več kakor do delavniško organiziranega ustvarjanja, kakor ga je poznal srednji vek. Umetnost bi se tako zopet vrnila k trdni rokodelski podlagi, zopet bi se premostil prepad, ki loči umetnost in obrt, ustvarjanje bi zopet zajelo ves široki tok človeške delavnosti, s tem pa bi padle tudi zapreke, ki ovirajo sodelovanje vseh umetnostnih strok za edini pravi cilj — umetnost, ki je ena. Zato ne smemo ustvarjati razlike med porabno in »visoko« umetnostjo, med umetno obrtjo in »umetnostjo«, med slikarstvom, kiparstvom in arhitekturo, ampak poznati in priznati samo eno: *ustvaritev*, ki duhovno ali gmotno služi človeškemu življenju in njega napredku. V našem sosodstvu skuša uresničiti misel kolektivnega dela pod enotnim vodstvom, torej misel srednjeveške delavnice, med koroškimi Slovenci udomačeni moravski Nemec Anton Kolig. Preporod cerkvene umetnosti se vedno bolj oprijemlje umetno obrtnih načel, kakor sta jih že pred vojno propagirala nemški Werkbund in avstrijska Wiener Werkstätte. Lanska mednarodna razstava cerkvene umetnosti v Rimu je jasno pokazala, da je obnovo mogoče pričakovati samo z naslonom na solidno rokodelsko izdelovanje, in je umetna obrt vseh vrst po svoji kakovosti daleč nadkriljevala t. zv. stvariteljske, »višje« stroke. Sila razmer naravnava slikarsko in kiparsko stroko posebno v srednji Evropi z Nemčijo in Avstrijo na čelu, pa tudi v Italiji, proč od intimnega ustvarjanja »samostojnih« umetnin, ki naj bi bile osebne izpovedi, v tako zvane monumentalne smeri, ki morejo po svojem namenu služiti samo splošnosti in sevé tudi po svojem izrazu ustrezati predvsem nekim splošnim potrebam po lepotni in duhovni pobudi. Ker pa je ta cilj uresničljiv samo v zvezi z arhitekturo, je naravno, da ti dve stroki nujno prihajata v odvisnost od arhitekture, s katere predpogoji in okviri sta prisiljeni računati. Posebno v Nemčiji, ki je izdelala največ podlag za tako sodelovanje, pod njenim vplivom pa tudi v Avstriji in deloma v Franciji, kjer so zadnje desetletje zidali nebroj novih cerkvâ, je sodobna cerkev tista podlaga, na kateri se pod vodstvom arhitekta sestajajo vse panoge k složnemu sodelovanju in kjer je doslej največ možnosti za njih razvoj. Cerkev je tudi danes še tisto torišče, kjer se po načelu zahteva od obrti, da se enakopravno družijo z umetnostjo, in od umetnosti, da v sodelovanju z obrtjo ustvarja enoten, kolektivni izraz »cerkve« kot praktičnega in duhovnega organizma. Naj je videz tak ali drugačen, se vseeno zdi, da prav cerkev tudi danes še najbolj smotrno vodi umetnost iz krize k novi, z življenjem zvezani delavnosti.

Pri nas se sicer pogosto postavlja nasprotje: sodobna stvarna umetnost in umetna obrt, kakor da sta to dve nepomirljivi skrajnosti in kakor da je z lastnostjo stvarnosti ali umetne obrtnosti zvezana že tudi kakovostna sodba. Pozabljajo namreč, da sta za dobro, v življenju porabno delo potrebni obe lastnosti, stvarnost in umetno obrtna popolnost. Vsekdar v zgodovini umetnosti je bilo osnovno vprašanje, kako soglasiti ti dve. Prepričani smo, da naš čas ne bo nadmodril prejšnjih. Prepričani pa smo tudi, da nam je za napredek umetnostne kulture potrebna predvsem solidna umetna obrt sploh in šele v drugi vrsti gesla sodobnih programov. Solidno delo je namreč realnost, programi pa, tudi če proglašajo stvarnost, samo drugi, vsekdar še

v neizvestnosti in negotovosti zasidrani pol ustvaritve. Vsaka kultura pa raste iz znanih, otipljivih predpogojev in od teh tiplje v neizvestnost. Naša umetnostna sodobnost ne pogreša programov, ki neprestano sami in celo nepoklicani prihajajo iz velikega sodobnega sveta, v domači realnosti pa ji manjka predvsem zrele, umetnostnemu ustvarjanju dorasle obrti, ki bi sama, že po svojem bistvu kot samoumevna podlaga vseh vodila k tisti solidarnosti umetnostnih strok in umetnosti in obrti, o kateri smo zgoraj govorili.

Da tudi pri nas polagoma začnemo čutiti te osnovne resnice, nam priča n. pr. želja slikarja in kiparja Toneta Kralja, da se udomači tudi v arhitekturi. Vsi namreč čutimo, da se v sedanji krizi naglo izpodmikajo tla umetnostnemu individualizmu, ker mu zmanjkuje kupcev. Nehote in nevedé postajamo sužnji ideala kolektivnih oblik življenja, le da s svojo življenjsko prakso ne dohajamo tega razvoja. Zaostajamo pa v tem razvoju enako kot naročniki kakor kot stvaritelji. Organizatorji današnjih podjetij bi bili v prvi vrsti poklicani, da spoznajo, da je njihova dolžnost organizirati ustvarjajoče delo tako, da bodo vsled krize nezaposlene sile zopet dobile vsakdanje delo. Umetniki so po večini premalo praktični, da bi si sami pomagali. Posrednik med naročnikom in umetnikom bi mogel biti, kakor smo že lansko leto poudarili, samo življenjsko praktičnejši, v organizaciji sodobnega umetnostnega delovanja vodilni arhitekt. Pri njem se stekajo v enotnem zamislu vse umetnostne stroke in tudi umetna obrt.

V znamenju vedno večje odtujenosti med umetnostjo in občinstvom se vrše zadnji čas tudi umetnostne razstave, ki vse bolj dobivajo značaj prodajnih ustanov in že zdavnaj niso več prireditve, v katerih bi plal utrip temperamentnih oblikovalcev življenja, čuvstev, slutenj in sanj. Pri dobro organiziranem razstavnem sistemu, če bi še mogel imeti tisti pomen, kakor ga je imel od začetka 20. stol. dalje in še prvo desetletje po vojni, bi morale biti vloge bolj smotrno razdeljene, kakor so bile pri nas v zadnjem umetnostnem letu. Pred javnostjo je nastopalo skoraj izključno slikarstvo, ta najbolj individualistična umetnostna stroka naše polpreteklosti in od dveh stoletij sem za Slovence umetnost v ožjem in glavnem smislu besede. Kljub naravnost bujnemu razvoju slovenske arhitekture po vojni, ki se javlja zadnji čas že kar v nadprodukciji moči, smo imeli eno samo razstavo arhitektov. In kljub temu, da je za napredek umetnosti kolikor mogoče široko obzorje in živahno izmenjavanje dognanih spoznanj prav posebno važno, smo imeli vse leto samo eno neslovensko razstavo, ki jo je priredil slikar St. Baković iz Splita. Vse to so znaki nekega pešanja. Umetnost, ki se zapira vase, kakor zadnji čas po sili gmotnih razmer naša, mora hirati, gubiti aktualnost in dobivati pečat neveselega ustvarjanja in vidne zagrenjenosti. Socialna beda, ki jo umetniki tako živo občutijo, postaja po notranji nujnosti njen najbližji izraz. Spačeni obraz predstavnikov sodobne družbe in trpko lepi izraz izmozganega trpina postajata resničen odsev umetnikovega življenja in nazora. Želja po izmenjavi spoznanj in dognanj pa se prevrača vedno bolj v bojazen pred tekmečem, v elementarno borbo za vsakdanji kruh.

Štefan Baković iz Splita je bil edini naš gost tega leta. Njegovo slikarstvo, ki se mu pogosto vsiljivo pozna šola Vl. Bukovca, kateri ima tudi med nami par učencev, je zanimalo predvsem s predmetne strani. Prednost pred slikami tipov pa smo dali slikam dalmatinskih narodnih noš.

Domači slikarji se razen na jesenskem velesejmu in razstave »Brazde« sploh niso povzpeli do kakega večjega skupnega nastopa. Posamezno so pokazali uspehe svojega novejšega dela B. Jakac, Matija Jama, Tone Kralj in Bruno Vavpotič. Z vidno ambicijo, da prepriča javnost o pomembnosti svojega dela, je nastopil med njimi edini Tone Kralj. Razstave, ki jih je priredil trgovec A. Kos v Ljubljani, Celju in v Mariboru, pa imajo izrazito trgovski značaj. Miha Maleš je priredil kolektivno razstavo svoje grafike v Mariboru, z namenom, da pokaže svoj dosednji razvoj in opozori na to pri nas še vedno premalo cenjeno intimno umetnostno stroko. Izven Slovenije nastopajo Slovenci na letnih razstavah jugoslovanske umetnosti v Beogradu, slovenski mladi grafiki so se v Zagrebu naslonili na razstavo »Trojice«, tam se je poskusil uveljaviti tudi Fr. Pavlovec. Tone Kralj je bil z velikim risanim Križanim z žalostno Materjo zastopan na II. mednarodni razstavi cerkvene umetnosti v Rimu. V splošnem je predvsem gmotna stiska naših umetnikov kriva, da kažejo zadnji čas tako malo zanimanja za to, da pokažejo svoje delo zunaj.

Izmed obeh razstav, ki sta objeli večje skupnosti umetnikov, je bila razstava »Slovenska Krajina« na jesenskem velesejmu prav gotovo ponesrečena. Ne maramo pa s tem reči, da je temu krivo razstavno ozračje na velesejmu, saj smo tam doživeli kljub temu ozračju že par važnih razstav in je prav razstava »Žena v slovenski umetnosti« pred leti napovedala mnogo obetajoč začetek. Vzrok neuspehu po dobrem začetku je nedvomno v tem, da je vodstvo z ozirom na publiko (obiskovalsko in umetniško!) opustilo prvotni strogi kriterij in takorekoč brez kritike in previdnega, namena si svestega vodstva dopustilo zadnjo razstavo. Tudi ljudska glasovanja v takem umetnostno nerazčiščenem ozračju nimajo več tistega resnega pomena kakor so ga imela pri prvih dveh razstavah. Prav razstava krajine pa bi bila lahko zelo poučna in bi občinstvu, če bi bila zadostno preiščljena, lahko odprla zopet nekaj osnovnih pogledov na umetnost in njeno snovanje. Umetnostnega izraza slovenske krajine nam ta razstava ni odkrila. V tej slučajni zbirki motivov so se odlikovali po svojem doživljanju in podajanju B. Jakac z Novim mestom, K. Jirak, ki skuša zajeti še neobdelani motivni svet Slovenskih goric, I. Vavpotič (Ljubljanski motivi) in posebno G. A. Kos, ki je bil z gorenjskimi, v čisto svojevrstno toniranem izrazu podanimi motivi nedvomno med najboljšimi. V drugi vrsti so bili po stremljenju, da po svoje obvladajo krajinski značaj, S. Šantel, Fr. Košir in I. Mežan.

Druga razstava, ki je imela namen seznaniti Ljubljano z delom večje skupine slikarjev, je bila razstava mariborskega umetniškega kluba »Brazda«. Ime si je ta skupina izbrala očitno po propagandnem imenu zagrebške »Zemlje«, katere ideal pa se javlja samo v delu K. Jiraka, drugače pa je ta družba tako po kakovosti kakor po umetnostni usmerjenosti močno različna. Po kakovosti daleč presega vse druge Anton Trstenjak, ki je med

njimi edini »Evropejec«; Anton Gvajc pa spominja po svoji preprosti, iskreni delavnosti na čase, ko naša umetnost še ni poznala problematike. Mirno, brezstrastno motri izbrani motiv in ga slika kar mogoče objektivno, vda se včasih samo nekoliko danemu razpoloženju in v marsičem spominja na rajnega I. Frankéta. Edini človek v ti skupini (ki obsega še skromna umetnika Ivana Kosa in Fr. Koširja in na videz temperamentnejšega A. Sirka), kateri si je svojega dela svest in ga smotrno izgraja, je A. Trstenjak. Razstavil je tihožitja, poglede iz Pariza, Podkarpatske krajine, Prlekije in Dalmacije in Žene pri toaleti in z muco. Svoje slike gradi na barvnih elementih, prisvojil si je nekaj pobud iz pariškega ozračja, ni pa zatajil svojega lastnega sloga in se je s to razstavo uvrstil med prve sodobne slovenske slikarje.

Božidar Jakac, ki je to leto žel uspehe s svojimi portreti na kraljevem dvoru na Bledu in v Beogradu, je razstavil obsežno zbirko del iz l. 1932—34, ki dokazuje njegovo izredno plodovitost. Razstavil je krajinske pasteles iz Dalmacije in Dolenjske, skice iz Rima in Vrlike in vrsto portretov v pastelu, gravuri v celuloidu, rdeči kredi in lesorezu. Njegovi risani portreti so po večini prav simpatični, precej zunanja karakteristika se veže z neko skoraj že ustaljeno formulo in prikupno, pri nas kar nekam izjemno čistoto izvedbe. V krajinskih slikah zajame večinoma na učinkovit način dano razpoloženje, čuti pa se, da Dolenjsko vse drugače oživi kakor n. pr. Dalmacijo. V marsičem posebno značilna zanj je bila Ajda v cvetu na Gorjancih.

Tudi Matija Jama nam je predstavil poleg nekaj starejših del bogato novo žetev. Spremenil se od lanske razstave ni; njegovo delo kaže samozavestno, ravno pot. Motivni krog se ne menja mnogo, a je pri tem zadostno pisan; poleg čiste narave v solncu, zelenju ali snegu jo srečujemo prav tolikokrat tudi oživiljeno z arhitekturami, ljudmi in živalmi. V Jami deluje pristen gon po upodabljanju; glavni posredniki njegovih doživljanj so solnce, zelenje, voda in ozračje. Iz njegovih slik odseva nepokvarjeni značaj domače zemlje; včasih se mu primeša motivno ali izrazno rahel spomin na prve čase slovenskega impresionizma, kateremu je prav Jama med vsemi ostal najdalje zvest.

Bruno Vavpotič je razstavil pri Kosu lepo zbirko akvarelov iz Pariza, Benetk, Dalmacije, Gorenjske in Beograda. V svojem poslu je spreten, pogosto prikupen, v Jutranjih meglah nad Bohinjskim jezerom n. pr. pa je naravnost z nenavadno tenkim čutom zajel razpoloženje.

Iz duha izročila prejšnjih desetletij, iz duha, da naj bo razstava priča največjega napora umetnikovega, da naj občinstvo prepriča o njegovi duhovni in stvariteljski moči, pa je nastala letos samo razstava Toneta Kralja. Po številu del sicer ni bila največja, daleč pa je presegala vse druge po volji, o kateri je pričala. Ta volja po uveljavljanju je odsevala iz nenavadno velikih platen in iz cikličnih zasnov, izvršenih v grafičnem načinu. Po vsebinski strani je bila živahna kakor redko katera; po formalni strani naj bi govorilo predvsem stremljenje po monumentalni, učinkoviti, veliki obliki. Umetnost bodi oprta na grudo, kjer umetnik živi, pa tudi na duha časa, v katerem deluje —, je prav glasno, ako ne naravnost že malo literarno

prolašala. Umetnost bodi izraz umetnikovega življenja, toda ne pasivna podoba stanj, ampak tudi kritika in obtožba, je poudarjala ta razstava na drugi strani. Kmečka svatba naj bi bila v en hip strnjeno slovensko veseljaštvo, odeto z rahlim liričnim razpoloženjem obrednosti važnega življenjskega praznika. Bratje in Begunci naj bi bili obtožnica, iz katere veje vsa človeška in še posebej naša bol. Slovo in svidenje sta dva mejnika tragike socialne boli, ki vse bolj prtiska na oglušena ušesa sodobnosti. Pietà, slovenska mati, žalujoča nad sinom, ki je padel kot žrtev sodobnega tehničnega napredka, je pretresljiva podoba tragičnega srečanja dveh svetov, skrbne, z zemljo in izročilom trdno zvezane kmečke matere in Ikarjevega pokolenja, čigar lice je v smrti ožarjeno od zagonetnega žarú gledanja in razvoznavanja večnih ugank. Golgota in Snemanje pa sta na drugi strani zaključevala tridelno enoto vsebinskega sveta, ki ga umetnik objema s svojim delom, v luči religioznega gledanja na svet in življenje. V tridelni enoti umetnikovega duhovnega sveta tvorita gruda in verstvo s svojim nepremakljivim mirom okvir za osrednjo, tragičnih nesporazumov, zablod in pretresljajev polno sestavino življenja. V tej enoti je Tone Kralj resnično velik in to, kar je njegova razstava obiskovavcem govorila, resnično pomembno. V tem okviru, ki ga je gnal očitno proti njegovemu prirojenemu razpoloženju končno v izrecno obtožbo (Bratje, Cesta), sta našla tudi dva vzporedno zasnovana cikla grafičnih listov, »Zemlja« in »Cesta« polno opravičilo. Čutimo pa vendar, da je »Zemlja« zajeta iz polnega, »Cesta« pa le iz razumske potrebe po protiuteži. Zato se tudi v nji le preočitno kaže neka prisiljenost, skoraj da neiskrenost v primeri z iskrenostjo in ponekod kar globoko zajeto domačnostjo »Zemlje«. Med plastikami, ki zajemajo iz istih virov kakor slikarstvo, sta bila dva pola v starejšemu Pasijonu in novemu Matiji Gubcu. Z duhovno enotnostjo Kraljevega dela se veže na formalni, vidni in otipljivi strani način izvršitve, ki ni ne bistveno slikarski, ne bistveno kiparski, ampak pretežno grafičen. To je tudi vzrok, da postajajo njegove kompozicije v velikih formatih včasih malo prazne, da pogrešamo tistega prasadu stvariteljske borbe za podobo in izraz, ki jo pri umetnikih tako cenimo. Kralj je osredotočil svojo izraznost na neko obmejno polje med umetnostnimi načini in njegova umetnost vse bolj postaja vsebinska, po formi ne čisto pristna in zato bolj po duhu kakor po formi dojemljiva. Prav zato pa je čudno, da ne doseže večjega odmeva. Ker je duhovno še svež in gibčen in ker posebno na svoji formalni poti še ni dosegel svojega zadnjega nepremakljivega izraza, smo prepričani, da je prav on še vedno eden največjih upov slovenske umetnosti.

Razstava arhitekture na jesenskem velesejmu je imela programatičen značaj, opredeljen na kmetijsko stavbarstvo in male hiše. Prirejena je bila s sodelovanjem tehničnega oddelka kr. banske uprave, ki je po svoji službeni dolžnosti vezan, da posveča pažnjo problemom regulacije mest, letovišč in važnejših naselbin, kar ga nujno navaja tudi na problem posameznim pokrajinam prikladnega načina zidanja hiš in naselbin. V tej zvezi je razstavil arh. Herman Hus regulacijski načrt za Vižmarje,

znano kmečko naselbino v okolici Ljubljane. Njena posebnost je, da leži ob važni prometni poti in da je za bodoče treba računati posebno tudi z razvojem industrije. Joža Platner pa je razstavil načrt kmetije v gorskem kraju in pri tem navezal na motiviko domačega stavbarstva. — Mirče Oražem je razstavil načrt za izletno (weekend) hišico na Barju, postavljeno na koléh; posebno z mogočno streho ji je hotel dati nekaj namišljenega značaja prastarih koliščnih stavb. — Strehar in Kobè sta razstavila načrt za kmečko hišo, B. Kobè za leseno planinsko koč, Maks Strehar načrt za malo hišico, Jože Mesar hišo pri Medvodah, Ernst Franz enodružinsko hišo, Gustav Ogrin načrt za izletno hišico iz lesa, Omahen in Serajnik pa načrt za naselbino enonadstropnih vrtnih hišic.

Po svoji resnični problematiki pa je vse te razstavljene načrte nadkriljeval načrt za naselbino enodružinskih hišic, ki ga je v nazornih podobah razstavil arh. France Tomažič. Kakor že lansko leto je tudi letos ta Plečnikov učenec osredotočil vso pozornost nase. Vdal se je sicer duhu časa. Po individualni sili, s katero je znal prežeti sodobne stavbinske probleme, pa se mu je posrečilo premagati enostavno, navadno kar dolgočasno »stvarno« motiviko nove konstruktivnosti. Iz železobetonskega konstruktivnega ogrodja, ki se ga prav tako malo ogiblje v zunanjem videzu svojih stavb kakor svoj čas gotika, ustvarja estetsko mrežo, ki učinkuje v zunanjsčini kot mikavna kletka, v katere sestavno omrežje so vdane prostorninske celice. Načrt, ki je bil razstavljen, je le nova stopnja v razvoju problema hiš v vrstah, katerih eno je po Tomažičevem načrtu postavila v bližini stadiona Vzajemna zavarovalnica. Tu je Tomažič svojo misel praktično preizkusil in iz tega izhajajoč zasnoval celotni estetski, družabni in življenjski organizem na takih edinicah zasnovane predmestne naselbine. O vidikih, ki ga vodijo pri teh načrtih in o naselbinsko gradbenem problemu take naselbine pa piše v pričujočem zvezku našega lista Fr. Tomažič sam.

Če se ozremo nazadnje na splošni položaj likovne umetnosti v Sloveniji, vidimo, da je v ospredju še vedno arhitektura in bi prav zato od nje pričakovali, da se kot močnejša in z vsakdanjim življenjem najožje zvezana oblikujoča stroka zavzame za svoji slabši tovarišici in jima pomaga iz vedno večje stiske. Arhitektura, ki je od vojne sem pri nas v stalnem napredku, ne samo po tem, kar monumentalnega ustvarja, ampak predvsem po tem, da polagoma prekvaša s svojimi načeli razne obrtne stroke, je tudi že marsikaj storila za dvig lepote stopnje teh umetno-obrtnih in podobnih strok. Od malih problemov prehaja sedaj k večjim, ker je posebno novi gradbeni zakon odprl za njo tudi nove možnosti, posebno v naselbinsko gradbenem smislu. Vsak važnejši kraj je namreč dolžan, da si oskrbi regulacijski načrt. Ti načrti morajo po eni strani varovati in v bodočo naselbinsko enoto vkleniti zgodovinske lepote ali za značaj pokrajine pomembne spomenike, na drugi urediti vse praktične in estetske smernice za bodoči razvoj. Da so te naloge v svojih posledicah dalekosežne in kočljive, je jasno. Tem večja je zato tudi zgodovinska odgovornost sodobnega rodu arhitektov, ki nam ga skoraj

v preobilnem številu vzgajata obe arhitekturni šoli na tehnični fakulteti. Naravnost poseben ukrep Previdnosti se nam zdi dejstvo, da se ta rod vzgaja na eni strani v romantičnem in umetno obrtnem duhu, ki spoštuje predvsem kakovost vestnega dela in v veliki celoti arhitekturnega pojava človeške kulture z ljubeznijo neguje tudi detajl, na drugi pa uvaja gojence v načela ideala »stvarne« arhitekture bodočnosti. Naš slovenski, po vsem značaju pristni arhitekturno »mali« intimni svet je namreč prav posebno prepojen z romantiko, ki klije naravnost iz tal, iz naravnih podlag in položajev; usodno bi bilo zanj, če bi usahnil pri naših arhitektih vir smisla za romantični detajl in bi val stvarnosti zajel ta lepi igračkasti svet našega domačijskega arhitekturnega ozračja. To naj velja vsem tistim, ki so v zadnjem letu prezirljivo ponavljali označbo »romantična arhitektura« kot kakovostno manjvredni protipol stvarnostne arhitekture bodočnosti. Ne pozabimo namreč, da sta razum in srce bistveni sestavini celega človeka. Razum je pronicav vodnik skozi zapleteno mrežo gradbenih problemov, nikdar v zgodovini pa še ni bil edini gospodar, posebno ne v umetnosti. Stvarnost, konstruktivnost, logična sestavnost je bila sicer začetek in podlaga vseh slogov in bo tudi ostala. Ni pa resnične umetnine brez srca, brez ljubezni. Romantika pa je predvsem ljubezen. Iz te ljubezni klije enaka pozornost do najmanjše podrobnosti kakor do najučinkovitejše enote; iz te ljubezni klije tudi želja, da bi posameznost v organizmu celote ne bila samo smotrna, ampak tudi prikupna. Skromna ljubkost, z ljubeznijo prepojena do zadnje podrobnosti je znak vse naše domovine v pokrajini in kulturnih spomenikih. Njen duh ne sme zamreti. V tem duhu se lahko tudi enakopravno združijo za življenjski cilj bodočega življenja naše umetnostne kulture vse tri oblikujoče sestre. S podporami, odkupi na vsiljivo ponudbo in ne iz notranje potrebe, z »bednostnimi« fondi brez ustrezajoče zaposlitve ne bomo rešili stiske naše umetnosti. Edina pot, ki vodi resnično iz labirinta sodobne stiske, je pot zaposlitve. Umetniki namreč niso nadležno breme družbe, ampak so v svojem bitju prav toliko upravičeni in potrebni kakor vsak drugi poklic. Bolj kakor drugi celo so na svojo trnjevo pot sledili klicu svoje narave, nepremagljivemu notranjemu poklicu. Kakor vsi drugi, imajo tudi oni predvsem pravico do dela, ki je višja zapoved kakor v sodobnem svetu tolikokrat slavljen dolžnost do dela. Kot živi, porabni člani družabnega ustroja imajo umetniki pravico do dela, družba pa dolžnost, da jim primerno delo preskrbi. Potrebe dela in prilike za delo je danes bržkone več kakor jo je bilo nekdanj. Da se ne ujamejo v kolesje sodobnega ustroja, so pasivno krivi tudi umetniki sami, toda priznано je nepraktičnost v življenju eden stranskih znakov umetniškega poklica. Bolj krivi pa so urejevalci tega ustroja, ker ne poiščejo tistega načina delitve dela in dobrin, ki bi ustregel vsem. In ponovno poudarjam: Na arhitektih je tovariška dolžnost, da v stiski ob strani prezebajoče umetništvo zopet pripeljejo v živo, zadostno hrano dajajoče življenje.

Porekó mi sicer: Danes gre za golo življenje delavnih množic, in je vzdrževanje peščice nepraktičnim namenom služeče družbe umetnikov preveliko razkošje za današnjo družbo!

Jaz pa jim pravim: Za življenje in ne za razkošje gre, kajti ta peščica po notranjem zakonu vsakega resničnega življenja živi za svoj poklic in kakor nihče, tudi ona ne more iz blodnega kroga, kamor jo je začaralo življenje, na drugo, pametnejšo pot! Za življenje gre in to je družba dolžna omogočiti tudi umetnikom.

Uvodoma sem dejal, da je avtonomije posameznih umetnostnih strok vidno konec. Slika narejena samo zaradi abstraktnega ideala slike in plastika ustvarjena samo iz individualne potrebe umetnika postajata zopet privatni zadevi posameznika in predmet arhivalnega nalaganja dokumentov v javnih zbirkah. Novo potezo v ocenjevanje vrednot umetnostnih ustvaritev prinaša obča, kolektivna vrednotnost umetnine. Ta pa je bila vedno dosegljiva po delavniški solidarnosti izvršitve in po solidarnem sodelovanju vseh strok za skupni, višji pojaveni organizem. Zdi se mi, da je ta nujna pot danes že jasno in usodno načrtana umetnosti bližje bodočnosti. Zato so kot ideal možna tudi le večja dela, ki bi nosila vsaj kolikortoliko, če ne izrecno javni značaj.

Vdor teh spoznanj je pri nas zaenkrat še malenkosten, a je nedvomno že pred vrati. Dokler ne zmaga in ne ustvari rešilnih novih podlag, pa se mi zdi izmed vseh misli, sproženih v zvezi z reševanjem umetniške krize, še najpoštenejša in za umetnost najplodovitejša misel redne letne umetnostne razstave za umetnike iz vse Slovenije. Ta razstava bi pomenila nekako vsakoletno tekmo, v kateri bi tisti, ki bi se odlikovali s svojimi deli, dosegli primerne nagrade. Te nagrade pa morajo biti take, da bodo tudi kaj izdale. Vsaj ena naj bi bila n. pr. v obliki štipendije za kakega pol leta, ki bi jo odlikovani umetnik porabil po svojem nagnjenju v tujini. V naši umetnosti namreč se začenjajo že prav občutno kazati pojavi podeželske zakrknjenosti, nedozorevanja najlepših brsti in životarjenja v malodušnosti. Kultura brez živih stikov s svetovnimi tokovi pa se prerada prevrača v samoljubno igro namišljenih veličin.

Zato bodi druga najbližja skrb naše kulturne družbe, da razen kruha, možnosti dela, preskrbi umetnikom reden stik z dognanji umetniških strem-ljenj v svetu.

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Nekaj knjig Franceta Bevka

1. **Ljudje pod Osojnikom.** Krivda. Jugoslovanska knjigarna. V Ljubljani 1934., str. 318. — Obe povesti sta izšli kot prvi zvezek Bevkovih Izbranih spisov, ki jih bo imenovana založnica menda postopoma izdajala. Misel je hvale vredna, zakaj Bevk je v dvajsetih letih svojega pisateljstva, zlasti pa v zadnjih desetih letih nasul po raznih revijah in knjižnih družbah toliko povesti in črtic, da vse to delo že uhaja našemu spominu in se skoraj ne da več pregledati. Zato bo dober izbor njegovo pripovedniško osebnost ne samo mnogo dvignil, ampak tudi jasneje in točneje poudaril.

Obe deli v tej knjigi sta tisti, s katerima je Bevk prav uspešno načel novo važno poglavje, kmetiško povest. *Ljudje pod Osojnikom* so nekdanja »Smrt pred hišo« (GM 1925). V novi redakciji je ta impresionistična, naturalistična in romantična koncepcija tako temeljito preustrojena, da nam je očiten zgled, kako dosledno in odločno se je vse Bevkovo oblikovanje premaknilo iz impresivnosti v realistično dožemanje življenja. Zgodba je v glavnem sicer ostala stara, ljudje v nji pa so šele zdaj pokazali dušo in živ obraz svoje zemlje. Poprej sta romantična simbolika in čuvstveni paralelizem odmikala ljudi v skrivnostno lirično meglo, zdaj stoje ti hribovci pred nami resnični, prav kakršni so. Kljub precej razbiti zgodbi, ki nam prikazuje dogodke v majhni gorski vasi, je osrednje dejanje — zgodba Krivčeve hiše — načrtano odločno in življenjsko globoko. Zato je tudi duhovna vsebina povesti globlja in krepkejša. Kmečki pohlep in vse krivice, ki so iz njega, stopajo iz žive narave in se odrešilno sproščajo v zakonih nadčutnega sveta, čeprav se zdi, da je pri teh ljudeh trda narava močnejša kakor duh. Človek se res ne ustavi in gre s svojo voljo dalje od očiščenja v padec in spet v novo globlje očiščenje. Koliko je pisatelj pogled danes bolj strnjen in bistrejši, bi pokazala šele natančnejša primerjava posameznih odstavkov in celote, ki je pa tukaj ne moremo izvesti. — Iz iste krajevne in ljudske osnove je *Krivda* (Založba Luč 1929). Tu je realizem že prvotno segel zelo globoko; Bevk je iskal snovi v tisti smeri, ki mu je bila že od nekdaj posebno pri srcu, v problematiki temne človeške narave. Podoba domačega sveta in zemlje se je tu dopolnila še s podobo nemirne krvi, ki se je v sodobnem človeku

začela odkrivati vse močnejše in očitnejše. Zdi se, kakor da je temna moč krvi v prejšnjih časih bolj počivala in da se v trdi cerkveni vzgoji in zunanje urejenih časih ni mogla razdivjati v tako strahotne primere, kakor jih kaže današnje življenje. Zato je značilno, da zgodba v *Krivdi* in še mnoge druge dobijo svoj usodni pogon šele v razvratu svetovne vojske, v času, ko so odnehali zakoni prejšnje človeške skupnosti in ko je propadla tudi vera v svetost in nedotekljivost življenja. Pisatelj nam v *Krivdi* razvija usodna navzkrižja in nasprotja v zakonu in družini ter zlasti v osrednji osebi matere z bolečo doslednostjo prikazuje moč temnih sil v človeku, oblast nagona, grešno bridkost in nazadnje postavlja prepad med čuvstvi matere in ženske; nerazrešljivi spor med odtujeno materinsko in ranjeno žensko naravo je končal z globokim poudarkom osamljenosti in zavesti krivice. O delu smo obširneje poročali v DS 1929; nova redakcija je zgodbo arhitektonsko razčlenila na tri dele, ki prikazujejo tri glavne stopnje dejanja; tudi v podrobnostih je pazljivo pregledana in izravnana. Tako ta prvi zvezek srečno začne izbor Bevkovih najboljših del.

2. **Dedič.** Izdala Goriška Matica 1933, str. 84. — Novela je najožja sorodnica »*Krivdi*«, po obliki pa artistično v toliko pretirana, v kolikor se zgodba ne oblikuje v neposrednem pripovedovanju, da namreč stara, v življenju očiščena žena izpoveduje svojo grozno mladost, ampak je to pripovedovanje ohranjeno šele v zapiskih njenega poznejšega gospodarja Ivana Potočnika. Pisatelj je hotel doseči čim večjo neposrednost, toda vpletanje čuvstev, čeprav kratkih, se nekajkrat ostro odbije od prav literarnih spozab, kar je že tudi druga kritika omenila. Bevk je mojster pri opisovanju hribovske samote — v tej noveli je občutje samote doseglo svoj vrh. Dogodki v oddaljeni kmetiški hiši, kjer se rodi dedič in ga odrasla sestra zasovraži kot svojega tekmeča, se zaostri v pretresljivo družinsko žalost. V ozadju je zopet hlapec, čigar moralna žrtev postane domača hči. Tudi tu je osnova vseh dogodkov zla prirodna sila, ki jo šele boljši duhovni svet in izkušnje življenja privedejo do očiščenja. Zgodba je zgoščena na najožji prostor in stisnjena v enotno premočrtnost, vendar pa kljub temu čutimo, kako je na vse strani zvezana z resničnim življenjem in privzdignjena na višino, kjer ima zadnjo besedo etični zakon.

3. **Gmajna.** Izdala »*Luč*« v Trstu 1933, str. 121. — Štiri značilne podobe: Gmajna, Drobnica, Laz, Koza — posnete iz istega sveta in poudarjene v socialno psihološko smer. Najobširnejša, skoraj s povestnim koncem zaostrena, je Gmajna. Osrednja oseba, kovač Gregor, ki se zave vloge voditelja in borca, je sicer le bolj nakazana, vendar je njegova podoba v marsičem nova in samosvoja. Socialni spor, delitev gmajne med gruntarji in gostači, je malo zastarel, po snovi zgolj pripovesten, toda način Bevkovega prikazovanja kraja in ljudi in izraz težnje po osebni lasti so tiste, kar priteguje in prepričuje. Izmed drugih treh črtic je povsem dognana samo Drobnica; Laz in Koza sta samo očrtani, po snovi pa toliko novi, kolikor čutimo, kako se pisatelj s svojim ostrim očesom za svet približuje celo živalskemu življenju.

5. **Kozorog. Pripovedka.** Ilustriral Milko Bambič. Izdala »*Sigma*«, Gorica 1933, str. 122. — Knjiga je v tej skupini popolnoma drugačna, v celotnem

Bevkovem delu pa vendarle ne popolnoma nova; njegove povesti iz davnega sveta so zaradi pretresljivih podob celo močnejše kot njegove kmečke povesti. V »Kozorogu« je moč domišljije, oprta na pravljичne in pripovedne in legendarne motive, ustvarila eno najnežnejših in zaradi preprostosti tudi eno najboljših del te vrste. Osrednji del pripovedke se sicer naslanja na M. Komarove zapis »Pirniški gospod« (gl. Kelemina, Bajke in pripovedke slov. ljudstva, 368 in 403), ki govori o grajskem dečku s kozlovimi rogmi, Bevk pa je okoli njega spletel zgodbo o ukradeni Marijini verižici, podobe tlačanskega trpljenja, zgodbo o razbojniku in spokorniku Golu in pomaknil v pripovedno davnino vso pokrajino med Šmarno goro in Sv. Katarino. Neposredno in preprosto pripovedovanje nam spretno zakriva ves umetni red nabranih motivov in vpliva skoraj kot pristno ljudska zgodba.

Če vsa ta dela pregledamo kot enoto, moramo predvsem ugotoviti, da nam v času, ko je ustvarjajoča domišljija zelo obubožala in se naša proza približuje golemu posnetku življenja, živi vendarle še močan pripovednik, ki zna domišljijo vezati z življenjem, ali narobe, ki mu življenje daje še vedno dovolj pobude, da ustvarja žive simbole. Bevkovi ljudje so namreč kljub zunanje zanimivim, včasih skoraj preveč povestnim zgodbam simboli resničnega življenja in kažejo zlasti grozo prehajajočega zla v človeka. Posebno značilna za našo književnost pa je njegova pokrajina. To pokrajino nam je bližnji sosed Pregelj samo nakazoval skozi predore duševnega sveta, Bevk pa nam jo je do podrobnosti razkazal. Sprva jo je odkrival samo s pesniško prispodobo, od nje pa je prešel v močno plastično primero in živo podobo. Z njo vred nam riše tudi svoje ljudi. Zdi se, da ta moč upodabljanja ni še prav nič opešala, vendar pa se skuša zgostiti v neko subjektivno neposrednost, kakor pričajo celi odstavki v zbirki »Gmajna«, pa tudi v nekaterih najnovejših spisih. Tu je pripovednik na nevarni poti, da se njegove podobe v samih priholoških vtisih ne začno drobiti in da ne ostane drugega kot sam napor za nov izraz.

F. K.

Izdaje šolskih pisateljev. Dijak in profesor pri pouku jezikov — zlasti slovenščine in srbohrvaščine — ter poetike bridko občutita pomanjkanje predpisanih tekstov v dostopnih izdajah. Stiska v tem pogledu je bila od leta do leta hujša. Vsakdo je z veseljem pozdravil misel, ki je izšla iz Odseka za šolske knjige pri Prof. društvu v Ljubljani: teksti, ki so potrebni za naše šole, naj se čimprej izdajo v primernih priredbah. Vsakemu pravemu prijatelju naše šole in kulture sploh je odleglo, ko se je ta misel začela pogumno izvrševati.

Mohorjeva družba je začela izdajati tovrstne šolske pomožne knjige pod starim Janežičevim naslovom »Cvetje iz domačih in tujih logov«. To serijo, v kateri so doslej izšli trije zvezki, urejuje prof. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Vsaka knjižica prinaša pregleden uvod s točno oznako in razčlenbo dela, važnejše slovstvo o pisatelju in o delu, tekst, opombe in vprašanja, ki naj vzbude zanimanje za podrobnejši študij priobčenega dela. — V prvem zvezku podaja prof. dr. Ivan Pregelj Izbrane pesmi Simona Gregorčiča. Izbor nam prikazuje Gre-

gorčičev pesniški svet z najznačilnejšimi pesmimi, razdeljenimi v rodoljubne, poučne, osebno izpovedne in pripovedne. Uvod je strnjen rezultat podrobnega študija Gregorčičevega dela. Poleg kratkega očrta Gregorčičevega življenja in oznake njegovega značaja podaja Pregelj zgodovino Gregorčičevega dela, podroben razbor Gregorčičevih snovnih motivov in vzorno analizo njegovega sloga in pesniškega izraza. V opombah ima vsaka pesem svoj komentar, ki te pouči o prvem tisku, kratko označi motiv ter vrsto pesmi itd. Kopa vprašanj, priobčenih na koncu knjige, vodi v podroben študij Gregorčiča in opozarja na marsikak nerešen problem v njegovem delu.

V drugem zvezku »Cvetja« priobčuje dr. A. Slodnjak Levstikovega »Martina Krpana«. V uvodu urednik dobro osvetljuje snov (boj slabiča z velikanom) in skuša osvetliti nastanek te umetnine; govori o njenem pomenu za naše slovstvo ter obkratkom označuje njen slog, besedni zaklad ter zgradbo. Glede na tolmačenje postanka »Martina Krpana« moram omeniti, da je prisiljena in zelo slabo podprta Slodnjakova trditev, da »vse te povesti o boju kmeta s plemičem še ne bi mogle navdihniti Levstika, da bi ustvaril takega Krpana, kakor ga je«, in da »vse kaže, da je Levstik uporabljal še neko, danes neznano pripovedko o Krpanu, kakor mu jo je nekdo pripovedoval«. Kdo? Saj te pripovedke ne pozna živa duša, le Slodnjak ve, da je bila to »tovorniška preobrazba pripovedke o boju kmeta s plemičem«. Od dokazov za to tezo sta sprejemljivi samo trditvi, da se je Levstik zanimal za spomine na tovarništvo in da je že l. 1852 poznal izraz »Kerpan« kot ime preprostega in omejenega človeka. A to se nikakor še ne pravi, da je poznal narodno pripovedko o Krpanu. Če je besedni izraz v »Martinu Krpanu« naroden, to tudi še ne priča, da je povest posneta po narodni pripovedki. Levstik je pisal jezik, ki ga je slišal doma, in je torej rekla, pregovore in prisposodbe iz »Martina Krpana« prav lahko označil za pravo narodno blago iz Lašč. Kar pa beremo o Krpanu l. 1869 v »Slov. Narodu« in l. 1870 v »Novicah«, to pa se gotovo nanaša na Levstikovega Krpana, ne pa na kako postavo iz neznane tovarniške pripovedke. — Tudi trditev, da bi bil Levstik opustil objavo drugega dela »Martina Krpana« iz strahu, »da bi njegova ostra in zaslužena obsodba dunajske dvorske nehvaležnosti nad Krpanom zbudila med pohlevnimi Slovenci pohujšanje«, je prisiljena in nedokazana. Proti njej govori dejstvo, da Levstik ni imel navade, da bi iz strahu pred »pohujšanjem med pohlevnimi Slovenci« kdaj zamolčal kako grenkejšo resnico, kot bi bil drugi del »Martina Krpana«. Da bi drugi del »Martina Krpana«, tak, kot se je ohranil, krepko realistično očrtano postavo Krpanovo močno zameglil in razblinil, ker vodi Krpana v njemu čisto neorganski in neprimerni pravljичni svet, o tem je vsaka beseda odveč. Tudi v okvir Močilarjevega pripovedovanja, »kako so ljudje živeli in kako so imeli to in to reč med sabo«, bi se cesarji pritlikavcev in mravljinčji kralji slabo prilegali. Dočim o povesti, taki kot jo je objavil Levstik, urednik upravičeno poudarja, da se razvija preprosto in jasno kot si to star kmetiški očanec predstavlja, bi tega o drugem delu ne mogel več trditi. — Klasično odrezav in učinkovit konec, iz katerega odseva vsa Levsti-

kova redkobesednost in odločnost, govori proti Slodnjakovi tezi, ne zanjo. — Slodnjakova trditev, da je »poslej ves mladi rod hodil v šolo h Krpanu«, je močno pretirana, če ne napačna — četudi je isto trdil že Stritar l. 1870. Levstik je na mladi rod vplival s svojim »Popotovanjem« mnogo bolj kot s Krpanom, a še trditve o vplivu »Popotovanja« na ne vem katero generacijo v današnji čas so pretirane. — Opombe k tekstu so zadostne in zanimive; le k str. 35 se mi zdi čisto odveč pripominjati, da se v številih, s katerimi so določeni darovi za Krpana, morda »skriva nekaj posebnega«. Kaj neki? Ali ni s temi nerodnimi in po ženski pameti kar tjavendan visoko določenimi števili samo ponazorjeno, kako očitna je bila cesaričina namera, obdarovati Krpana z darovi, s katerimi bi ne mogel kaj početi? Stereotipna števila 77, 99, 100 itd. so zaradi prepogoste rabe že nenazorna in medla, dočim tega o številih 105, 20, 48 ne moremo trditi. Nazoren in krepak hoče biti Levstik v vsaki potankosti. — Zanašanje omenjenih majavih trditev v šolsko knjigo gotovo ni v prid pouku. Ker pa je knjižica sicer vestno pripravljena, bo svojemu namenu služila.

Z izredno vestnostjo, globokim znanjem slovenskega jezika in mojstrskim obvladanjem stvari je za tretji zvezek »Cvetja« pripravil prof. Anton Sovrè Horatiјеvo »Pismo o pesništvu«. V jedrnatem uvodu označuje to za vekove pomembno delo starega Rimljanca, nato priobčuje izvirno besedilo in slovenski prevod v lahkotnem heksametru z anakruzo. Prevod je umetnina, Horatiјеvi kongenialna poustvaritev v najpristnejši slovenski besedi. Za tekstom podaja prevajavec podrobno razčlenitev razprave, v stvarnih opombah, od katerih so se nekatere razrastle v pravcate razprave, pa seznanja s prezanimivimi problemi klasične poetike in ti jih pogosto tolmači ob najmodernejših zgledih. Preden ti zastavi težka vprašanja ob Horatiјеvi pesnitvi, podaja kratek pregled vplivov Horatiјеvega dela na svetovno in na naše domače slovstvo. Nato navaja najvažnejše slovstvo v obravnavanih vprašanjih. Knjigo zaključuje seznam imen in stvari. »Pismo o pesništvu« bo izvrstna pomožna knjiga pri pouku poetike. —

Podobno kot »Cvetje iz domačih in tujih logov« so zamišljene šolske izdaje v zbirki »Klasična dela«, ki jo izdaja Zveza društev »Šola in dom« v Ljubljani. »Klasična dela« obsegajo tri serije: srbskohrvatsko slovstvo (urejuje dr. Mirko Rupel), nemško slovstvo (ur. dr. Rudolf Kolarič) in francosko slovstvo (urejuje dr. Stanko Leben). V vsaki seriji je doslej izšel po 1 zvezek. Dr. M. Rupel je priredil Augusta Šenoa »Karanfil s pjesnikova groba«. V uvodu kratko in točno označuje avtorja in podrobneje govori o priobčenem delu (ki je bilo že dvakrat prevedeno v slovenščino). Tekstu so dodane potrebne opombe in slovarček manj znanih besed. — Za nemško serijo je priredil dr. Ivan Grafenauer Ludwigovega Erbförsterja in mu dodal uvod in tolmač. Za francosko serijo pa je pripravil dr. Stanko Leben pet najbolj znanih pravljic Ch. Perraulta. Vsaki pravljici je dodal metodično izvrstno izdelane vaje za študij besednega zaklada, rekel in stila, vprašanja za konverzacijo in navodila za pismene vaje ter naloge. V opombah tolmači posebnosti

Perraultovega jezika. — Vse tri knjižice so bile potrebne in bodo namenu dobro služile.

Tudi Tiskovna zadruga v Ljubljani je postregla s šolsko izdajo Protestantских piscev XVI. stoletja (Lj. 1934). Knjižico je priredil dr. Mirko Rupel po svoji obširnejši knjigi »Slovenski protestantski pisci«. Rupel je za šolsko izdajo odbral primerne tekste slovenskih protestantov in jim dodal nekaj odlomkov iz hrvatskih protestantskih pisateljev (Konzula, Dalmate in Vramca). Da bo dobil dijak tudi pojem o grafiki slovenskih in hrvatskih prot. pisateljev, je prireditelj dodal po en tekst važnejših avtorjev v originalnem črkopisu. Ob tekstu iz Markovega evangelija 4, 35—41, ki je priobčen v originalnem črkopisu iz Trubarjevega NT 1582 in Dalmatinove Biblije 1584, bo študent lahko primerjal tudi jezik teh dveh najpomembnejših osebnosti v slov. slovstvu XVI. stoletja. — Rupljeva izdaja je opremljena s preglednim uvodom, vestnimi opombami in slovarčkom manj znanih besed.

Prav tako je založba tiskarne »Merkur« v Ljubljani že izdala nekaj knjižic za šolsko rabo. Janez Logar

Pearl S. Buck : **Dobra zemlja**. Prevedel Stanko Leben. Založba Modra ptica v Ljubljani 1934, 420 str.

Delo spada v vrsto povesti, ki odkrivajo posebnosti pokrajine. Napisala ga je hčerka amerikanskega misijonarja po večletnem bivanju med Kitajci. Naloga je bila, približati tujo miselnost in odkriti človeka iz drugačnih običajev. Toda pisateljico je večkrat zanimala umetniška slikovitost kot uganka nepoznanega sveta; nekateri splošni pojavi kot suša, povodnji, glad pa tudi religiozni odnosi so bolj gledani z očmi radovednega časnikarja kot z vidika ljudskega doživljanja, ki ima drugačne korenine kot so naše. Tudi glavna oseba romana Wang Lung se včasih komaj loči od Amerikancev, ki so se nenadoma povzpeli do bogastva. Ob njem pa vstaja pred nami svet starih očakov, kjer še ni demokratskih idej osebne svobode, enakosti in narodnosti. Tu vlada še prvotni družinski kolektiv, sveti pa mu luč iz spomina prednikov. Odtod tudi v priprostem kmetu visoka človečnost, čeprav ji ne daje hrane v zunanostih otrdeli budizem. Duševnost je izoblikovala plodna zemlja v svojo dobroto in požrtvovalno radodarnostjo. — Našemu čuvstvu so mnoge oblike tega življenja tuje in mrtve, da vzbujajo le radovednost kot tuje rastline ali živali, a iz njih gleda samorodni kitajski človek, ki je bliže smislu življenja, ker je bliže zemlji in njeni večni menjavi med življenjem in smrtjo, bliže tudi modrosti, ki ne toži nad usodo.

František Langer : **Pes druge čete**. Priredil Pavel Holeček. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1934, 272 str. — Zgodba o vojaškem psu, ki naj bi zabavala mladino, se ne more meriti s tozadevnimi ameriškimi prvenstvi, vrednost knjige pa je povest o čeških legionarjih, kako se vračajo skozi Sibirijo v domovino s hrepenenjem po narodni odrešitvi. Življenje je Čehu le v narodnem kolektivu, od koder črpa vso moč, »da se z odločno voljo spušča v neznane dalje in stremi po boljšem življenju kot doslej.« Narodnost, ki je drugod abstraktna ideja in predmet slavnostnega navdušenja, je Čehu

etična ideja bratstva in podoba izbranega človeštva, ob katerem je osebno življenje manj pomembno. Knjiga je spomin češkega poguma, s katerim so se prebili skozi vse sovražnike sredi tuje zemlje, in vzgojno bodrilo potomcem.

Maksim Gorkij: Trije ljudje. Prevedel J. Vidmar. Založba Modra ptica v Ljubljani 1934, 346 str.

Od treh v bedi doraščajočih mladeničev se dva prilagodita v spravljiv odnos do življenja, eden iz slabosti, da vse umeva in ne obsoja, drugi iz slučajne udobnosti pozabi žalitve in zataji preteklost, le tretji gre tragično pot revolucionarnega upora proti umazani reki življenja. Na zunaj je to impresionistična povest vidika, kjer pisatelj ne zavzame pojasnjevalnega stališča, ampak prepusti odločitev bralcu, v bistvu pa prevladuje revolucionarni protest proti socialnim razmeram, ki je utelešen v osebi Ilije Lunjeva. Njegova usoda spominja na Raskolnikova. Toda v Raskolnikovu je izdelan psihološki problem človeka, kako se površen racionalist, ki je ubil nepotrebno starko, zave globine človeške vesti, ki ga žene v prostovoljno očiščenje, Ilija ne ubija iz koristoljubja in preudarka, starca je zadavil v nepričakovanem navalu sovraštva, kot bi bila demonična stran njegovega bitja zagledala tam ves krivični obraz družabnega reda in bi hotela maščevati tlačeno človeštvo za vsa ponižanja. Če je kaka kazen, jo hoče pričakovati le od Boga, ljudje so smisel življenja skvarili, zato tudi nimajo pravice soditi. Raskolnikov spozna absolutno vrednoto v ljubezni, ki jo je vsakomur dolžan. Ilija name-noma postaja hudoben in ne ljubi nikogar več; ker ne ve, zakaj bi bil dober. Problem ljubezni je Gorkemu postal problem pravice in človeške enakosti, plameneča obtožba socialnega reda. Gorki odklanja ljubezen, s katero bi bilo treba priznati obstoječe uredbe, kakor je to storil Raskolnikov. Ilija je nehote ubil trgovca, isto pa tudi delajo dan za dnem bogati sloji nad revnimi, življenje je postalo rop, tatvina, vsake vrste nečednost in nered (275), fari-zejska krinka za laž in prevaro. Ilija povsod zadeva na gnusobo, v družini, v javnem mnenju, še posebno pa v sodnji porotnikov. Kako naj siti sodijo grešna nagnjenja siromakov! Pravi grešnik postaja bogati sloj in njegov življenjski red. Toda če ni grešil hote ali nehote, nastavi tilnik (183), to je Iliji prvi kažipot sredi kaosa. Iz mladosti si je ohranil čuvstvo o pravičnem Bogu, zato mu stoji pred očmi nekaj trdnega, pravega in čistega, česar člo-veška zvijačnost ne more obsoditi ne opravičiti (204), torej življenje kot resnica moralnega sveta po besedah Tolstega. Ko pa spozna, da ni trdnih stvari, da tudi človeška duša ni nič trdnega, če se lahko izgovarja na zavedno ali podzavedno, izgublja življenje zanj smisel, mesto vere, da živi za nekaj boljšega, ostane le sovraštvo do ljudi. Ker ni našel Boga v človeškem rodu, tudi več ne veruje vanj, le še resnično, čisto življenje mu sveti; zato vsaj brezobzirno razgali hinavsko družbo, prizna pa tudi svoj umor trgovca in se ubije.

Umetnost Gorkega je polna viharja in silne razgibanosti, »ogenj, ki ne osvetljuje, ampak žge« s svojo brezobzirno resnico. Kakor Ilija tudi Gorkij ne ljubi svojih oseb; sredi ubijajočega reda ni prostora za ljubezen, toliko več pa hrane za razvoj podzavestne demonske sile v človeku. Impresionizem je drugod po Evropi zavzel znak spravljivosti s svojim pasivnim predajanjem

vtisov, pri Gorkem je ohranil še vso revolucionarnost naturalizma, zlasti zato, ker se je težišče premaknilo od razumske površine v iracionalno občutje. Ob času, ko je bil ta roman spisan (1901), je drugod po Evropi životaril dekadentni človek prezavesti, ki je samo še sebe opazoval in gubil moč dejanja vsled razklanosti v razumski opazujoči jaz in iracionalni objektivni jaz, kakor ga je narisal Iz. Cankar v spisu *S poti*. Cankar je hotel enoto upostaviti od racionalne strani subjekta, ki naj se odpove prezavesti in samo-opazovanju, to bi bila pot v realizem, Gorkij je preložil težišče v jaz objekt, v iracionalno čuvstvo in nagone, tako da je s Tolstim vred na poti v ekspresionizem in novo stvarnost. Ilija se spreminja v orodje vulkanske notranjosti, ki je večja kot človeški razum in osebna sreča. Kakor Tolstoj v »Vojna in mir«, gre tudi Gorkij v notranje nujnosti in zakonitosti, kjer je trdnjše in resničnejše življenje. Odtod se Ilija dvigne v nekaj čistega, ko nastavi tilnik v slutnji, da ne »živi zase«. Potegnili ga je silnejše življenje njegovega »neznanege jaza« v višjo nujnost demoničnega občutja, kjer telesna smrt zgubi človeški in razumski pomen. S tem pa je individualizem premagan in odprta pot v nove svetove. Ni treba misliti na sedanjo obliko revolucije na Ruskem, ampak na novega človeka, ki bo ustvaril sebi primeren red. Gorkij je preveč umetnik, da bi bil doktrinaren, zato samo slutimo pogin starega sveta, novo notranjo prostost in neoviran razvoj notranjih nujnosti v nasprotju z zunanjo svobodo, ki prizadeva drugim krivice. To so pa tudi cilji nove stvarnosti. Vidmarjev prevod je eden redkih, ki še poznajo besedno umetnost.

Dr. J. Šile

Aleksander Dumas Sin: **Dama s kamelijami**. Prevel Boris Rihteršič. 1934. Tiskovna zadruga v Ljubljani. (Ljudski roman 1.) Strani 284.

»Dama s kamelijami«! Ubogi, ganljivo starinski cvet francoske sentimentalnosti! Pozabljena senzacija, ki se ji je prvi vonj obletel, da živi le bolj kot historična veličina slavnega slovstva svetovnega. Toda »ljudski roman«?! Rihteršičev prevod se bere gladko književno. (S služabnikovo pomočjo str. 63, m. s slugo sva ga prenesla). Glose, ki stoje »za uvod« kot subjektivna modrost so naivno mladostni qui pro quo mesto stvarnega tolmača. Le čemu! Ali so res le zadrega?

Dr. I. P.

Paula von Preradović, **Dalmatinische Sonette**. 1933. Paul Zsolnay Verlag. Berlin-Wien-Leipzig.

Precioznost! Ovoj krasi delna slika Meštrovičevega Ninskega. Lep spominski dar udeležencem dubrovniškega sestanka in jugoslovanski gostoljubnosti. Dunajski krožek PENkluba se je s knjigo tudi vsebinsko ubrano oddolžil časti in lepoti naše Dalmacije. Zemlji in kulturi, ki je našla v Preradovičevi, tej nemški, iz slovanske pesniške obitelji izišli, slovansko iskreni interpretinji lepega, res pravi pesniški genij, ki ga po pravici sodba primerja z edinstveno Droste-Hülshoffovo. »Dalmatinski« njeni soneti so zbirka, ki je vsebinsko organsko in polno urejena. Vsebuje nekam 40 sonetov v treh vencih: *Ausfahrt*, *Die Engel des Todes*, *Die Wildnis*. Višek in poudarek leži, ob uvodnem in zaključnem doživetju dalmatinskega prirodnega in življenj-

skega nastrojenja, zlasti v čudovito intimnem počutovanju in v pesniški perifrazi Meštrovićeve vélike umetnosti (Grgur), kakor je vidna v cavtaškem mavzoleju Račićevim (Die Engel des Todes). Preseneča me, odkod nekaj prečudno otipljive duhovne sorodnosti med Preradovićevo in našima »dalmatinskima« Vojnovićem in Dučićem.

Dr. I. P.

Mathias Murko, *Nouveles observations sur l'état actuel de la poésie épique en Yougoslavie*. Odtis iz Revue des études slaves, 13. zv., snop. 1 in 2. Paris 1933, str. 16—50.

Ta nova Murkova študija o jugoslovanski narodni pesmi izpolnjuje njegova opazovanja, ki jih je podal na podlagi svojih potovanj po Hrvatskem, Dalmaciji, Bosni, Hercegovini in po zapadnih delih nekdanjega sandžaka Novi-Pazar v izdanjih Instituta za slovanske študije v Parizu l. 1929 v knjižici z naslovom *La poésie populaire épique en Yougoslavie*. Nova opazovanja je zbral l. 1930 in 1931 v vzhodni Bosni, Črni gori, Stari Srbiji, vzh. delu nekdanjega sandžaka Novi-Pazar in v največjem delu Srbije. Ugotovil je, da v teh zemljah narodna pesem še živi v veliko večjem obsegu, kakor je bilo mogoče pričakovati. Pevci pripadajo vsem starostim od zgodnje mladosti do največje starosti, vsem veram in vsem slojem in stanovom (med drugimi jim pripada tudi slavni kipar Ivan Meštrović s svojo rodbino). Slepih pevcev, ki so postali nekam legendarni, skoraj ni. Tudi ponekod pojejo brez spremljanja instrumenta. Nove pesmi so nastajale tako v vojni kakor še tudi v najnovejšem času pod vplivom političnih in vojnih dogodkov. Izdajali so jih celo kot letake in brošure. Razkraja pa se ta kultura pod vplivom vojne, ki je uničila pri pevcih marsikake pesniške iluzije, posebno pa pod vplivom šole in sploh širitve knjižne izobrazbe. Pevcem se tudi upira peti pesmi o dogodkih, ki so jih sami doživeli, ker vedo, da v resnici niso bili taki, kakor jih pesem popisuje. Za onega, ki pozna mesta in njih okolice, velja videz, da epično petje naglo zamira. Temu nasproti pa Murko ugotavlja, da je drugod, oddaljena od središč sodobne kulture, epična pesem še živa in je prepričan, da bo še dolgo ostala.

Frst.

Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja (Misli, portreti in ocene)

Nikola Karanović: *Na žuru i druge humoreske*, izdanje književne grupe »Jato«, Beograd 1932, str. 63.

Književna skupina Jato je družba nekaj mladih ljudi, ki se je pred par leti pojavila v srbskem književnem svetu z veliko ambicijo, s hoteno novotarijo, nekakim leposlovnim revolucionarstvom. Vendar pa moram o teh humoreskah ugotoviti, da niso niti malo uspele. V vseh teh petih feljtonih ni niti malo humorja, so samo banalnosti, nerodno pripovedovani dogodki, ki vplivajo na človeka vse prej kot komično. Kvečjemu se ti ubero ustne v nasmeh, ko pomisliš, kaj vse ima pisatelj za humor. Karanović sploh ne pozna elementov komičnega. Opisuje ljudi s telesnimi nakazami in misli, da je to že zadostni vzrok, da je lik komičen, pa je le tragičen. Komičnih

značaje in situacij sploh ne pozna: njemu so že opisi dijaških krokarij, pijancev, prepirov itd. že sami po sebi komični, ker se je on, ko jih je doživljal, mogoče pri njih smejal. Ali nam jih ne predstavi kot take, ampak kot prostaško-plitke banalnosti. Niso niti tragikomedije, ampak prav navadni slabi časnikarski feljtoni, daleč od najbolj preproste umetnosti, — in zato nikakor ni potrebno, da je avtor še priložil svoj portret. T. D.

Dr. Julka Chlapec-Djordjević: Jedno dopisovanje (fragmenti romana), Beograd, Geza Kon, 1932, str. 131 (lat.).

Pisateljica je ena prvih srbskih akademsko izobraženih žená in znana feministka starejše generacije, ki stalno živi v Pragi, dobro poznana v slovenskih krogih, ter sodeluje še vedno z vso aktivnostjo v srbskih ženskih pokreth (Jugoslovenska žena). Tudi pričujoča korespondenca, »fragmenti romana«, so feministično borbenega značaja: pokazati hoče trpljenje moža in inteligentne žene, ki se zaradi družabnih predsodkov nista našla v zakonu. Živita vsaksebi vsak svoje družinsko življenje. po mnenju okolice vzorno, toda v resnici pa banalno in prazno, ker brez ljubezni. Šele v poznih letih se njuni poti zopet srečata in se njihova, na videz zamorjena ljubezen zopet mladostno razpali, pa se zopet zaradi njunih družinskih razmer, ki jima ne dopuščajo odrešenja, tragično konča. V ta zakonski roman je vpletla pisateljica vse polno misli o ženski vzgoji, o potrebi ženske izobrazbe, ocene političnih razmer itd. Skratka: v glavni junakinji hoče pokazati, kako intenzivno more visoko izobražena žena doživljati vse javno življenje okoli sebe in se ga udeleževati, kako more posegati v vse sodobne politične probleme. V osnovi vsega pa je borba proti laži-zakonu, borba za svobodo ženske osebnosti, ki jo današnja družba ovira. Roman je vsekakor zelo avtobiografskega značaja, pisan včasih zelo močno, temperamentno in realno, brez poetičnih fraz. Človek, ki je živel dalj časa v Češkoslovaški in se je kretal v pisateljičinem krogu, more brez težkoč vsem likom iz romana poiskati realno meščansko ime. Za nas je knjiga še toliko bolj zanimiva, ker je partner glavne osebe Slovenec iz Ljubljane in tudi glavna oseba sama precej spominja na našo Zofko Kvedrovo ter se dobra polovica dejanja godi na našem Gorenjskem. Pisateljica precej dobro pozna slovenske kulturno politične razmere, vendar pa pripombe na naš račun niso vselej dovolj točne. Sicer pa so pisma iz Kranjske gore in opisi okolice najsočnejši del vse knjige. T. D.

Izdanja Galerije umjetnina, Split: 1. zv.: Galerija umjetnina Primorske banovine, Split, prikaz rada 1931 i 1932, Split 1932; 2. zv.: Juraj Čulinović (Giorgio Schiavone), dalmatinski slikar XV. stoljeća. Prilikom 500-god, rođenja napisao Angjeo Uvodić. Split 1933.

Umetnostna galerija Primorske banovine v Splitu je bila otvorena 1. decembra 1931. Ona je dalmatinska pokrajinska galerija, po svojem namenu sorodna naši Narodni galeriji. Razen zbiranja umetnin tega ozemlja iz starih in novih časov je njena posebna naloga naša kulturna in narodna afirmacija na obalah Jadranskega morja. V galeriji, ki je štela ob otvoritvi v novi smotno zidani stavbi okrog 300 umetnin, so zastopani tudi nekateri slovenski

slikarji tako M. Jama, Rihard Jakopič in Tone Kralj. Bogato je zastopan I Meštrović, Paško Vučetić, Vlaho Bukovac, Celestin Medović in drugi dalmatinski umetniki. Knjiga vsebuje razen ilustriranega kataloga galerije sledeče sestavke: Pomen, važnost in prvi koraki za ustanovitev galerije; poročilo o svečani otvoritvi; poročilo o delovanju v ll. 1931 in 1932; zakonske predpise in uredbe in članke A. Uvodića o E. Manetu, B. E. Murillu in G. Doréju.

V drugi knjigi je A. Uvodić opisal delo in življenje Jurija Čulinovića, zanimivega dalmatinskega slikarja renesanse, ki pripada padovanski šoli F. Squarcione-a.

Obe knjigi sta dokaz živahnega delovanja mlade galerije, ki bo, kadar se sistematično izgradi, tudi kot historična galerija dalmatinske umetnosti, nedvomno eden izmed najbolj pozornosti vrednih umetnostnih zavodov Jugoslavije.

Frst.

GLEDALIŠČE

Reinhardt in Shakespeare

Prvi Shakespeare, ki ga je Reinhardt uprizoril v »Nemškem berlinskem gledališču«, je bil »Beneški trgovec«. Režijska zamisel te predstave je bila: dati barvo! Podati je hotel Shakespeareovo delo v vsej celoti, v vsej polnosti, z vsem življenjem, z vso razgibanostjo, ničesar zabrisati in črtati! Zato je bilo treba vse elemente v enaki meri spojiti in prepojit v čudoviti zgradbi treh svetov, kot so: Benetke, Shylock, Porcia — sijaj, usoda in pravljica ali postavim, lahkotna in preudarna vedrina elegantne svetovne kulture, pridušena tragika trpljenja in zavisti ter odrešenje tragedije v duhu lepote in muzike. Vse naj ima tu prostora, vse naj bo razmaknjeno do poslednjih mejic; igra in pustolovščina, prekipevajoče življenje in strahotno grozeča tragika in razdejanje ter sirova komika, veselje in melanholija, pogum in bojazen, blišč solnca in sladki mrč noči italijanskih Benetk in v njih tuja ter sovražna judovska kri, čisto pristna ter privreta iz najglobljih vrelcev tega vražjega plemena. Iz plastičnih sten zgrajene so stale Benetke s svojimi palačami, cestami in kanali, z mostiči in vogali. Njihovo ozračje je trepetalo od pritajenih zvokov kitar in mandolin, od odjeka klicev, smeha in šal, gracioznih ter brdkih zaljubljenih mladičev in črnolasih mladenk. Svet neverjetne brezskrbnosti, v katero se kruto zažene tuji svet, ki sega s krvoločnimi koraki po mesu teh gizdalinov; prišel je strahoten boj med pravico in usmiljenjem, ki se je izvil dokončno v neznanskem kriku sproščenja. Po črnem viharju usodnih dogodkov je našla ta tragedija, svečana igra ljubezni, odrešenje v čudoviti opojnosti muzike.

»Trgovcu« je sledila »Zimska pravljica«. Skozi ogromen okvir med dvema orjaškima stolpoma nalik neizbežni usodi se je pletla ta igra; iz ljubkega, skoro razposajenega občutja je sledila dvorna zabava v treh dejanjih, ki so hitela vsako zase v čim hujšo rast, mučila v neugnanem ljubosumju, kazala v ljubljencu sovražnika in bila med sabo divjo tiranijo, dokler

končno ni posegel mednje veličastno zgrajeni prizor na sodnji in odprl z izpovedjo proročišča zaslepljenosti oči in pokazal dušam pot do brezupnega kesanja... In nato na mah presenečenje: v svetlem zelenju se zasmeji tratina sreče: pokrajina blaženega miru. Iz Shakespeareove južne Italije je nastala pravljíčna češka dežela, katero utegneš najti tudi v Smetanovi muziki in kateri je dal Reinhardt najbohotnejše barve: pastirska idila z ovčicami, zaljubljenimi ovčarji in ovčaricami in v te ujeta ljubka pravljíčno zaljubljena dvojica kraljevih otrok; v vse to vzdušje vdarja vaška pesem, ples in poskok, nedolžna šala in dovtip v komaj čutni distanci kot vrtoglava spremljevalka ljubke igrice. In potem ko lahek prizvok: spojitev tragičnih in veselih elementov tega igračkanja je prav nalahno izzvenela v svečanem koncu.

S tema predstavama je Reinhardt odkril novega dramatika. V svoje največje začudenje je občinstvo spoznalo, da je Shakespeare eden najzabavnejših, najrazgibanejših in najdrznejših poetov vseh časov. Avtor, ki je umel dati vsem: literatom kot laikom, avtor, ki je iz dneva v dan polnil hiše prav kakor opereta, le da občinstva ni bilo sram, ko ga je igra spravila v solze in v smeh. Tako je bila odprta pot: zgrabiti še vse preostale komade, seveda vsakega drugače. Vsak zase je svet zase, ali vsaj ima vsak svojo prevladujočo dominantno, ki jo je bilo zalesti v vsakem kotičku tega sveta in ki je vsako kamrico ožarila s svojim posebnim življenjem. Z neugnanim pogumom je šel Reinhardt do živega tragiki in komiki. Shakespeare sam gre v skrajnosti in njegova tragika sega mimo vse človečnosti, tragika nečesa izrednega, za čudo slučajnega. V realnosti seve, in tako ga je treba tudi igrati, tako realno kot le mogoče, kajti realnost je, kakor dé Goethe pravi, resnični ideal.

Zatem se je poizkusil Reinhardt prvič s tragičnim Shakespeareom: »Romeo in Julija« — prvo od petih velikih tragedij. Tragedija žgočega ozračja, vroče krvi. Žerjavica je bila dominantna te predstave. Zgrajena je bila Verona, mesto s kopo vrelcev, ki so hladili vroča lica in skeleče lakti. Bohotne palače, milijonske sobane, razkošne maškerade, žareče oči, vznemirjeni čuti. Vročeglavi starci, brezglava mladež, ki ji je bila pripravljena na jeziku venomer v strup omočena beseda in na ročaju meča vedno pripeta skeleča roka. Med vsemi temi pa vsa goreča »onadva« — tako ujeta vase, v taki neskončni ljubezni, da jo je bilo za svet preveč in si nista mogla najti nikake druge odreditve ko smrt, pa če je končno najbolj nesmiselna.

Nekoliko kesneje spet nova komedija: »Kar hočete«. Igra človeške norosti; zaljubljene, zbegane, pijane, zabite norosti, avšaste norosti, ki se košati z resnostjo. Norčija iz poklica, ki je domala že modrost. Dominanta: na moč norčava razposajenost. Predpustna burka z židano voljo, v kateri zazvene le semintja mračni toni zasanjane muzike, zaljubljene melanholije.

Zatem: »Kralj Lear«. Tragedija človeške norosti in še več: tragedija velike človečnosti nasploh, človeške veličine in slabosti; blodečega, razklanega, blaznega, podrtga človeškega srca. Dominanta: kraljevska veličina človeškega srca; božanstvenost tega v veličini kakor poginu, v zmedi kot v trenutni zaznavi, v trpljenju in brezumju. Bogate dekoracije, bohotni kostumi,

vzeti iz neke umišljene barbarske pripovedi, krasijo to balado: le tako je verjetno veliko kraljevo trpljenje in pohota, le tako vzdrži barbarska in prav tako ugnana strahota nasprotne igre. Vrhovi predstave: scena v puščini in klepet vseh treh norcev v bajti; od teh je eden norec, ker kot šalež po poklicu že mora biti norec; drugi hoče igrati norca, da se tako obvaruje človeške zlobe in batin in ker ga žene neka skrivnostna sila, da si prikrije svoje sramežljivo, od ljubezni oplojeno srce; tretji, veliki, dobrohotni kralj, ki je v resnici norec ter je zblaznel spričo življenjske grozote in ljudi. In ko si norec prepeva, ubogi Tomas čebrnja in kralj Lear besni, divja zunaj vihar, grmi, se bliska in dežuje v ognjenih curkih: simfonija grozotne narave in grozotnega človeškega obupa.

»Hamlet« je bil ves in ves ujet v prinčevstvo in melanholijo. Ta pravljični princ je moral najti pravljično deželo in pravljični dvorec. Mojstrski v tej sicer precej nedognani predstavi je bil prvi igravec, ki ni igral samo retorično, temveč z igravsko oznako igravca, postavim, dobrega igravca, ki mu je v skupini svojih sobesednikov dana čast reprezentirati pesnikovo besedo. Storil je to s posrečeno spojitvijo nekega boljšega komedijantstva in naravnosti. Reinhardt zna ločiti Shakespearea-pesnika od Shakespearea-igravca, v to porabi vsako najmanjšo priliko in jo še poudari prav posebno v iluzorni, sugestivni moči čiste besede. To je njegov ključ v marsikatero njegovo Shakespeareovo režijo.

»Ukročena trmoglavka« izzveni kot razposajena igravska improvizacija pred pijanim kotlarjem, v stilu »Commedia del arte« s karakteristično Blechovo sejmsko muziko.

Za »Komedijo zmešnjav« sledi takoj »Othello«. To teatralično najučinkovitejše in z blaznim porastom najbolj zaokroženo Shakespeareovo delo je postavljeno v neko gizdavo okolje, ki je prenatrpano vseh barv juga in se že kar samo ob sebi boči v rezek kontrast med čistostjo in temo človeških strasti. In med vse to kakor iz dalje prihaja z začudenimi očmi osrednja oseba, z neskončno nobleso, genljiva v svoji otroški zaupnosti in globoki človeškosti tja do zverinskega Othellovega povračila — Desdemona.

V »Mnogo hrupa za nič« srečamo spet nadvse uspel povratak k veseloigri. Nova igra ljubezni in igra z ljubeznijo, z zmešnjavami in zablodami. Bogata z dovtipom in duhom. Ljubezen govori v vseh zvokih: šušlja, šepeče, čebrnja, gode, gruli, prosi, vabi, joka, se smeji, kljubuje, zmerja, preklinja, se priduša, cvili, divja, vihari, buta, triumfira. Je to ljubezen radi same sebe. Sama ljubezen. Ljubezen kot usoda, ki udarja nič hudega slutečemu na glavo: razum in izbira nimata tu bogvekaj povedati. Kot nekak duševni labirint je zgradil Reinhardt to veseloigro in zapletal vse pare v čedalje gostejše mreže in vrhove — od neba k peklu, toda končno le spet nazaj k nebu; bil je genljiv v sirovosti ko svetosti; toda najrajši se je igral, kajti to pritiče temu pesniku, ki se ne ustraši igrčkati se z vsem, posebno pa, postavim, z ljubeznijo, ki je pa samo igra v življenju. Shakespeare je zmogel to. Reinhardt tudi.

S »Henrikom IV.« je bilo dela do vrha. V tej predstavi je Reinhardt hotel imeti vse tri skupine, iz katerih sestoji delo, bodisi v igravski smeri

in vsebini na isti črti, to so: »kraljeva dama«, prizor s Percyjem in »Falstaffova komedija«. To je bilo mogoče seveda le z močnimi igravskimi osebnostmi (Wegener, Bassermann, Moissi) in še prav posebno tako, da je igravsko osvežil vse takratne politične prigodke, brez katerih so vsi Falstaffovi smeha in radosti polni prizori na moč težki. Posrečilo se je to s tem, da je opustil in črtal skoraj vso zaroto in je uporabil čudo smešne wališke jezikovne elemente; igravsko je izčrpal mistične reminiscence in značilne uporniške poizkuse. Celo najbolj nedolžnim političnim scenam je skušal dati dramatično učinkovito življenje, kar ga je gnalo kesneje do velikih uspehov v Shawovih političnih delih, in sicer s prefinjenim odrazom interesov in protiinteresov, navalov in protinavalov. V kraljevem umiranju je našla ta predstava svoj tragični višek; v sorazmerni izmeni resnobe in smeha je postalo bogastvo tega dela prozorno in na temočnem ozadju je našel zvrhano mero življenja in razposajen humor v njem.

Z »Viharjem« se prične nova doba Reinhardtovega dela. Ta predstava je bila samo poizkus. Vsi narurni elementi, ki imajo tu veliko vlogo, — zrak, nebo, vihar, oblaki, v vsej svoji bohotnosti, so udarjali precej v prazno — — — Čarovnik je bil sicer prisoten, a čarovnija je odpovedala; čudovita elegična duhovnost resignirane poslovilne pesmi je bila dana, a učinkovala ni.

Poslednja in najtežja od petorice velikih tragedij je prav gotovo »Macbeth«. To ni nikak komad odmrlih barv, obujenih posameznosti, nikake ločitve značajev, ampak barbarski junaški svet, ki učinkuje s svojimi ogromnimi dimenzijami strahotno. Tragika večnega moranja in noviranja. Simfonija iz zablod, krivic in krvi, iz temočne sivine in mračne rdečine.

Drugi višek Reinhardtovih režij je veseloigra »Kakor vam je všeč«. Tu se konča tok, ki se je pričel kriviničiti z bornim začetkom »Sna kresne noči« in kmalu zatem zrasel v večje dimenzije z »Beneškim trgovcem«. S tem delom je Reinhardt imel še največ sreče. Romantika hrastovih gozdov se je prelivala v Mozartovo muziko. Toda muzika, ki ni prihajala od zunaj sem, temveč prav iz navdušenja razpaljenih ljudi.

In končno »Julij Cezar«. Reinhardtova namera je bila, dati poudarka predvsem velikemu prepiru v šotoru med Brutom in Kasijem. Višek večera je bil Cezar — Werner Krauss, danes ta dan eden najmočnejših živčih igravcev. Reinhardt je dokončno vendarle za trdno pribil, da je v tej tragediji le glavna oseba Cezar in ne morda Brut ali pa kakor nekateri hočejo — množica. Prim.: Heinz Herald—Arthur Haham: »Die Jahre 1905-35«.

Peter Malec

ZAPISKI

»Propad« Ivana Cankarja

Že davno vemo, da bi mnogi, ki hočejo imeti slehernega umetnika oziroma človeka sploh natančno »opredeljenega«, radi napravili tudi iz Ivana Cankarja shemo, ustrezajočo njihovim ideologijam. Nekateri gredo pri tem

celo tako daleč, da izmed vseh pisateljevih del, ki obsegajo vendar celo knjižnico, priznavajo pomembnost prav za prav samo »Hlapcu Jerneju in njegovi pravici«, katerega pa tudi ne cenijo toliko zaradi umetniške vrednosti, kolikor zaradi socialnega poudarka.

Kljub temu pa nas je presenetila vrsta »novih«, več ali manj odklonilnih sodb o Ivanu Cankarju, ki smo jih zadnji čas brali v raznih slovenskih revijah in listih, posebno, ker so njih avtorji večinoma znani slovenski književniki. Te sodbe se nanašajo predvsem na zadnja pisateljeva dela, zlasti pa na njegove »Podobe iz sanj«, ki smo jih doslej na splošno imeli za izpoved velikega človeka in prav tako za delo velikega umetnika.

Tako pišeta n. pr. N. K. in Janez Požar v »Mladem plamenu« (1934, 5-7, str. 77-78): »Očaran od zapadnih dekadentov se je opajal (Ivan Cankar) s čistim artizmom pesniške besede in se potapljal v »bohemske« blodnje »Dunajskih večerov«... in preko prvih, še povsem moralističnih in umetniško pobarvanih (!) ogorčenj nad slovenskim meščanstvom — »filistrstvom« — je bila tako določena njegova pot k tvornemu socializmu, prav do candidature na delavski listi. — Ta razvoj pa je bil nasilno in tragično prekinjen... Ivan Cankar se je v »letih strahote« zadušil, zdaj je zrl zgolj še v temačne »Podobe iz sanj«... beg v mistiko. Omagal je pred resničnim življenjem in se zatekel v sanje; tudi tako zvana »katoliška regeneracija« (prerojenje) je bila samo vnanja podoba tega Cankarjevega poznega misticisma. V bolezenskih blodnjah je... napisal rezultat: »Mati, domovina, Bog.« — In ako je doživel in upodobil mater, proletarsko mater-mučenico, in domovino, klanec slovenskega bajtarja-proletarca, še Cankar upornik in borec, potem je tisti Cankar, ki je — še preden je preko teh dveh mejnikov zrasel v pozitivnega proletarskega ideologa — v agoniji doživel boga (!) — bil že Cankar bolnik.«

Podobno piše Juš Kozak v »Književnosti« (1935, 1-2, str. 6): »V svetovni vojni... v grozotnem pokolu je naraščala njegova resignacija (ki se že sicer »prikazuje v njegovih poslednjih delih«, str. 5), upadala pa tudi stvariteljska moč in pešala sila tega ostrega peresa. »Podobe iz sanj« so njegovo medlo (!) slovo od življenja.«

In skoraj z istimi besedami nadaljuje Bratko Kreft istotam (str. 56): »(Ivan Cankar je) v zadnjih letih pred smrtjo zapadel resignaciji.«

Prav tako izvaja Božo Vodusek v »Hramovih zapiskih« (1934/35, št. 2): »Občutek imam, da je »Podobe« — ki so veljale za Cankarjevo najboljšo delo — napisal težko bolan človek, ki je knjigo postavil proti samemu sebi« (o. c., str. 34). Za Ivana Cankarja je značilno: »Predvsem veliko pomanjkanje življenjskega poguma in široke, močne geste. Pomanjkanje ravnodušnosti, objektivnosti do življenja, velik občutek manjvrednosti, neprestan, skrivnosten občutek krivde. Obup nad življenjem zaradi pomanjkanja zavesti o lastni življenjski moči; ženskost, glorifikacija naše pasivnosti; vkljub navidezni borbenosti razklanost in resignacija: to so vsa njegova dela... (o. c., str. 35). Če je proslavljal svojo mater kot ideal ženske, ni to izraz zdravja, temveč bolezni... Cankar je primer do boleznosti pretirane katoliške spolne

morale, ki je tipična predvsem za Slovence... Njegov kult matere je nezavedno nadaljevanje Marijinega kulta pri nas... Na koncu življenja je v »Podobah iz sanj« podal poskus največje glorifikacije pasivnosti sploh... Če pobegnemo pred resnico v metafiziko, glorificiramo, pobožanstvimo svojo slabost. Cankar je v erotiki otrok naše bolestne katoliške kulture... (o. c., str. 36). Njegovi spisi so ponazarjanje narodne verske miselnosti, ki vidi v življenju samo pot do smrti... Če je Cankar nazadnje dal svoj pristanek na katolicizem, je to bilo iz strahu pred smrtjo — za neživljenjskost ni drugega izhoda ko metafizika.« (o. c., str. 37).

Navedli in vzporedili smo te štiri sodbe zaenkrat le zaradi informacije, ne da bi se hoteli prerekati z avtorji o njih veljavnosti. Poudarjamo le: Ivan Cankar, a zlasti »Podobe iz sanj« se odklanjajo v imenu »življenjskosti, zdravja, borbenosti, poguma in moškosti,« — vsi ti izrazi so tukaj samo sinonimi za zgolj tostransko, »metafizično« pojmovanje življenja — odklanjajo se tedaj z vidika določenega življenjskega in svetovno-nazorskega gledanja. Toda medtem ko n. pr. Božo Vodušek naravnost priznava, da njegovo gledanje ni ne literarno ne estetsko, marveč le osebno psihološko, in dosledno temu razteza svojo sodbo na vsega Cankarja, pa nasprotno ostali očitno istovetijo »tvorni socializem« in areligioznost z umetnostjo in resnico in govore o »propadu, resignaciji, bolezni in agoniji« le z ozirom na pisateljeva zadnja dela. Ivana Cankarja je tedaj zaradi »Podob iz sanj« zadela enaka usoda kakor Prešerna zaradi njegovega »Krsta pri Savici«, kar je za Slovence značilno. Tempora non mutantur! Vse to namreč jasno priča, da ono zmotno stališče, s kakršnega je nekoč sodil naše slovstvo Mahnič, tudi danes še vedno živi, le da na nasprotni strani, zlasti pri tako imenovanih progresistih in kolektivistih. Hkrati pa imamo v tem zopet nov prepričevalen dokaz, kako zelo se je Ivan Cankar v zadnjih letih odmaknil od izključno tostranskega duha ter se dejansko usmeril k religiji in Cerkvi, na pragu katere je ravno v »Podobah iz sanj« izpovedal svoj: vérujem in zapel svoj veseli, pogumni in odrešitveni Te deum. France Vodnik

Repičeva Tonica je res Meškova, ne Murnova. V svojem poročilu o A. Ovnovi monografiji: Ksaver Meško (DS 1934, str. 534) sem v kritiki bibliografije trdil, da feljton Repičeva Tonica (SN 1897, št. 30—33) ni Meškov ampak Murnov. Feljton je podpisan s psevdonimom Aleksandrov, ki je bil takrat izključno Murnov podpis za pesmi, zato je to precej zanimivo in značilno sliko upravičeno sprejela za Murnovo tudi Silva Trdina, prirediteljica njegovih Izbranih spisov. Prof. A. Oven mi je v zasebnem pismu pojasnil, da je v Meškovi korespondenci (v mariborski študijski knjižnici) ohranjeno Govekarjevo pismo o tem feljtonu, in da je to tudi prav tista novela, o kateri govori Fr. Govekar v LZ 1934, 165. Fr. Govekar mi je v zasebnem razgovoru potrdil, da se tega feljtona in okoliščin še živo spominja, prav tako mi je o tem pisal tudi Ks. Meško sam. Zato je potrebno, da se ta napaka tukaj popravi. Tudi za studij Meškove prve proze in njegovih zvez z naturalizmom je ta spis važen. F. K.